

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»**

**Факультет соціології і права
Кафедра соціології**

«На правах рукопису»
УДК 316.34

ДО ЗАХИСТУ ДОПУЩЕНО
Завідувач кафедри
_____ Максим ЄНІН
«___» _____ 2026 р.

**Магістерська дисертація
на здобуття ступеня магістра
за освітньо-науковою програмою «Аналітика соціальних даних»
зі спеціальності 054 Соціологія
на тему: «Трансформація мовного габітусу російськомовних українців в
умовах повномасштабної війни»**

Виконав:
студент II курсу, групи СЛ-41мн
Філіппов Олександр Едуардович _____

Наукова керівниця:
професорка кафедри соціології, докторка пед. наук, професорка
Панченко Любов Феліксівна _____

Рецензент:
доцент кафедри історії, к.і.н., доцент
Бузань Віталій Юрійович _____

Засвідчую, що у цій магістерській дисертації
немає запозичень з праць інших авторів без
відповідних посилань.

Студент (-ка) _____

Київ – 2026 року

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Факультет соціології і права
Кафедра соціології

Рівень вищої освіти — другий (магістерський)

Спеціальність — 054 Соціологія

Освітньо-наукова програма «Аналітика соціальних даних»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Максим ЄНІН

«___» _____ 2026 р.

ЗАВДАННЯ
на магістерську дисертацію студенту
Філіппов Олександр Едуардович

1. Тема дисертації «Трансформація мовного габітусу російськомовних українців в умовах повномасштабної війни», наукова керівниця дисертації Панченко Любов Феліксівна, професорка кафедри соціології, докторка пед. наук, професорка, затверджені наказом по університету від «30» березня 2026 р. №1318-с.
2. Термін подання студентом дисертації: 15.05.2026.
3. Об'єкт дослідження: мовні практики російськомовних українців після 2022 року.
4. Предмет дослідження: трансформація мовного габітусу російськомовних українців, що перейшли на українську мову після 2022 року.
5. Перелік завдань, які потрібно розробити:
 - Проаналізувати мовну ситуацію в Києві до і після повномасштабного вторгнення, використовуючи теорію мовного ринку та символічного капіталу Бурдьє.
 - Запропонувати інтегровану теоретичну модель мережевої петлі зворотного зв'язку між ринковою, ідеологічною та афективною силами.
 - Розробити програму та провести емпіричне соціологічне дослідження трансформації мовного габітусу, що включає глибинні напівструктуровані інтерв'ю, побудову та аналіз его-мереж респондент_ок і автоетнографічне есе автора.
 - Здійснити аналіз его-мережі кожної респондентки на семи рівнях (держава, медіа, професійне середовище, друзі, родина, партнер, тварини).
 - Виявити аномалії — епізоди, де раціональна логіка мовного ринку не описує спостережуваних практик; простежити зміну ролі суржика.

- Інтерпретувати аномалії через теорію іконізації, теорії афекту, постколоніальний аналіз та реконструювати теорію мовного капіталу.
6. Орієнтовний перелік графічного (ілюстративного) матеріалу: 8 рисунків.
 7. Орієнтовний перелік публікацій: 0.
 8. Дата видачі завдання: березень 2026

Календарний план

№ з/п	Назва етапів виконання магістерської дисертації	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Визначення напрямку дослідження	Вересень 2025	Виконано
2	Формування джерельної бази дослідження	Жовтень 2025 – лютий 2026	Виконано
3	Складання розгорнутого плану	Березень 2026	Виконано
4	Написання вступу (визначення об'єкту, предмету, мети та завдань)	Грудень 2025 – квітень 2026	Виконано
5	Підготовка і написання I розділу дисертації (Теоретико-методологічні засади)	Лютий – квітень 2026	Виконано
6	Збір емпіричних даних (інтерв'ю, автоетнографія)	Листопад 2025 – квітень 2026	Виконано
7	Написання II розділу (Мовний перехід у Києві)	Квітень 2026	Виконано
8	Написання III розділу (Емпіричне дослідження), висновків та коригування списку джерел	Лютий – травень 2026	Виконано
9	Передача магістерської дисертації на кафедру	15 травня 2026	Виконано

Студент

Олександр ФІЛІППОВ

Наукова керівниця

Любов ПАНЧЕНКО

АНОТАЦІЯ

Філіппов О. Е. Трансформація мовного габітусу російськомовних українців в умовах повномасштабної війни. — На правах рукопису. Магістерська дисертація за спеціальністю 054 Соціологія. — Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», кафедра соціології. — Київ, 2026. — 104 с., 8 рис., список джерел з 53 найменувань, 3 додатки.

Дисертацію присвячено аналізу мовного переходу російськомовних українців на українську мову після початку повномасштабного вторгнення 2022 року. Швидкість і добровільний характер цього переходу не описуються класичною ринковою моделлю П'єра Бурдьє, яка передбачає інертність лінгвістичного габітусу. У роботі запропоновано інтегровану теоретичну модель — мережеву петлю зворотного зв'язку, у якій раціональні, афективні та ідеологічні чинники не додаються один до одного, а взаємно підсилюються через структуру соціальних зв'язків. Емпіричну основу становлять десять глибинних напівструктурованих інтерв'ю з російськомовними киян_ками, які здійснили перехід після 2022 року, а також автоетнографічне есе автора. Дослідження виконано за методом розширеного кейсу Майкла Буравого. Аналіз кожного кейсу проведено на трьох рівнях: тематичне кодування, побудова та аналіз графа его-мережі, критичний аналіз дискурсу за моделлю Нормана Фейрклау. Виявлено та систематизовано одинадцять аномалій ринкової моделі, серед яких: добровільна делегітимація рідної мови, прорив першої мови у моменти афекту, перехід через опорну діаду, реіконізація суржика як стилістичного інструменту опору ідеологіям чистоти, практика спілкування з тваринами як опора для переходу. Практичне значення роботи полягає у можливості застосовувати запропоновану модель для адресної мовної політики, чутливої до афективного виміру переходу та до структури особистої мережі мовця, а також для дослідження інших постколоніальних мовних переходів.

Ключові слова: мовний перехід, лінгвістичний габітус, символічний капітал, мовні ідеології, афект, постколоніальна алієнація, суржик, его-мережа, метод розширеного кейсу, російськомовні українці.

ABSTRACT

Filippov O. E. Transformation of the linguistic habitus of Russian-speaking Ukrainians in the context of the full-scale war. — Manuscript. Master's thesis on speciality 054 Sociology. — National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Department of Sociology. — Kyiv, 2026. — 104 p., 8 fig., 53 sources, 3 appendices.

The thesis is devoted to the analysis of the language shift of Russian-speaking Ukrainians to Ukrainian after the onset of the full-scale invasion in 2022. The speed and voluntary character of this shift are cannot be explained by the classical market model of Pierre Bourdieu, which presupposes the inertia of the linguistic habitus. The thesis proposes an integrated theoretical model — a network feedback loop in which rational, affective, and ideological factors do not simply add up but mutually reinforce one another through the structure of social ties. The empirical basis consists of ten in-depth semi-structured interviews with Russian-speaking residents of Kyiv who undertook the shift after 2022, as well as an autoethnographic essay by the author. The study follows Michael Burawoy's Extended Case Method. Each case is analysed on three levels: thematic coding, ego-network graph construction and analysis, and critical discourse analysis following Norman Fairclough's model. Eleven anomalies of the market model are identified and systematised, among them: voluntary delegitimation of one's native language, breakthrough of the first language in moments of affect, shift via a supporting dyad, the re-iconisation of surzhyk as a stylistic instrument of resistance to ideologies of purity, and the practice of communicating with animals as a support for the shift. The practical significance of the work lies in the possibility of applying the proposed model to targeted language policy sensitive to the affective dimension of the shift and to the structure of the speaker's personal network, as well as to the study of other post-colonial language transitions.

Keywords: language shift, linguistic habitus, symbolic capital, language ideologies, affect, post-colonial alienation, surzhyk, ego-network, extended case method, Russian-speaking Ukrainians.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОГО ПЕРЕХОДУ В УМОВАХ КРИЗИ	12
1.1 Мовний ринок, лінгвістичний габітус та символічний капітал . . .	12
1.2. Мовні ідеології, іконізація	15
1.3. Мова і влада: Фейрклау	16
1.4. Теорії афекту і тілесність мовного досвіду	17
1.5. Постколоніальна перспектива: Нгугі ва Тхіонго	18
1.6. Мережева петля зворотного зв'язку	19
Висновки до розділу 1	20
РОЗДІЛ 2. МОВНИЙ ПЕРЕХІД У КИЄВІ	22
2.1. Мовна карта 2024–2026: свіжа статистика	22
2.2. Мовний перехід як соціальне явище: від індивідуального рішення до колективної трансформації	26
2.3. Раціональна, ідеологічна, афективна: три складові	28
2.4. Суржик: від стигми до стилістичного інструменту	32
2.5. Протитечії та суперечності мовного переходу	33
Висновки до розділу 2	33
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ МОВНОГО ГАБІТУСУ РОСІЙСЬКОМОВНИХ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ	35
3.1 Програма соціологічного дослідження	35
3.2 Аналіз кейсів	47
3.3 Кейс дослідника	86
3.4. Виявлені аномалії	88
3.5 Реконструкція теорії: розширена модель мовного переходу	93
3.6 Гіпотези	97

3.7. Практичні рекомендації	98
Висновки до розділу 3	99
ВИСНОВКИ	102
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	105
ДОДАТКИ	110
Додаток А. Таблиця кодування змін егомережі	110
Додаток Б. Цитати	111
Додаток В. Автоетнографічне есе	138

ВСТУП

Актуальність теми

Повномасштабне вторгнення росії в Україну спровокувало мовний перехід, безпрецедентний за масштабами та швидкістю в новітній історії країни. На початку 90-х, коли Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) вперше виміряв мовні переваги українців у методі двомовного інтерв'ю, співвідношення мовних груп становило приблизно 55 на 45 на користь російської. Навіть після Революції гідності, анексії Криму і бойових дій середини 2014 року воно залишалося 50 на 50, і між 2014 і 2017 роками практично не рухалося. У грудні 2022 року, через десять місяців після початку повномасштабного вторгнення, ця ж методика дала 87% мешканців України, які обрали спілкуватися з інтерв'юером українською. На сході і півдні українській надали перевагу 74%. Частка тих, хто говорить переважно українською у повсякденному житті, зросла з 49% у 2017 до 58% у 2022. А частка тих, хто послуговується тільки або переважно російською, скоротилася з 26% до 15%. Зміна торкнулася і мовних установок: частка респондентів, які вважають, що «українська має бути основною в усіх сферах спілкування», зросла з 60% у 2017 до 80% у 2022. Цю позицію поділяють 57% російськомовних громадян. Кількість тих, хто вважає російську мову важливою, обвалилася: у 2014 році лише 9% називали її неважливою, у 2022 – вже 58%.

Класична соціологія мови не пояснює таких швидких змін. Теорія мовного ринку П'єра Бурдьє пропонує модель раціональної поведінки: мовці орієнтуються на мову, яка забезпечує більший символічний капітал, і змінюють практики тоді, коли змінюється структура ринку: офіційний статус мови, доступ до інституцій, економічні переваги. Ця модель добре пояснює динаміку мовних практик у 90-ті та 00-ві. Статус державної мови, поступове зростання використання української в освіті, праві створювали тиск у бік переходу на українську, а зручність і практичність російської в російськомовних регіонах уповільнювали перехід. Габітус, за Бурдьє, інертний, вписаний у тіло і не змінюється за кілька місяців. Але після 24 лютого 2022 року він змінився.

В цьому і полягає теоретична проблема нашого дослідження. Або Бурдье помиляється щодо інертності габітусу, або ми спостерігаємо щось, що його теорія не повністю описує. Припустимо друге. Щось додалося до логіки ринку, але не як окрема сила, а як частина мережевого соціального процесу, в якому раціональне, ідеологічне та афективне діють одночасно і підживлюють одне одного.

Паралель з іншого контексту допомагає ускладнити цю модель. Кенійський письменник Ngũgĩ wa Thiong'o, в *Decolonising the Mind* (Ngũgĩ wa Thiong'o, 1986) описує свій перехід з англійської, нав'язаної британською колоніальною школою, на рідну кікуйю. Він описує механізм «колоніальної алієнації»: колоніальна система розриває зв'язок між мовою мислення і мовою щоденного життя, створюючи, як він пише, «суспільство безтілесних голів і безголових тіл». Перехід назад до кікуйю, це відновлення гармонії між тілом, мовою і світом. Український випадок політично схожий, але має важливе ускладнення: для російськомовних українців російська є не тільки мовою колонізатора, але і рідною мовою, мовою дитинства, сім'ї, першого внутрішнього голосу, формуючих досвідів, хоча й сама є результатом колоніальної русифікації попередніх поколінь. Повернутися «назад» до української, це не повернутися до мови, яка відчувається своєю тілесно.

Таким чином, подія різкої переоцінки мовної практики на символічному ринку переживається по-різному для різних груп. Для тих, хто зберігав українську в переважно російськомовних регіонах, масовий перехід інших є формою справедливого відновлення – мова, яку десятиліттями витісняли з публічного простору, нарешті цей простір займає. Це звільнення. Для російськомовних, які здійснюють перехід, це явище має іншу природу. Вони втрачають легітимність власної рідної мови. Причому цю втрату вони добровільно приймають. Мова дитинства, сім'ї, формуючих досвідів стає вторинною не тому, що хтось до цього примушує, а тому, що вони самі визнають цю вторинність ідеологічно справедливою. Це особливий тип символічного насильства: не нав'язане ззовні, як у класичних моделях Бурдье, і не нерозпізнане, як у механізмі хибного впізнавання, а добровільно вчинене суб'єктом проти власної найпершої мовної диспозиції.

Тут з'являється дисонанс, який описують багато російськомовних респондентів: розрив між мовою, якою відбувається емоційне життя – гнів, близькість,

імпульсивна дія, гумор – і легітимною мовою, публічною, очікуваною, «правильною». Цей стан близький до того, що Бурдьє позначав терміном *habitus clivé* (розколотий габітус). Бурдьє ввів це поняття, щоби описати стан людей, які здійснили різкий «соціальний стрибок». Наприклад, людина з бідної селянської родини, яка стала професором у престижному університеті. Людина з розколотим габітусом ніби живе у двох світах одночасно. Але наша ситуація має важливе ускладнення: саме суспільство і суб'єкти є джерелом переоцінки і розколу. Вони не пристосовуються до існуючої структури, а перестворюють її самі відповідно до власних переконань. Саме тут стає необхідним поєднання постколоніальної рамки в Тхюнгю, теорій афекту, мовних ідеологій та теорії мовного ринку Бурдьє. Жодна з цих моделей окремо не описує ситуацію, у якій спільнота добровільно делегітимізує власну тілесну мову заради новоприйнятої.

Утім, навіть добровільне прийняття делегітимації російської супроводжується складними процесами побудови нової ідентичності, окремої і від офіційного образу ідеального громадянина, і від популярних кліше. Швидкий перехід робить нормативну українську мовою «правильності», мовою якою слід говорити «як треба», з належними наголосами, без русизмів і помилок. Для багатьох це стає причиною нового відчуження: мова стає інструментом відповідності до стандарту, а не способом індивідуального самовираження. Російська, яку вони щойно відкинули, була більш індивідуальною, наповненою ідіосинкратичними нашаруваннями, сленгом, слівцями, почутими в різні часи. Нова мова ризикує стати мовою школи, мовою, у якій ти завжди трохи невдаха перед невидимим вчителем.

Перехід мав відновити відчуття особистого контролю над мовленням, але може створити і його протилежність: відчуття, що мова говорить через тебе, а не ти через мову. Одним зі способів примирити ці сили для деяких респондентів стає суржик.

Тут варто звернути особливу увагу на суржик. Історично суржик мав стигматизований статус і сприймався як мова неповного володіння, як ознака того, що мовець застряг між двома «чистими» мовами і не володіє жодною з них належним чином. Ідеологія чистої мови, яку описала Лада Біланюк, застосовувалася одночасно з двох боків: радянська русифікація засуджувала «зіпсованість» української суржиком, а український національний проєкт – «забруднення» русизмами.

Після 2022 року цей образ почав змінюватися, і це одне з найцікавіших явищ, пов'язаних з мовним переходом. Суржик у наших інтерв'ю з'являється вже не як перехідна мова тих, хто «не вміє», а як свідомий стилістичний вибір тих, хто зачасту володіє обома нормативними мовами. Частина респондентів, які у формальних ситуаціях говорять нормативною українською, у спілкуванні з близькими свідомо вживають русизми, імітують популярні варіанти суржика. Цей прийом дозволяє уникнути тиску з обох боків: провини за використання колишньої рідної мови, а тепер «мови ворога», і вимоги говорити правильно, як на радіо чи у школі. Вибрати суржик як особисту мову приватного життя означає вийти з-під юрисдикції обох норм одночасно.

Тобто з суржиком відбувається те, що Ірвін і Гал назвали б ре-іконізацією: мовне явище, яке раніше іконічно означало «провал», тепер іконічно означає «особистість», «живість», «не-школу». Ця переоцінка важлива не тільки сама по собі, а й тим, що вона показує: мовний перехід не зводиться до заміни однієї легітимної мови іншою. Всередині переходи мовці знаходять прояви, за допомогою яких вони активно опираються самій логіці легітимності. Суржик, який десятиліттями був маргіналізованим, стає одним з таких проявів. Це неочікуваний, але послідовний результат того, що перехід здійснюється свідомо з політичних міркувань. Ті самі мовці, які визнають етичність делегітимації російської, захищають приватні сфери спілкування від нормативного тиску нової легітимної мови. Так, всередині процесу національної мовної консолідації виникає локальний ресурс для опору нормативності як такої.

Всі ці напруги – між правильністю і індивідуальністю, між делегітимованою першою мовою і новою легітимною другою, між ідеологією та тілесною звичкою – існують не тільки всередині психіки одного мовця. Вони проявляються у соціальних взаємодіях: з батьками, партнером, друзями, колегами, начальством, сусідами, домашніми улюбленцями, працівниками обслуговування, ведучими новин. Мовний перехід, це не одне рішення, а мережа рішень, що проявляється у кожній з взаємодій окремо. З батьками мовець може залишатися російськомовним, з новим партнером – україномовним, з колегами – перемикатися, з собакою – уперше спробувати сюсюкати українською, з близькими друзями – перейти на суржик як стилістичну ознаку внутрішнього кола. Кожен з цих зв'язків має свою динаміку, свій перепад влади між мовцем і співрозмовцем, свій перепад символічного капіталу, свою афективну температуру. І саме

сукупність цих взаємодій, а не ізольована мовна поведінка, визначає, як саме відбувається перехід у спільноті. Тому наше дослідження систематично розгортає аналіз на кількох рівнях одночасно: держава, медіа, професійне та академічне середовище, друзі, родина, партнери, тварини.

Саме така мережева напруга між ринковими силами, що і створюють і реагують на зміну символічної вартості, афектом, що перевизначає тілесне відношення до звуків і слів, ідеологією, що перетворює мовлення на знак солідарності, реакцією на тиск – робить український мовний перехід одночасно і продуктивним емпіричним кейсом для соціології мови, і явищем, яке вимагає розширення класичного теоретичного апарату.

Мовна ситуація в Україні досліджена ґрунтовно. Лада Біланюк (Bilaniuk, 2005) застосувала до українського контексту теорії мовних ідеологій Ірвін і Ґал (Irvine, Gal, 2000) та проаналізувала суржик у двох ідеологіях чистоти – радянській та національній. Володимир Кулик (Kulyk, 2018, 2024, 2025) фіксує кількісну динаміку переходу і важливо розрізняє публічну та приватну мовну поведінку, де перехід відбувається швидше у публічній сфері. Дарія Оробчук (Orobchuk, 2024) аналізує перехід у дискурсі українських медійних акторів. Марина Сапрітські-Нахум фіксує феномен російськомовців, які активно дистанціюються від російської (Sapritsky-Nahum, 2025), а Ольга Шевчук-Клюжева (Shevchuk-Kliuzheva, 2024) досліджує мовні вибори білінгвальних українців під час війни. До цих українських джерел у нашій теоретичній рамці додаються критичний аналіз дискурсу Нормена Фейрклау (Fairclough, 2015), теорії афекту Сари Ахмед (Ahmed, 2015), Юлії Крістевої (Kristeva, 2024) та Брайана Массумі (Massumi, 2002), постколоніальний аналіз Нґґі ва Тхiong'о (Ngũgĩ wa Thiong'o, 1986). Чого в цьому ландшафті бракує, то це теоретичної моделі, яка пояснювала б сам механізм різкості переходу і його внутрішні суперечності: добровільне прийняття делегітимації власної першої мови, опір нормативності нової, переоцінку суржика та нерівномірність переходу в особистій мережі мовця. Саме цей пробіл прагне частково заповнити наше дослідження.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами

Роботу виконано в рамках ініціативної науково-дослідницької роботи кафедри соціології КПІ ім. Ігоря Сікорського «Інноваційні підходи до врегулювання сучасних соціально-політичних конфліктів» (державний реєстраційний номер: 0126U001993).

Мета і завдання дослідження

Мета дослідження: застосовуючи метод розширеного кейсу Майкла Буравого, пояснити природу мовного переходу в кризових умовах і запропонувати модель мережевого взаємного впливу мовців, яка враховує одночасно дію раціональних, афективних та ідеологічних чинників, асиметричний характер самого переходу та його внутрішні протитечії.

Завдання:

1. Проаналізувати мовну ситуацію в Києві до і після повномасштабного вторгнення, використовуючи теорію мовного ринку та символічного капіталу Бурдьє.
2. Запропонувати інтегровану теоретичну модель мережевої feedback loop між ринковою, ідеологічною та афективною силами.
3. Розробити програму та провести емпіричне соціологічне дослідження трансформації мовного габітусу, що включає глибинні напівструктуровані інтерв'ю, побудову та аналіз его-мереж респондент_ок і автоетнографічне есе автора.
4. Здійснити аналіз его-мережі кожної респондентки на семи рівнях (державі, медіа, професійне середовище, друзі, родина, партнер, тварини).
5. Виявити аномалії – епізоди, де раціональна логіка мовного ринку не описує спостережуваних практик; простежити зміну ролі суржика.

6. Інтерпретувати аномалії через теорію іконізації, теорії афекту, постколоніальний аналіз та реконструювати теорію мовного капіталу.

Об'єкт і предмет дослідження

Об'єкт дослідження: мовні практики російськомовних українців після 2022 року.

Предмет дослідження: трансформація мовного габітусу російськомовних українців, що перейшли на українську мову після 2022 року.

Методи дослідження

Для досягнення мети використано низку методів. Для побудови теоретичної рамки (завдання 1) застосовано аналіз і синтез наукових джерел та порівняльний аналіз українського й кенійського постколоніальних кейсів. Загальною методологічною рамкою емпіричного дослідження (завдання 2–6) обрано метод розширеного кейсу (Extended Case Method) Майкла Буравого, який дозволяє продуктивно працювати з аномаліями як джерелом теоретичної реконструкції. Збір емпіричних даних здійснено методами глибинного напівструктурованого інтерв'ю та авто-етнографії. Для аналізу даних застосовано тематичне кодування та систематичний аналіз еґо-мережі з диференціацією семи рівнів стосунків і двох характеристик кожного стосунку – перепаду влади і перепаду уявного символічного капіталу. Інтерпретаційною рамкою слугують теорії мовних ідеологій (Ірвін, Ґал, Біланюк), теорії афекту (Ахмед, Крістева, Массумі) та постколоніальний аналіз Нґугі та Тхіонґо. Кількісним фоном дослідження є дані KMIC та Rating Group.

Наукова новизна одержаних результатів

- запропоновано модель мережевої feedback loop між ринковою, ідеологічною та афективною силами як пояснення безпрецедентної швидкості мовного переходу, на відміну від простого додавання афекту до раціональної моделі;

- сформульовано концепт «зворотної колоніальної алієнації», що описує парадокс російськомовних українців, які набувають мову, рідну їм політично, але ще не тілесно;
- описано асиметричний характер постколоніального мовного переходу як добровільно прийняте символічне самонасильство, не описане у класичній моделі Бурдьє;
- простежено ре-іконізацію суржика – перехід від стигматизованої перехідної мови до свідомої стилістичної позиції проти двох ідеологій чистоти одразу;
- вперше систематично застосовано аналіз его-мережі до дослідження українського мовного переходу з диференціацією семи рівнів стосунків;
- інтегровано постколоніальний аналіз Нгугі та Тхіонго в теоретичну рамку дослідження українського мовного переходу.

Практичне значення одержаних результатів

Результати дисертації можуть бути використані для формування адресної мовної політики, чутливої до різних ланок мережі мовця і до афективного виміру переходу; для перегляду підходу до суржика як легітимного простору особистого вибору; для проєктування програм мовної підтримки, чутливих до сорому за акцент, страху «невідповідності» та переживання розколотого габітусу – явищ, що залишаються поза рамками формально-лінгвістичних підходів. Окрему практичну цінність має методологія аналізу его-мережі мовного переходу, яку можна застосовувати в інших постколоніальних контекстах.

Структура магістерської дисертації

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та рекомендацій, списку використаних джерел і додатків. Перший розділ – теоретико-методологічний – будує концептуальний апарат дослідження. Другий розділ – аналітичний – здій-

снює аналіз мовного переходу як соціального явища, його складових та внутрішніх суперечностей. Третій розділ – практичний – представляє програму авторського соціологічного дослідження, аналіз глибинних інтерв'ю, реконструкцію теорії мовного капіталу та практичні рекомендації.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОГО ПЕРЕХОДУ В УМОВАХ КРИЗИ

1.1 Мовний ринок, лінгвістичний габітус та символічний капітал

В пошуках теоретичних рамок для нашого дослідження ми звернулися до робіт П'єра Бурдьє (Bourdieu, 1991, 2007).

Бурдьє відмовляється дивитися на мову як на абстрактну, окрему систему. Для нього мовлення завжди є соціальною практикою, яка одночасно є наслідком і рушійною силою, що створює політичні умови. Цей погляд спирається на ширшу модель символічного капіталу. Будь-яка соціальна взаємодія за Бурдьє є транзакцією на символічному ринку, покликана максимізувати символічний капітал.

Символічний капітал

Символічний капітал за Бурдьє – це будь-який капітал (гроші, влада, зв'язки, можливості), який перестає сприйматися як такий, а натомість починає здаватися природною властивістю агента. Це влада, яка не виглядає як влада: авторитет лікаря, освічена красномовність, «природна» лідерська харизма.

Символічний капітал діє виключно через визнання з боку інших агентів поля. Він виникає в момент, коли один агент сприймає властивості іншого як легітимні, значущі, варті поваги.

Лінгвістичний габітус

Габітус, за Бурдьє, це сукупність вписаних у тіло диспозицій до сприйняття, оцінки і дії, набутих через тривалий досвід певної соціальної позиції. Лінгвістичний габітус – підмножина чи частина габітуса, що відповідає за мову: стиль артикуляції, інтонації, ритм дихання, лексичні автоматизми, інтуїція щодо до-речного.

Важливою в контексті нашого дослідження є тілесність габітуса. Лінгвістичний габітус живе у м'язах артикуляційного апарату, це не набір правил, які мовець свідомо застосовує. Тіло говорить раніше, ніж свідомість встигає зробити вибір.

Важливо також, що габітус формується довго і повільно і не реагує миттєво на зміну умов. Звідси – класичні бурдьєвські сюжети гістерезису (явище, коли стан системи залежить не лише від поточного впливу на неї, а й від її попередньої історії). Коли структурні правила вже змінилися, а тіло ще працює за старими.

Бурдьє пропонує думати про кожну мовну ситуацію як про транзакцію на ринку. У книзі «Language and Symbolic Power» (Bourdieu, 1991) він стверджує, що ринок тут – не метафора, а аналітичний інструмент. Що мається на увазі? Метафора пояснює одне явище через інше, а Бурдьє стверджує, що поведінка на економічному ринку і на символічному походять з одного соціального кореня. Агенти тут виробляють продукт, причому умови ринку діють не тільки на обставини продажу цього продукту, вони інтегровані в сам процес виробництва через очікування реакції ринку. В мовний продукт закладено умови ринку, навіть якщо промовлене ніхто не чує. Ринкові умови матеріально присутні у виробництві висловлювання ще до того, як воно вимовлено.

Символічне насильство

На цьому фоні символічне насильство є особливим типом примусу. На відміну від фізичного, його не розпізнають як насильство. Ні той, хто його чинить, ні той, хто стає його жертвою. Воно реалізується через сам габітус, що засвоїв певні критерії оцінювання. Воно здається природним здоровим глуздом щодо того, як правильно говорити. Неосвічений селянин мовчить у присутності міського «культурного» співрозмовника; жінка зменшує голос у формальній чоловічій

компанії; провінціал намагається імітувати столичну вимову з надмірністю, яка підкреслює його походження. Усе це – сюжети символічного насильства.

Розколотий габітус

Поняття розколотого габітусу Бурдьє вводить у пізніших працях, описуючи людей, що зробили різкий стрибок між соціальними позиціями. Прикладом тут є сам Бурдьє: він походить з бідної родини і пройшов шлях через престижний університет до академічної слави. Розколотий габітус проявляється як почуття самозванства з одного боку і зради старого середовища з іншого. Агент відчуває, що нездатний бути собою в жодному з контекстів і схильний дивитись на себе «очима того середовища, до якого зараз не належиш».

Для нашої роботи це поняття продуктивне, бо дозволяє описати стан мовця, що різко змінив мовленнєву практику. Воно дозволяє подивитись на мовний перехід як на форму соціальної мобільності. З тією різницею, що не людина рухається в соціальній структурі, а сама структура змінюється навколо людини. Воно також вказує на стратегії опору розколу. Гібридна двомовність, реіконізація суржика, іронічне використання русизмів дозволяють мовцю обжити розкол замість того, щоб робити вигляд, ніби його немає.

Важлива відмінність нашого випадку – масовість. У Бурдьє розкол габітусу – це доля окремих агентів, які вибиваються з типової траєкторії свого середовища. У нашій ситуації розколотий габітус стає колективним досвідом мільйонів людей. Це робить його не виключенням, а нормою і вимагає аналітичного апарату, який пристосований до масштабів цього явища.

Чого бракує?

Чого ще нам бракує у теорії Бурдьє?

- Пояснення швидкості переходу. Інерційний габітус не дає словника для опису того, що сталося.
- Пояснення ідеологічної динаміки. Бурдьє описує легітимну мову як стабільну структуру, але нічого не говорить про те, як ця структура може за короткий час перебудуватися.

Жоден з цих недоліків не робить теорію Бурдьє непридатною. Вона основою, на якій ми надбудовуватимемо все інше.

1.2. Мовні ідеології, іконізація

Систематичну розробку цієї теорії здійснила школа, об'єднана навколо збірки Шіффелін, Вулард і Кроскриті (Schieffelin, Woolard, Kroskrity, 1998/2010). Робоче визначення таке: мовні ідеології – це системи уявлень про мову, її носіїв і соціальне значення, які структурують мовну поведінку і одночасно вписують її у ширші структури влади, моралі та ідентичності.

Мовні ідеології ніколи не нейтральні. Вони завжди пов'язані з ширшими категоріями: класом, статтю, расою, етнічністю, нацією. Вони одночасно описують і приписують. Описують, як мова вживається, і одночасно як вона має вживатися. Ідеології натуралізуються – починають виглядати як здоровий глузд або природа речей. Але при тому часто суперечать реальним мовним практикам.

Джудит Ірвін та Сюзан Гал (Irvine, Gal, 2000) запропонували три поняття, продуктивні для аналізу мовних ідеологій.

Іконізація. Процес, у якому мовна форма (звук, акцент, слівце, цілий код) перетворюється на ікону, тобто знак, що нібито вказує на сутнісну характеристику свого носія. Іконізація переводить умовний кореляційний зв'язок («люди групи Х часто говорять формою Y») у зв'язок сутнісний («говорити формою Y – це бути людиною Х, це її природа»). Класичні приклади: певний акцент іконізується як «нечесний», інтонація – як «жіночна», цілий код – як «мова цивілізації» проти «мови варварства».

Фрактальна рекурсивність. Та сама опозиція переноситься на нові й нові рівні. Якщо у певному контексті французька іконізується як «культурна», а арабська як «груба», то і всередині французької буде відтворена та сама опозиція (паризька проти провінційної), і всередині арабської (літературна проти розмовної). Опозиція стає принципом організації мовного простору на всіх його рівнях.

Стирання. Ті аспекти мовної реальності, що не вкладаються в схему, перестають бути видимими. Якщо ідеологія малює певну етнічну групу як одномовну, реальні білінгви всередині неї «стираються» – зі статистики, з медіа, з власної саморепрезентації. Якщо ідеологія малює суржик як «провал», як легі-

тимну стилістичну позицію його не можна побачити: для ідеології його у цьому статусі немає.

Реіконізація. Класичний апарат Ірвін і Гал зосереджений на тому, як формується нове іконічне значення. Менше уваги в літературі приділено процесу зміни – *реіконізації*, у якому форма, що раніше іконічно означала одне, починає означати інше, часто протилежне.

Естер Тарсолі (Tarsoly, 2025) у *Language and Intercultural Communication* концептуалізує перехід як «гостру комунікацію» (sharp communication). Мовлення, у якому свідомо відмова від однієї зі своїх мов стає актом політичної дії. Її основний теоретичний хід – показати, що такий перехід не «вирішує» багатомовну ідентичність, а виробляє «конфліктні Я» (conflicting selfhoods), у яких суб'єкт існує між мовами і змушений артикулювати свій біль через мовний вибір.

1.3. Мова і влада: Фейрклау

Доповнює ці інструменти критичний аналіз дискурсу Нормана Фейрклау (Fairclough, 1992, 2003). Він розглядає мову не лише як носій ідеології, а як практику влади. Дискурс за Фейрклау не тільки виражає владу, але й виконує її, відтворюючи певний порядок речей як здоровий глузд.

Кілька центральних понять Фейрклау особливо продуктивні для нашої теми.

Дискурсивна практика – конкретні форми використання мови у певних соціальних практиках: у медіа, освіті, політиці, бюрократії.

Гегемонія – у грамшіванському сенсі: панування одного дискурсу як «природного», тоді як насправді він є наслідком конкретної соціальної боротьби.

Натуралізація – операція, через яку результати ідеологічної роботи представляються як природні і неупереджені.

Інтердискурсивність – змішування різних дискурсів у одному тексті, що дозволяє виявити сліди їх внутрішньої боротьби.

У роботі ми застосовуємо Фейрклау для аналізу внутрішньої боротьби дискурсів. В одному й тому самому інтерв'ю можна почути сліди кількох дискурсів, які перебувають у конфлікті. Це слід нерозв'язаної ідеологічної напруги.

1.4. Теорії афекту і тілесність мовного досвіду

Третій теоретичний шар нашого інструментарію – теорії афекту. Цей шар описує сферу, якою не займаються ні Бурдьє, ні теорії мовних ідеологій, а саме сферу тіла. Чому язик не повертається сказати слово? Чому горло пересохло? Чому російська «ріже слух»? Це питання не ринку і не ідеології, це питання тілесної реакції на мову.

Брайан Массумі у книзі «Parables for the Virtual» (Massumi, 2002) пропонує розрізнення, яке стало базовим для всієї подальшої традиції теорій афекту.

Афект – це дорефлексивна тілесна інтенсивність: безіменне напруження тіла, що виникає у відповідь на зіткнення з іншим тілом, об'єктом, словом, образом. Афект передособистий – він передує тому моменту, у якому суб'єкт може назвати своє почуття. Афект трансперсональний – він циркулює між тілами, одне тіло може заражати інше своєю інтенсивністю.

Емоція – це афект, схоплений у соціально визнану категорію («гнів», «огида», «радість», «страх»). Емоція вторинна: вона надає інтенсивності ім'я, історію, причину, об'єкт. Лише на рівні емоції афективна подія стає видимою для свідомості і артикульованою у мові.

При цьому афект не зводиться до свого емоційного відображення. Емоція – лише часткове схоплення. Залишок інтенсивності продовжує діяти тілесно і впливає на поведінку, не проходячи через свідомість.

Таким чином афект може неусвідомлено передаватись мережею.

Сара Ахмед у «The Cultural Politics of Emotion» (Ahmed, 2015) сформулювала концепцію, особливо релевантну для нашої теми. Її центральна теза: афекти не є приватним станом тіла. Вони *прилипають* до знаків, об'єктів, тіл і циркулюють у соціальному просторі.

Знак стає липким через історію його використання у ситуаціях певного емоційного забарвлення. Слово, що багаторазово вживалося у контекстах страху, прилипає до страху і починає викликати страх навіть у нейтральному вживанні. Образ, що повторювався у контекстах огиди, прилипає до огиди. Тіло, образ якого циркулював в дискурсі ненависті, прилипає до ненависті і викликає її автоматично.

Юлія Крістева у «Powers of Horror» (Kristeva, 1980/2024) описує ще глибше явище – *аб'єкцію*. Це тип реакції, у якому об'єктом негативного афекту є не чуже, а своє, яке стало нестерпним для цілісності особистості.

Класичні приклади Крістєвої – тілесні виділення, труп, гниття. Усі вони викликають реакцію не тому, що об'єктивно небезпечні, а тому, що розмивають межу між собою і не-собою. Вони були мною (або були в мене), а тепер не є. Аб'єкційна реакція, це виштовхування такого об'єкта, агресивне відновлення межі.

Всі три поняття, дорефлексивна інтенсивність Массумі, липкість Ахмед і аб'єкція Крістєвої, утворюють теоретичний апарат для опису трьох шарів реакції на мову.

1.5. Постколоніальна перспектива: Нгугі ва Тхiong

Центральне поняття «Decolonising the Mind» Нгугі ва Тхiong (Ngũgĩ wa Thiong'o, 1986) – *колоніальна алієнація*. Нгугі ва Тхiong описує власний досвід учня кенійської початкової школи у 1950-х. Англійська там була мовою навчання, а гікуйю – рідною мовою громади. Говорити гікуйю в школі було заборонено під загрозою покарання. Цей досвід автор узагальнює як механізм, через який колоніальна система робить кілька речей одночасно: розриває зв'язок між мовою щоденного життя і мовою рефлексії; знецінює першу мову як «низьку», «провінційну», «недостатню до серйозних справ»; підносить другу мову як «справжню» мову культури; створює в психіці колонізованого суб'єкта розрив, в результаті якого він живе одночасно у двох мовних світах, і жоден не є до кінця його.

Красномовна аналогія Нгугі – «суспільство безтілесних голів і безголових тіл». Голова навчається англійською, тіло живе у гікуйю. Деколонізація розуму, до якої закликає Нгугі, – відновлення цього зв'язку і повернення мови мислення до мови тіла.

Зрозуміло, що деколоніальний дискурс найкраще прикладається до багатотрітньої історії русифікації як колоніального процесу і сучасної українзації як деколоніального. Але швидкість і добровільність переходу створили нову когорту безтілесних голів і безголових тіл. Тільки для них просто повернутися до мови тіла не є прийнятним. Доводиться чекати, поки тіла підтягнуться до голів.

Це явище можна назвати зворотною колоніальною алієнацією. Коли нащадки русифікаторів та русифікованих відокремлюються від укоріненій в реальній соціальній практиці традиції на користь деколонізаційної практики, яка є своєю ідеологічно, але не тілесно.

1.6. Мережева петля зворотного зв'язку

У мережевому масштабі швидкість переходу можна пояснити одночасною взаємодією раціонально-ринкових, ідеологічних та афективних сил. При чому діють ці сили не однаково на кожного з учасників мережі. Але взаємний вплив вузлів одне на одного дозволяє цим силам резонувати через своєрідну петлю зворотного зв'язку.

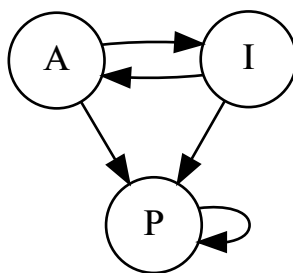

Рис. 1.1. Цикл мовного переходу: Афект (А), Ідеологія (І), Ринок (Р).

На рис. 1.1 показано взаємодію трьох сил у мережевих констеляціях:

- Афект одних акторів посилює ідеологію інших.
- Ідеологія одних легітимує і підтримує афект інших.
- Обидві ці прояви у одних впливають на відчуття ринку у інших.
- Раціональний вибір одних підкріплює раціональний вибір інших.

Важливо, що три сили можуть взаємодіяти таким чином і між різними агентами у соціальній мережі, і всередині психіки окремого мовця. В такому разі:

- Афект створює запит на ідеологію.
- Ідеологія легітимує, підсилює, оформлює афект.
- Обидві ці сили чинять символічне самонасильство, тиснуть на габітус, той розколюється та пристосовується.

- Успішне пристосування робить продовження трансформації раціональним.

Тому швидкість переходу залежить не лише від інтенсивності кожної з сил, але й від структури мережі: щільності зв'язків, наявності значущих агентів-передавачів, відсутності блокувань на ключових ланках. Однакові ідеологічні та афективні умови можуть запускати швидкий перехід в одній мережі і повільний в іншій. Звідси робоча гіпотеза, яка пояснює стрибкоподібність переходу 2022 року. Вона пояснюється не додаванням сили афекту до раціональної моделі Бурдьє, а саме мережевою петлею, у якій усі три сили одночасно діють і взаємно підсилюються через структуру соціальних зв'язків.

Висновки до розділу 1

Перший розділ виконав функцію побудови теоретико-методологічної основи дослідження. Підбиваючи його підсумки, сформулюємо п'ять тверджень, які стають вихідною точкою для аналітичної роботи розділу 2 і емпіричної роботи розділу 3.

1. Теорія мовного ринку, лінгвістичного габітусу і символічного капіталу Бурдьє залишається базовою рамкою аналізу мовної поведінки, але є недостатньою для опису кризового мовного переходу.
2. Теорія мовних ідеологій (Шіффелін, Вулард, Кроскриті; апарат іконізації, фрактальної рекурсивності та стирання Ірвін–Гал) забезпечує інструмент аналізу переоцінки мовних практик. Концепт реіконізації як зворотного процесу є особливо продуктивним для аналізу зміни ролі суржика. Критичний аналіз дискурсу Фейрклау доповнює цей апарат поняттями гегемонії і натуралізації.
3. Теорії афекту (Массумі, Ахмед, Крістева) забезпечують інструмент опису тілесного шару мовного переходу на рівні дорефлексивних інтенсивностей, липкості знаків і аб'єкційної реакції.
4. Постколоніальна перспектива Нгуї ва Тхiong додає поняття *колоніальної алієнації*. Радянська русифікація є структурним аналогом класичної колоніальної ситуації, але з принциповою відмінністю: глибина і тривалість русифікації зробили мову колонізатора первинною мовою для бага-

тьох поколінь. Звідси – *зворотна колоніальна алієнація*, концепт, що описує добровільне рефлексивне символічне самонасильство суб'єкта проти власної першої мови. Він задає і *асиметрію деколонізації*: україномовні і колишні російськомовні переживають перехід по-різному, попри те, що потрапляють в одну статистику.

5. Інтегрована модель мережевої петлі зворотного зв'язку між ринковою, ідеологічною та афективною силами, опосередкованої структурою его-мережі мовця, є центральним теоретичним продуктом нашої роботи. У попередньому формулюванні (підрозділ 1.5) вона пропонує робоче пояснення безпрецедентної швидкості мовного переходу російськомовних киян: швидкість пояснюється не доданою силою афекту до раціональної моделі, а взаємним підсиленням усіх трьох сил у мережевій структурі.

З цими інструментами ми переходимо у розділ 2 – до опису мовного переходу як соціального явища, його складових та внутрішніх суперечностей.

РОЗДІЛ 2. МОВНИЙ ПЕРЕХІД У КИЄВІ

У першому розділі ми запропонували теоретичну рамку, яка допомагає аналізувати мовний перехід. У другому ми поглянемо на саме явище переходу. Ми подивимось на цифри соціологічних опитувань, біографії тих, хто його здійснив, і на можливі парадокси, у які складаються досліджувані факти. Ми зосередимось переважно на явищі переходу, як воно спостерігається в Києві.

2.1. Мовна карта 2024–2026: свіжа статистика

Перші два роки після вторгнення добре описані кількісно. Цьому періоду належать цифри, які ми наводимо у вступі: 87% україномовних інтерв'ю в КМІС у грудні 2022, обвал частки тих, хто вважає російську важливою, раптова переоцінка статусу мови. Складніше відповісти на питання, що сталося далі. Чи стабілізувався цей зсув? Чи відкотився? Чи продовжує рухатись?

Свіжі дослідження дають нам дані, які не піддаються одній простій інтерпретації.

Динаміка зростання

Згідно з опитуванням Rating Group (липень 2025, 2400 респондент_ок, метод САТІ), 62% мешканців підконтрольних територій вдома говорять переважно українською, 27% – обома мовами, 10% – переважно або лише російською (Рейтинг, 2025). У 2022 році на самому старті повномасштабної війни аналогічна цифра становила приблизно 52%; у 2023 – 60%. Тобто крива росту продовжує підніматися, але повільніше.

За дослідженням Gradus Research (серпень 2025) щоденно українською говорять уже 68%, російською – 30%.

Регіональна картина у 2025 році очікувано нерівномірна. На Заході 89% мешканців удома говорять українською, у Центрі – 65%, на Півдні – 37%, на Сході – 28%.

Українська як рідна – масштаб переоцінки

Опитування Центру Разумкова разом з фондом «Демократичні ініціативи» (29 листопада – 14 грудня 2024) фіксує, що 78% мешканців підконтрольних територій називають українську рідною. У 2014 році ця цифра становила 60%. Відповідно, частка тих, хто називає рідною російську, скоротилася з 15% до 6%. Ця цифра важлива для нашого аналізу. Змінилося не лише те, якою мовою люди говорять, а й те, яку вони називають своєю. Навіть якщо тут змішані в одну категорію ті агенти, що вважають мову рідною, і ті що вважають, що від них це очікується.

Престижність мови у близькому колі (друзі, колеги, навчання) виглядає у тих самих цифрах ще більш різко: українську вважають престижною 75,5% – проти 43% у 2015 році. Російську – 6% проти 21,5%.

«Київ Цифровий»

Київ веде окрему серію опитувань у застосунку «Київ Цифровий» (вибірка приблизно 46 тисяч). Опитування 2025 року фіксує: 66% киян кажуть, що за останні чотири роки їхня українська стала кращою (41% – значно кращою, 25% – трохи кращою). У соцмережах українською пишуть 75% опитаних. Ще одна статистика з цього опитування має сумнівну цінність: «Скрізь українською говорять 32% киян; у державних установах – 14%; у магазинах і кав'ярнях – 13%; на роботі – 11%; вдома – лише 4%». Як може бути, що всюди українською говорять 32%, а вдома тільки 4%? Всі відсотки у цьому ряді додаються до 100, що означає, що це статистика за запитанням з одним варіантом відповіді. Питання було: «В яких ситуаціях ви послуговуєтесь українською?» і варіанти вибору: «скрізь», «у державних установах», «магазинах і кав'ярнях», «на роботі», «вдома». В такому питанні немає логіки – респонденту доводиться обирати, наприклад, між державними установами та магазинами і кав'ярнями, які зазвичай належать до одного поля публічної комунікації. Але якщо спробувати проінтерпретувати результати, 4% – це частка киян, які спілкуються українською вдома, але не на роботі, не у державних інститутах, магазинах та кав'ярнях. За такої інтерпретації 4% здається завищеним відсотком, що пов'язаний з тим, що питання було проінтерпретовано респондентом по-іншому.

Так чи інакше, ці цифри підтверджують те, на що звертає увагу Кулик (Kulyk, 2024b) у статті в *Nationalities Papers*. Якщо в соц-мережах пише українською 72%, а всюди спілкується тільки 32%, сучасному українському переходу притаманна невідповідність публічних і приватних практик.

Парадокс київських шкіл

Найскладніша ділянка – школи. Моніторинг Державної служби якості освіти весною 2025 року показав: у Києві 24% учителів під час уроків і 40% на перервах говорять не державною мовою. 66% учнів говорять не українською на уроках, і 82% – на перервах. Рідною українську вважають 32% київських школярів. Цей зворотний рух фіксується саме у віковій групі, яка раніше показувала найшвидший і найрівніший перехід. Він не означає скасування загального руху до української, бо поза школою київські діти користуються українською більше, але показує, що перехід не є простим лінійним процесом.

Ставлення до російської мови як публічного коду

При цьому опитування КМІС лютого–березня 2025 фіксує: 66% мешканців підконтрольних територій вважають, що російська повинна бути усунута зі сфери офіційного спілкування; 81% – проти її використання у публічній комунікації і в країні в цілому, і в окремих регіонах. У віковій групі 18–29 років за «усунути» – 84%. У опитуванні КМІС 2024 року лише 38% опитаних вважали, що російську варто вивчати у школах (раніше було 42%); 58% – що не варто (раніше було 52%).

Якісні дослідження

Поряд із опитуваннями з'явилася низка локальних досліджень, які досліджують перехід як досвід. Наталія Кудрявцева у статті у *Language in Society* (Kudriavtseva, 2025) представляє 21 біографічне інтерв'ю з «новими мовцями» української – людьми, які пройшли свідому конверсію через неформальні мовні курси («Безкоштовні курси української», «United», «Розмовляй українською»). Її центральне спостереження: «нові мовці» вибудовують альтернативну мовну ієрархію, у якій вільність (fluency) важить більше, ніж чистота (purity), а суржик переоцінюється з «зіпсованої мови» на легітимну перехідну практику.

Дослідження Шевчук-Клюжевої і Левчука (Shevchuk-Kliuzheva, Levchuk, 2025) на матеріалі київських школярів додає важливий поколіннєвий вимір. У наймолодшій когорті перехід здебільшого здійснився: для дітей, які пішли до школи у 2020-х, українська вже не є предметом політичного вибору. Але це не виключає того, що поза уроками вони продовжують спілкуватися російською.

Дарія Оробчук (Orobchuk, 2024) у *Canadian Slavonic Papers* досліджує, як трансформувався україномовний медіа-простір у 2022–2023 роках на матеріалі 20 YouTube-відео україномовних інфлюенсерів. Її висновок співзвучний нашому: медіа не просто фіксували перехід – вони були одним із його активних інструментів, переоцінюючи російську з нейтрального коду в маркований, а українську – з маркованого в нейтральний.

Марина Сапрітські-Нахум у *Sociolinguistic Studies* (Sapritsky-Nahum, 2025) описує ще одну важливу підгрупу – російськомовних українських євреїв-біженців у Берліні. Вона фіксує, як ця спільнота, що залишається російськомовною в комунікації між собою, проводить тонку межу між своїми (російськомовними українськими євреями) і чужими (рештою російськомовних євреїв). Це додає до нашого аналізу важливе спостереження: ідеологічна іконізація російської як «мови ворога», афективна відраза до російської та сили ринкового пристосування діють по-іншому для людей, які не живуть в Україні після 2022 року.

Що ж змінилось?

Що нового приносять ці свіжі дані порівняно з картиною першого воєнного року?

По-перше, перехід стабілізувався, але не зупинився. Перші два роки після вторгнення дали швидке, майже миттєве зрушення. У 2024 році рух уповільнився, але цифри продовжують повзти у напрямку збільшення долі української і у самоідентифікації як рідної, і у щоденній побутовій практиці, і у соцмережах.

1. Розрив між публічним і приватним зберігся. Це найкраще видно з даних Кулика (Kulyk, 2024a) і київського опитування про використання у сфері обслуговування, соцмережах і вдома. Перехід відбувся у тих ділянках, де він був раціонально і нормативно регульований. У приватних – родина, стосунки, кімната – він іде повільніше.
2. З'явилася тенденція повернень. Громадські діячі, які перейшли у 2022, частково повертаються до російського контенту у соцмережах. У Києві помітна частка людей, що повернулися з евакуації і використовують російську у своїй повсякденній практиці. Кулик (Kulyk, 2025) у статті в *Post-Soviet Affairs* називає цей рух «нормалізацією» – не відкатом, а перерозподілом мовних практик у мирніший режим.
3. Школа стала проблемною ділянкою. Якщо у 2022–2023 школа була локомотивом переходу, у 2024–2025 вона перетворилася на осередок тертя. Формально україномовна на уроках, неформально російськомовна на перервах. Українська в школі стає мовою регламенту, а не мовою життя.
4. Рефлексивна доступність переходу зросла. У 2022–2023 роках, коли перехід почався, часу, щоби його осмислювати, не було. А у 2024–2025 з'являється корпус академічних, журналістських і художніх рефлексій про нього. Перехід зміг стати предметом, бо у нього з'явилося минуле.

Цей оновлений ландшафт визначає, з чим ми працюємо у решті розділу. Розглянемо тепер саме явище – від масової динаміки до мережових ланок, у яких воно розгортається.

2.2. Мовний перехід як соціальне явище: від індивідуального рішення до колективної трансформації

Якщо подивитись на історію мовних практик в Україні з 1991 року, можна побачити чотири якісно різні етапи. Кожен з них працює за своєю логікою. Закони символічного ринку Бурдьє однаково працюють на всіх етапах, але саме на

третьому та четвертому стає очевидним втручання додаткових сил, які теорія мовного ринку не описує.

Етап 1 (1991 – кінець 2003)

Повільне зростання частки тих, хто говорить українською. Переважно за рахунок поколінневої заміни і часткової заміни публічних практик. У стартовій точці – приблизно 55% російською і 45% українською у методі двомовного інтерв'ю КМІС. Цю динаміку модель Бурдьє пояснює без проблем: габітус інерційний, ринок зміщується повільно, тому основний двигун – це поколіннєві зміни.

Етап 2 (2004 – 23.02.2022)

Майдан, перші спроби мовної політики, поступова українізація освіти, медіа і обслуговування, Революція гідності. Закон про мову 2019, що набрав чинності в січні 2021, створив інфраструктуру для майбутнього переходу. Україномовну сферу послуг, написи на товарах, україномовний публічний простір. Але цифри побутового використання у цей період майже не рухалися. У 2014 році, попри Майдан, анексію Криму і Донбас, КМІС фіксує практично 50 на 50. А між 2014 і 2017 рух майже зупинився. Цей етап – ключовий аргумент на користь тези про інертність мовного габітусу. Навіть ідеологічний шок Революції гідності і початку війни не спричинив масового мовного переходу.

Етап 3 (24.02.2022 – кінець 2023)

Повномасштабне вторгнення запустило різке кількісне зрушення. 87% україномовних відповідей у грудні 2022, 74% на сході і півдні, обвал самоідентифікації з російською – все це сталося за 10 місяців. У цей самий період Кулик (Kulyk, 2024) фіксує найрізкіший приріст приватної україномовності, а Орошчук (Orobchuk, 2024) – переоцінку легітимного коду в українському медіа-просторі.

Етап 4 (з 2024)

Уповільнення і стабілізація. Цифри продовжують рости (62% удома українською у 2025 проти 60% у 2023), але вже не такими темпами. З'являються контртенції – повернення частки україномовних до російського контенту, проблеми зі шкільними практиками, складніша геометрія розриву між публічним і приватним. Перехід виходить з гострої фази і стає тривалим явищем, для опису якого потрібен інший словник. Це вже не подія, а режим.

2.3. Раціональна, ідеологічна, афективна: три складові

Теорія мовного ринку Бурд'є описує мовний вибір як орієнтацію на максимізацію символічного капіталу. У стабільних умовах цього достатньо. У стрибкоподібному переході 2022 року модель потребує доповнення. А саме двох додаткових категорій сил: ідеологічної та афективної. Усі три складові діють одночасно, але по-різному виражені у різних кейсах і в різних ланках мережі.

2.3.1. Раціональна: ринок, інституції, кар'єра

Раціональна складова – та, що добре описується теорією мовного ринку. Її драйвери прості і добре документовані.

Інституційний тиск

Закон про мову 2019, набрав чинності в січні 2021. Він зробив українську обов'язковою у публічній комерційній комунікації. На рівні бариста, продавця, оператора колл-центру вибір мови втратив характер особистого рішення і став функцією робочих обов'язків. Це може стати першим кроком до особистого переходу через тривіальну психологічну механіку: коли мова використовується вісім (чи більше) годин на день у роботі, перейти на неї поза роботою простіше.

Контент

Після 2022 значна частка російського контенту стала економічно недоступною (санкції, заблоковані сервіси), політично сумнівною (споживання як підтримка ворога, російська пропаганда), соціально стигматизованою. Паралельно стрім-

ко зростає обсяг україномовного контенту: YouTube-канали, подкасти, серіали, перекладна література, музика. Україномовний контент перестав бути нішевим. У 2024–2025 окремі цифри показують, що у молодшій когорті користувачів соцімереж українська перевищує 70% (newage, 2025).

Кар'єра

У державних інституціях, освіті, медіа, академії, гуманітарних галузях українська стала фактично обов'язковою для просування. Україномовність – не лише формальна вимога, а маркер ширшої професійної придатності у багатьох сферах. Молоді фахівці швидко це зчитали.

Дозвілля і обслуговування

У Києві після 2022 стрімко зросла частка демонстративно україномовних закладів – кав'ярень, книгарень, концертних майданчиків, ресторанів. Заклад може бути виразно україномовним за регламентом і клієнтурою. Робота у такому або відвідування його стають інфраструктурою щоденного переходу.

2.3.2. Ідеологічна: іконізація російської, реіконізація української

Ідеологічна складова описується через теорію мовних ідеологій – насамперед концепцію *іконізації* (Ірвін і Гал, у Schieffelin et al., 2010; Gal, 2005, 2009). Іконізація – процес, через який мовна форма перетворюється на знак суттєвої характеристики її носія. Російська у Києві після 2022 стрімко зазнала негативної іконізації; українська – паралельної позитивної реіконізації.

Іконізація російської

Серед російськомовних, які проходять перехід, російська послідовно іконізується через ряд негативних еквівалентів: мова ворога, мова окупанта, мова імперії, мова колаборації, мова «застряглого совка». Ця іконізація, в термінах Ірвін і Гал, фрактальна: одні й ті самі негативні характеристики приписуються російській державі, російському суспільству, російському контенту, російськомовним росіянам, російськомовним українцям. У такому фрактальному полі стає важче утримувати проміжні позиції.

Реіконізація української

Аналогічно, українська іконізується як мова свободи, суверенної ідентичності, сучасності, естетично і морально привабливих кіл. Знаково, що до 2022, і особливо до 2004, у Києві українська часто іконізувалася негативно – як «мова села» або «мова націоналістів». Після 2022 ці іконізації перевернулися.

Стирання (erasure)

Третє явище, яке Ірвін і Гал ставлять поруч з іконізацією і фрактальною рекурсивністю. Те, що не вкладається в нову ідеологічну рамку, перестає бути видимим. У нашому випадку стирається, серед іншого, історична київська російська як локальний міський діалект з власною стилістикою. Вона делегітимується разом з російською взагалі, без можливості бути ідеологічно «врятованою» як локальна київська мова.

Медіа як ідеологічна машина

Велику роль у швидкості іконізаційного зрушення зіграла зміна структури і риторики українського медіапростору. Дослідження Оробчук (Orobchuk, 2024) показує, як україномовні медіа-актори у 2022–2023 систематично переоцінили російську з нейтрального коду в маркований, а українську – з маркованого в нейтральний. Створилося середовище, у якому дотримуватися двомовної нейтральності стало складно.

2.3.3. Афективна: липкість, аб'єкція, дорефлексивна інтенсивність

Третій шар – афективний. Тут мова виявляє себе не як знак (ідеологія) і не як ставка (ринок), а як подія, що відбувається з тілом. Три інструменти теорії афекту тут добре працюють.

Липкість знаків (Ahmed, 2015). Російська мова після 2022 стає у багатьох мовців липкою носійкою певного афективного нашарування. Конкретні слова, інтонації, акценти прилипають до асоціативних рядів – Буча, Маріуполь, ракетні удари, новини з фронту. Це не свідомий зв'язок, а саме липкий. Він відтворюється навіть якщо мовець знає, що конкретний носій російської до окупанта не має стосунку. Звідси в інтерв'ю – стійка лексика тілесної реакції: «ріже

слух», «огидно», «вонюче», «не можу вимовити», «плювок в обличчя». Тарсолі (Tarsoly, 2025) називає це «гострою комунікацією» – мовленням, у якому свідомо відмова від однієї зі своїх мов сама стає актом політичної дії.

Аб'єкція (Кристева, 1980/2024). Сильніша форма афективної реакції – аб'єкція як виштовхування того, що було внутрішнім, як небезпечного для цілісності суб'єкта. Російська мова, яка для багатьох була мовою першого внутрішнього голосу, мовою дитинства і інтимного життя, після 2022 починає викликати реакції, подібні до тих, які Кристева описує стосовно тілесних виділень: огиду, бажання позбутися, неможливість співіснувати у тому самому просторі. Ефект аб'єкції відрізняється від звичайної огиди тим, що його об'єкт – це саме своє, і саме це робить його настільки інтенсивним. Суб'єкт виштовхує не чуже, а ту частину себе, яка стала несумісною з його новою ідеологічною позицією.

Дорефлексивна інтенсивність (Massumi, 2002). Між афектом і свідомою емоцією, за Массумі, стоїть пласт дорефлексивної тілесної інтенсивності, що передує усвідомленню почуття. На цьому пласті працює перша реакція тіла на російську: у клієнта кав'ярні, у пасажирі поряд, у листі від родича – реакція, яка ще не оформилася в емоцію («гнів», «огиди», «сум»), а є фоновим напруженням. Цей пласт особливо важливий тому, що він не контролюється свідомістю і не зводиться до ідеологічної установки. Суб'єкт може ідеологічно нічого не мати проти конкретного носія, але його тіло вже відреагувало.

Афект як локальна ринкова сила. Афективні реакції слухача, накопичуючись у середовищі, починають функціонувати як локальний ринковий тиск. Якщо у певному просторі (кав'ярні, бібліотеці, дружньому колі) використання російської викликає множинні негативні афективні реакції (навіть невербальні, ще до жодних санкцій), мовцеві стає некомфортно. Він раціоналізує перехід або уникання. Афект таким чином не є «доданою силою» поверх ринку: він стає чинником ринку у локальних мікроконтекстах. Це теоретично важливе спостереження, на яке, зокрема, спирається модель зворотного зв'язку, сформульована у третьому розділі.

2.4. Суржик: від стигми до стилістичного інструменту

Класичну рамку аналізу суржика запропонувала Лада Біланюк у «Contested Tongues» (Bilaniuk, 2005): суржик – це простір, на який одночасно діють дві ідеології чистоти, радянсько-російська і українська національна. Радянська іконізує суржик як «спотворену російську», ознаку того, що мовець не оволодів престижним кодом і застряг у «селянському». Українська національна – як «спотворену українську», доказ русифікаційного тиску і нездатності мовця говорити «правильно». Обидві ідеології, попри взаємну ворожість, сходяться в одній операції: іконізують суржик як *провал* – невдалу копію одного з нормативних кодів.

Цей образ підважувався ще до 2022 року в окремих субкультурних осередках: музиці, кіно, стендапі, літературі. Зокрема, в музиці: Скрибін, ТНМК, Курган і Агрегат. У цих осередках суржик функціонував як стилістичний прийом, але залишався маркованим: «суржик це смішно», «суржик це народно».

Після 2022 ця роль змінилася. Найвиразнішим прикладом зміни є проєкт «Курган і Agregat». Гурт з селища Близнюки Харківської області перетворив сільський суржик північно-східних регіонів (Сумщина, Чернігівщина) з предмета насмішки на явище поп-музики. Як каже Біланюк (виступ для HURI, 2026), «Курган і Agregat» – серед тих, хто звільнив суржик від тягара неповноцінності у популярній культурі.

Одночасно суржик у дружній мові став свідомим вибором. У колах київської молоді, що пройшла перехід, розповсюджене свідоме культивування «маленьких» русизмів та суржика як маркера приналежності до внутрішнього кола, неформальності.

Дослідження 104 студентів Київського національного транспортного університету у 2024 році показало: 51% визнають, що говорять суржиком удома, майже кожен п'ятий – у листуванні з друзями (Кузебний & Остапко, 2024). Кудрявцева (Kudriavtseva, 2025) у роботі з 21 «новим мовцем» української фіксує те саме: у середовищах неформальних мовних курсів суржик переоцінюється з «зіпсованої мови» на легітимну перехідну мову. І на цій переоцінці тримається сама ідентичність «нового мовця». Бренди вловили цей зсув. Монобанк, Розетка, Нова пошта у своїх комунікаціях демонстративно вживають суржик і легкі русизми.

2.5. Протитечії та суперечності мовного переходу

Одним з головних напрямів опору новій мові є опір її нормативності. Українська стала легітимною мовою офіційного та публічного простору, тобто мовою правильності, школи, корпоративного документа, бюрократії. Для багатьох мовців це породжує відчуження. Вони відкинули першу мову, але тепер відчужені і від нової, бо вона не їх, у тому особливому сенсі, у якому була російська. Російська була мовою індивідуального голосу з усіма його ідіосинкразіями, сленгом, родинними слівцями, дитячими спотвореннями. Нова українська на початку практики може здаватися стерильною.

Друга протитечія – стійке збереження російської у близьких приватних стосунках попри успішний перехід у решті сфер життя.

Фундаментальною причиною цих протиріч є асиметрія досвіду переходу для різних груп мовців. Для тих, хто зберігав українську (особливо в переважно російськомовних регіонах і середовищах), масовий перехід інших – це звільнення. Для російськомовних, які здійснюють перехід, явище має іншу природу. Вони втрачають легітимність власної рідної мови і, причому, добровільно приймають цю втрату. Ці два досвіди співіснують в межах однієї спільної мовної практики. Дві людини спілкуються українською, але траєкторія і досвід, який привів їх у цю точку мовної компетенції, у них абсолютно різні.

Висновки до розділу 2

Аналіз мовного переходу російськомовних киян, проведений у цьому розділі, дозволяє сформулювати перелік підсумкових тверджень, які стають основою для емпіричного дослідження третього розділу.

1. Перехід російськомовних киян після 2022 року є явищем безпрецедентного для української мовної історії масштабу і швидкості. Кількісний розрив між інерційною динамікою 1991–2021 і стрибком 2022 не описується класичною моделлю мовного ринку Бурдьє з її тезою про інертність габітусу і потребує теоретичної реконструкції.

2. Свіжі дані 2024–2026 років (Rating Group, КМІС, Разумков-ДІФ, Київ Цифровий, Кулик, Кудрявцева, Сапрітські-Нахум, Шевчук-Клюжева і Левчук) показують, що перехід стабілізувався, але не зупинився.
3. Перехід структурно складається з трьох складових: раціональної, ідеологічної, афективної. Кожна з них описується окремою теоретичною рамкою (Бурдє, Ірвін-Гал-Біланюк, Ахмед-Кристєва-Массумі), але жодна окремо не пояснює спостережувану динаміку.
4. Окрему роль у явищі переходу є *суржик*, який зазнає реіконізації – від маркера невдалого володіння до маркера особистості, опору нормативності і виходу з-під юрисдикції двох ідеологій чистоти.
5. Перехід структурно нерівномірний у мережі мовця. Швидкість, тип пояснення, типовий сценарій залежать від того, у якій ланці его-мережі (держава, медіа, професія, друзі, родина, партнер, тварини) розгортається суноук.
6. Перехід супроводжується протитечіями: опором нормативному тиску нової мови, збереженням російської у приватних ланках, асиметрією досвіду використання української між «звільненими» носіями української та «делегітимованими» російськомовними, що переходять.

Розгорнутий емпіричний аналіз цих закономірностей – на матеріалі глибинних інтерв'ю з російськомовними киянами – є завданням третього розділу. Програма цього дослідження викладена у підрозділі 3.1; перші результати її реалізації – у підрозділах 3.2–3.6. Системне порівняння кейсів з концептуальним апаратом цього розділу дозволить перевірити, чи закономірності, описані тут на рівні явища, відтворюються на мікрорівні особистих досвідів.

РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ МОВНОГО ГАБІТУСУ РОСІЙСЬКОМОВНИХ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

3.1 Програма соціологічного дослідження

I. Теоретико-методологічна частина

3.1.1 Обґрунтування вибору теми та її актуальності

Мовна ситуація в Україні змінюється швидше, ніж будь-коли в новітній історії. За даними КМІС, частка респондентів, які обирають українську для розмови з інтерв'юером, зросла з ~50% у 2017 році до 87% у грудні 2022. Частка тих, хто послуговується тільки чи переважно російською у повсякденному житті, скоротилася з 26% до 15%. Цю динаміку добре задокументовано кількісно, але класична соціологія мови, в першу чергу теорія мовного ринку Бурд'є, її погано пояснює. За Бурд'є, габітус інертний і змінюється повільно. Швидкі зміни в габітусі російськомовних українців, а також суперечливі аспекти переходу лишаються поза поясненням. До суперечливих аспектів можна віднести: добровільне прийняття делегітимації власної першої мови, опір нормативності нової, переоцінка суржика, нерівномірність переходу в соціальній мережі конкретної людини. Саме цей розрив між спостережуваними властивостями переходу і теорією визначає актуальність теми цього дослідження. Розгорнуте обґрунтування актуальності теми та огляд стану наукової розробки представлено у Вступі та Розділі 1.

3.1.2 Мета і завдання дослідження

Мета емпіричного дослідження – виявити епізоди, у яких раціонально-ринкова логіка не описує мовну поведінку респонденток, і теоретично реконструювати, через які саме механізми поєднання раціональних, ідеологічних та афективних чинників мовний перехід російськомовних українців розгортається з безпрецедентною швидкістю та властивими йому внутрішніми суперечностями.

Завдання дослідження:

1. Зібрати емпіричну базу з двох джерел:
 - глибинних напівструктурованих інтерв'ю з російськомовними киянками, які здійснили мовний перехід після 2022 року;
 - автоетнографічного матеріалу автора.
2. Виконати тематичне кодування зібраних транскриптів та автоетнографічного нарративу для виявлення повторюваних мотивів і кандидатів на статус аномалій.
3. Реконструювати его-мережу кожної респондентки за принципом самовизначення значущих зв'язків і охарактеризувати кожен зв'язок за трьома диференційними параметрами: перепадом влади, перепадом формального та перепадом неформального символічного капіталу.
4. Виконати критичний аналіз дискурсу за трирівневою моделлю Н. Фейрклау на ключових текстуальних фрагментах транскриптів і автоетнографічного нарративу.
5. На основі поєднання трьох аналітичних процедур виявити та проінтерпретувати аномалії раціонально-ринкової моделі, реконструюючи теоретичне пояснення мовного переходу як мережевої петлі зворотного зв'язку між раціональною, ідеологічною та афективною силами.

3.1.3 Об'єкт і предмет дослідження

Об'єкт дослідження – мовні практики російськомовних українців після 2022 року.

Предмет дослідження – трансформація мовного габітусу російськомовних українців, які здійснили мовний перехід після 2022 року.

3.1.4 Гіпотези дослідження

Основна гіпотеза. Г1 Мовний перехід російськомовних українців після 2022 року організований не як послідовне додавання чи накладання раціонально-ринкових, ідеологічних та афективних чинників, а як мережева петля зворотного зв'язку між цими трьома силами.

Допоміжні гіпотези.

Г2. Постколоніальний вимір переходу для російськомовних українців є оберненим класичному: новонабута легітимна мова рідна політично, але ще не тілесно («зворотна колоніальна алієнація»). Через делегітимацію власної першої мови мовці вчиняють добровільне символічне самонасильство.

Г3. Суржик у мовній практиці зазнає реіконізації: із стигматизованої «мови неосвіченості» він перетворюється на свідомий стилістичний ресурс опору одночасно двом ідеологіям мовної чистоти.

3.1.5 Операціоналізація понять

Оскільки дослідження є якісним та інтерпретативним, операціоналізація понять має форму не числових індикаторів, а емпіричних ознак, які можна ідентифікувати в транскриптах інтерв'ю, автоетнографічному наративі та графах его-мережі.

Мовний габітус – за Бурдьє, це система засвоєних диспозицій, що породжують мовні практики, оцінки та очікування, не потребуючи свідомого розрахунку. У нашому дослідженні мовний габітус фіксується через три групи емпіричних ознак:

1. мовна поведінка – мова, яку респондент_ка обирає у різних ситуаціях та з різними співрозмовниками;
2. мовне тіло – фонетичний комфорт чи дискомфорт, переживання акценту, зусилля артикуляції, самосвідомість мовлення;
3. мовна оцінка – спонтанні судження респондент_ки про чуже і власне мовлення, реакція на мовний вибір та «чистоту» мови оточення. Трансформація габітусу фіксується як зміна у будь-якій з трьох груп ознак.

Мовний перехід – зміна домінантної мови повсякденного спілкування з російської на українську. Операціонально перехід фіксується як період у нара-

тиві респондент_ки, коли вона почала систематично обирати українську в ситуаціях, де раніше послуговувалася російською. Перехід не обов'язково є одномоментним або повним: респондент_ка може зберігати російську в окремих контекстах. Важливо, що перехід визначається сам_ою респондент_кою, а не фіксується дослідником ззовні.

Мовний ринок – за Бурдьє, простір, у якому мовні продукти отримують символічну вартість. Домінантний ринок (*marché dominant*) функціонує на спільних для всього суспільства рівнях: робота, навчання, офіційні взаємодії, публічні місця та заходи, сфера обслуговування. Вільний ринок (*marché franc*) – контексти, де цінність визначається внутрішніми правилами неформальної групи: коло друзів, субкультурні спільноти, сімейне спілкування. Емпірично два типи ринку ідентифікуються через опис респондент_кою ситуацій, у яких «правила» мовної поведінки відчутно різняться.

Символічний капітал операціоналізується як суб'єктивно оцінюваний статус, авторитет або визнання агента. У дослідженні він розгортається у два виміри. Формальний символічний капітал – перепад загальносуспільного визнання між респондент_кою та її альтером: освіта, професійний статус, публічна видимість. Неформальний символічний капітал – перепад авторитету всередині субкультурної групи чи кола друзів, що відповідає капіталу на вільному ринку. Перепад фіксується для кожного зв'язку в его-мережі у трьох часових зрізах на основі суб'єктивної оцінки респондент_ки.

Інкорпорована влада – асиметрія інституціональної, матеріальної залежності між респондент_кою та альтером: стосунки «начальник – підлеглий», «викладач – студент», «клієнт – працівник сфери обслуговування». Фіксується для кожного зв'язку в его-мережі на основі опису респондент_кою характеру стосунків.

Его-мережа – множина значущих соціальних зв'язків респондент_ки, визначена нею самою. Кожен альтер характеризується мовою спілкування з респондент_кою у кожен з трьох періодів, типами пояснення мовного переходу, а також трьома перепадами: інкорпорованої влади, формального та неформального символічного капіталу.

Тип пояснення мовного переходу – класифікація того, як респондент_ка пояснює власний перехід та сприймає пояснення переходу своїх альтерів. Виділено три типи: раціональний (перехід як калькуляція – українська дає більший

символічний капітал, російська пеналізується); ідеологічний (перехід як ціннісне рішення – російська є мовою ворога, колонізатора, або перехід є необхідною умовою деколонізації); афективний (перехід як тілесна реакція – огида, нудота, сором від російської, або навпаки, задоволення та полегшення від української). Один наратив може поєднувати кілька типів. Саме комбінації типів та їхня взаємодія становлять предмет аналізу.

Аномалія – у сенсі розширеного кейс методу Буравого, емпіричний факт, який суперечить прогнозу робочої теорії або не може бути нею пояснений. У нашому дослідженні робочою теорією є раціонально-ринкова модель Бурдье. Аномалією вважається епізод, у якому мовна поведінка респондент_ки суперечить логіці максимізації символічного капіталу: наприклад, перехід у ситуації, де він знижує капітал; збереження делегітимованої мови з окремими альтерами всупереч ринковому тиску; одночасність раціонального й афективного обґрунтування, що взаємно суперечать.

Делегітимація мови – процес, внаслідок якого мова втрачає символічну цінність на домінантному ринку. Фіксується через висловлювання респондент_ок, у яких російська описується як недоречна, неприйнятна, небезпечна або морально проблематична в контекстах, де раніше вона була нормативною.

Зворотна колоніальна алієнація – стан, у якому респондент_ка переживає новонабуту легітимну мову як рідну політично та ціннісно, але ще не тілесно. Описується як фонетичний дискомфорт, відчуття штучності, «не свого голосу». Фіксується через описи тілесного досвіду мовлення українською, метафори відчуженості від власного голосу, слова про розрив між бажанням говорити українською і тілесною здатністю робити це природно.

Символічне самонасильство – добровільне прийняття делегітимації власної першої мови, що переживається одночасно як визволення і як втрата. Фіксується через наративи, у яких респондент_ка описує відмову від російської в термінах, що поєднують позитивне (правильно, необхідно, справедливо) і негативне (боляче, шкода, ніби відрізаєш частину себе) оцінювання.

Реіконізація суржику – зміна символічного статусу суржику в мовній практиці респондент_ки: від стигматизованої «мови неосвіченості» до свідомо вживаного стилістичного ресурсу. Фіксується через випадки, коли респондент_ка використовує суржик навмисно, описує його як автентичний, протек-

стний, «крутий», або явно протиставляє його нормативним вимогам обох «чистих» мов.

Мережева петля зворотного зв'язку – описує ситуацію, у якій раціональний, ідеологічний та афективний чинники переходу не просто додаються один до одного в поведінці одного актора, а взаємодіють у циклічному підсиленні одне одного через мережу соціальних зв'язків.

3.1.6 Теоретична база

Теоретико-методологічна база дослідження інтегрує кілька рамок, кожна з яких розкривається в розділі 1.

Соціологічна теорія мовного ринку – П. Бурдьє (Bourdieu, 1982/1991), у тому числі поняття символічного капіталу, символічної влади, габітусу, символічного насильства; розрізнення офіційного (легітимного) і вільного (*marché franc*) мовних ринків; логіка мовного ринку як арени конкуренції символічних вартостей. Це розрізнення є концептуальним джерелом нашого розділення формального і неформального символічного капіталу як двох паралельних диференціалів кожного зв'язку в его-мережі (п. 3.1.5).

Теорії мовних ідеологій – J. Irvine & S. Gal (Irvine, Gal, 2000) (поняття іконізації, фрактальної рекурсивності, стирання) та їхнє застосування до українського контексту в роботах Л. Біланюк (Bilaniuk, 2005), В. Кулика (2018, 2024, 2025), О. Шевчук-Клюжевої (Shevchuk-Kliuzheva, 2024), М. Сапрітські-Нахум (Sapritsky-Nahum, 2025).

Теорії афекту – С. Ахмед (Ahmed, 2015), Ю. Крістева (Kristeva, 2024), для опису тілесно-емоційного виміру мовної практики.

Постколоніальний аналіз – Нгугі ва Тхiong'o (Ngũgĩ wa Thiong'o, 1986); поняття «колоніальної алієнації» і його перенесення на український контекст із відповідним ускладненням.

Метод розширеного кейсу – М. Буравой (Burawoy, 1998) як методологічна рамка емпіричної роботи (детально – у п. 3.1.7).

Критичний аналіз дискурсу – Н. Фейрклау (Fairclough, 1992, 2003) як одна з трьох аналітичних стратегій (детально – у п. 3.1.11).

II. Процедурно-методична частина

3.1.7 Тип дослідження і загальна стратегія

Дослідження є якісним, інтерпретативним та інтенсивним за типом. Інтенсивний тип у термінології Sayer (Sayer, 1992) означає, що дослідження працює з малою кількістю випадків, аби простежити внутрішні механізми досліджуваного процесу, на відміну від екстенсивного типу, що шукає статистично значущі розподіли на великих сукупностях. Кількісну, екстенсивну картину українського мовного переходу вже задокументовано. Наша робота доповнює цю картину інтенсивним аналізом механізмів, що породжують спостережувані статистичні зрушення.

Загальною методологічною рамкою дослідження обрано **метод розширеного кейсу** (extended case method) М. Буравого. Метод належить до рефлексивної науки і пропонує розширення якісного дослідження в чотирьох напрямках:

- взаємодія дослідника з досліджуваним явищем сприймається як цінне джерело даних, а не забруднення, якого треба уникати;
- дослідження явища як процесу у його розвитку в часі;
- врахування глобального контексту досліджуваного явища;
- пошук аномалій та реконструкція теорії.

За методом Буравого дослідник починає дослідження з робочою теорією, шукає факти, які ця теорія не в змозі пояснити, з тим щоби зрештою реконструювати теорію з урахуванням знайдених аномалій.

Емпірична база нашого дослідження складається з двох джерел:

- первинним джерелом слугують глибинні напівструктуровані інтерв'ю;
- етнографічний наратив автора як рефлексивне джерело.

3.1.8 Методи збору даних

Глибинне напівструктуроване інтерв'ю є основним методом збору даних. Цю форму обрано характером предмету. Мовний габітус та афективне ставлення до мови можуть бути частково неусвідомленими. Тому їх вивчення потребує гнучкої рефлексивної бесіди. Інтерв'ю проводились у 2025-2026 роках в Києві у форматі очних розмов. Кожне записано на диктофон і транскрибовано дослівно.

Авто-етнографічне есе виконує дві функції: дослідницьку і рефлексивну. Дослідницьку функцію есе виконує як вторинне емпіричне джерело. Рефлексивну як спосіб явно представити позицію дослідника, який сам належить до досліджуваної групи.

3.1.9 Інструменти дослідження

Гайд глибинного інтерв'ю побудовано за шістьма блоками:

1. Біографія мовних практик до переходу. Мова сім'ї, школи, раннього дитинства, перші контакти з українською, ставлення до української в різні періоди життя до переходу.
2. Події і рішення під час переходу, як правило, у 2022–2023 роках. Реконструкція моменту рішення про перехід, подій, що йому передували, перші спроби, реакції оточення.
3. Сучасна мовна конфігурація. Мова в окремих сферах життя (робота, родина, партнерські стосунки, дружнє коло, публічні місця, медіа, спілкування з тваринами, внутрішній голос).
4. Ставлення до власних помилок, акценту, суржика, тиск нормативності. Ставлення до правильної української.
5. Телесний і афективний вимір. Рефлексія відчуттів у різних мовних практиках. Моменти, коли «тіло опирається», або, навпаки, «мовлення льється натурально». Стосунок до російської як мови дитинства. Відчуття при звуках російської: страх, огида, гнів.
6. Відношення до російської після переходу. Сором під час власного публічного спілкування російською. Засудження, обурення, огида — щодо тих, хто користується публічно. Ставлення до українців закордоном, які говорять російською на вулицях.

Гайд застосовується гнучко. Дослідник не дотримувався порядку і формулював запитання відповідно до природного плину розмови.

Матриця аналізу его-мережі. Разом з кожн_ою респондент_кою було заповнено таблицю аналізу змін его-мережі. Таблиця фіксує коло найближчих та релевантних в контексті переходу альтерів. Альтери можуть бути індивідуумами (подруга, партнер), узагальненими репрезентаціями груп (одногрупники, певна конкретна компанія друзів), тваринами. У таблицю заносяться дані

стосовно трьох періодів: до переходу, під час переходу та зараз. Для кожного альтера фіксуються мовні практики, і, якщо вони змінюються, його пояснення.

Різні пояснення переходу перекодовуються до трьох типів (Glaser & Strauss, 1967):

- раціональне – відповідно до теорії мовного ринку, пристосування, визнання того, що українська дає вищий символічний капітал, а російська пеналізується;
- ідеологічне – російська – мова ворога, колонізатора, російська у власній сім'ї є наслідком насильницької русифікації у минулому;
- афективне – нудить від російської, відчуваю огиду, коли чую її.

Також для кожного з альтерів в кожний з трьох періодів кодується перепад влади та символічного капіталу між ним та респондент_кою на трьох рівнях:

- інституціоналізована, матеріальна влада (начальник – підлеглий, викладач – студент, працівник сфери послуг – клієнт);
- символічний капітал – перепад оцінюється респонденткою суб'єктивно;
- неформальний символічний капітал – оцінює популярність у субкультурах та групах друзів.

3.1.10 Вибіркова сукупність

Відбір респондент_ок цілеспрямований, теоретично навантажений (theoretical sampling за Glaser & Strauss, 1967). Критерії відбору респондент_ок:

1. Народжені та виросли в російськомовній родині в Україні;
2. мешкають у Києві;
3. здійснили мовний перехід незадовго до або після 24 лютого 2022 року;
4. готові говорити про цей досвід рефлексивно і ретроспективно.

Було проведено інтерв'ю з 10 респондент_ками. З більшістю – одне інтерв'ю, з деякими – два чи більше протягом кількох місяців. Для 7 з респондент_ок було побудовано графі зміни его-мережі.

Автоетнографічний матеріал автора оформлено як окремий кейс із власним аналізом его-мережі.

Усі респондент_ки є мешкан_ками Києва. Більшість – молоді жінки, що вже здобули вищу освіту або ще навчаються. З 10 респондент_ок – одна жінка старше 60-ти і троє чоловіків віком від 24 до 35. Це обмежує переносність висновків на людей з меншою рефлексивною звичкою, мешканців інших регіонів, представників інших соціальних страт. Таким чином, висновки сформульовано як теоретичну реконструкцію, а не як узагальнення правдиве для всього українського суспільства.

3.1.11 Методи обробки та аналізу даних

Аналіз емпіричних даних побудовано як трирівневий процес, що поєднує тематичне кодування, аналіз его-мережі та критичний аналіз дискурсу за моделлю Фейрклау. Кожен з рівнів відповідає на власний клас питань.

Тематичне кодування є першим етапом аналізу. На цьому рівні ми ідентифікуємо повторювані сюжети, мотиви й категорії досвіду, що проявляються у транскриптах інтерв'ю та авто-етнографічному наративі. Кодування виконано вручну з комбінацією дескриптивних, *in vivo* та теоретично навантажених кодів (Saldaña, 2021).

Аналіз его-мережі виконується для кожної респондентки окремо. Склад мережі визначається самою респондент_кою: до неї потрапляють люди й групи, яких вона вважає важливими для свого мовного досвіду. Его-мережа будується для трьох періодів: до переходу, в період переходу, зараз. Для кожного з зв'язків фіксується мовна практика альтера: мова спілкування та пояснення переходу, якщо мовні практики було змінено. Пояснення переходу альтера фіксується так, як його пам'ятає чи сприймає респондент_ка.

Можливі пояснення в рамках цієї роботи класифікуються до трьох можливих типів:

- ідеологічні – мова ворога, необхідно для майбутнього нації;
- афективні – нудить від російської, почуваюсь кращою людиною, коли говорю українською;
- раціональні – у російської в Україні немає майбутнього, так краще для моєї кар'єри та іміджу.

Також для кожного стосунку фіксуються перепади інкорпорованої влади та символічного капіталу так, як їх уявляє респондент_ка. Тут ми фіксуємо перепад на трьох рівнях:

- влада – інкорпорована, інституціональна. Наприклад, матеріальна залежність.
- формальний символічний капітал – перепад загальносуспільного символічного капіталу.
- неформальний символічний капітал – перепад символічного капіталу в субкультурі чи неформальній групі друзів. Відповідає капіталу на вільному ринку (*marché franc*) Бурдьє.

Розгортання символічного капіталу у три паралельні диференціали є центральним аналітичним інструментом нашого дослідження. Бурдьє розрізняє домінантний і вільний мовні ринки як два режими символічного оцінювання. В його аналізі франкомовного контексту 1970-х це розрізнення ілюструє переважно автономію дрібних спільнот від тиску стандарту. В сучасному українському контексті воно набуває важливого значення: мовний перехід часто відбувається у зоні неспівпадіння двох ринків. Наприклад, коли формально високостатусний агент (чиновник, викладач) має нижчий неформальний капітал у полі респондент_ки.

Критичний аналіз дискурсу за Фейрклау (Fairclough, 1992, 2003) застосовано до текстуальних матеріалів – транскриптів інтерв'ю та автоетнографічного наративу. Використовується трирівнева модель: аналіз тексту, аналіз дискурсивної практики, аналіз соціальної практики.

На рівні аналізу тексту фокус зосереджено на:

- лексичних виборах (рідна, материнська, чужа, мова ворога, мова дитинства);
- модальності (мушу, треба, маю/хочу/можу);
- метафорах (мова як одяг, шкіра, броня, вага);
- інтертекстуальності (як респондент_ки цитують публічні дискурси і як ці цитати працюють у особистому наративі).

На рівні дискурсивної практики ми аналізуємо жанри й дискурси, які респондент_ки залучають для надання сенсу своєму досвіду: ліберально-

громадянський, постколоніальний, націоналістичний, психоаналітичний, побутово-практичний і способи їх змішування в рамках одного наративу.

На рівні соціальної практики мовно-дискурсивні особливості пов'язуємо з ширшими соціальними структурами: постколоніальною мовною ієрархією, воєнним станом, мовною політикою держави, символічним полем мовного ринку. Саме на цьому рівні критичний аналіз дискурсу з'єднується з теоретичною рамкою дослідження. Тлумачення тексту здійснюється крізь призму теорії символічної влади Бурдьє, теорій мовних ідеологій та теорій афекту. На цьому ж рівні відбувається пошук аномалій, які ці теорії не пояснюють.

3.1.12 Етичні аспекти

Дослідження виконано з дотриманням принципів інформованої згоди, конфіденційності, добровільності та поваги до автономії учасни_ць. Перед першим інтерв'ю кожн_а з респондент_ок бу_ла ознайомлен_а з метою дослідження, способом використання матеріалів, своїм правом відмовитися від відповіді на будь-яке питання та вийти з дослідження на будь-якому етапі без пояснень.

Анонімізація. За домовленістю з респондент_ками їхні імена замінено на коди; видалено або змінено маркери, що дозволяють однозначно ідентифікувати конкретних осіб у їхніх мережах (назви установ, прізвища).

Чутливість матеріалу. Дослідження торкається досвіду війни, втрати, провини, переживань колоніальної травми. Інтерв'ю проводилося в темпі, який встановлювала респондент_ка. Інтерв'юер не наполягав на питаннях, що викликали виражений емоційний дискомфорт.

Позиційність дослідника. Автор належить до тієї самої групи, яку досліджує: російськомовний киянин, який здійснив мовний перехід після 2022 року. Це дає привілейований доступ до досвіду, але водночас створює ризик некритичного припущення спільного знання. Авто-етнографічний компонент роботи слугує способом явно представити цю позицію, а не приховати її. Критичний аналіз дискурсу застосовується і до власного наративу нарівні з матеріалом респондент_ок.

Висновки до програми дослідження

Програма дослідження побудована як цілісна процедура, що відповідає характеру теоретичної проблеми. Гіпотеза про мережеву петлю зворотного зв'язку між раціональною, ідеологічною та афективною силами визначає логіку всього наступного аналізу: ми шукаємо в матеріалі не підтвердження окремої сили, а епізоди їхньої взаємодії та ситуації, у яких ця взаємодія виявляє асиметрію або суперечність. Тришарова аналітична процедура (тематичне кодування, аналіз еґо-мережі, критичний аналіз дискурсу за Фейрклау) забезпечує перехід від поверхневого опису до структурного пояснення відповідно до методологічних вимог розширеного кейс методу Буравого.

3.2 Аналіз кейсів

Розглянемо 5 найбільш полярних кейсів. Аналіз кожного структуровано на 4 підрозділи:

1. Коротка біографія, презентація кейсу.
2. Аналіз змін у еґомережі.
3. Тематичне кодування. Тут представлено основні теми, що стосуються взаємодії трьох сил: ринкової, афективної та ідеологічної.
4. Критичний аналіз дискурсу за моделлю Фейрклау. Тут ми прослідковуємо, як три сили постають на рівні тексту, дискурсу та соціальної практики.

3.2.1 Кейс 1Л

Біографічна характеристика і вибір кейсу

1Л – киянка двадцяти п'яти років, художниця, бариста. Виросла у повністю російськомовній родині. Вчилась у київській школі з українською мовою викладання, але у живому побутовому оточенні однолітки завжди спілкувались тільки російською (1Л-001–1Л-005). Перший зсув у мовних практиках родини стався у 2013–2014 роках: батьки на тлі Революції Гідності почали публічно говорити українською, але вдома продовжували спілкуватися російською.

Для самої 1Л першою подією, що вплинула на мовні практики, був мовний закон 2019 року. Вона описує його як «зовнішній поштовх, що зняв бар'єр першого кроку» (1Л-031). Далі у 2020 робота в кав'ярні-книгарні на Подолі. Це була книгарня націоналістичного спрямування, і українська вже тоді була обов'язкова для співробітників. У цій 1Л починає дружити з україномовною колегою, яку сприймає як авторитетну, розумну і круту. Навесні 2021 1Л бере участь у протесті на підтримку Сергія Стерненка. Там вона вперше фізично зустрічає велику кількість україномовних людей свого віку (1Л-12). Після цього 1Л переходить на українську в дружньому колі, соцмережах і публічному спілкуванні. Повномасштабне вторгнення тільки підсилює цю позицію. Інтерв'ю записано в листопаді 2025-го, тобто через чотири з половиною роки після переходу.

Кейс обрано першим у послідовності аналізу, бо він демонструє випереджаючий і активно-агентний тип траєкторії. Респондентка сама стає локальним вузлом українізації власної мережі ще до загального зсуву.

Реконструкція его-мережі у трьох зрізах

Реконструкція его-мережі 1Л виконана за інструментом 3.1.9 і фіксує значущих альтерів у трьох часових зрізах – до (приблизно 2017–2020), *перехід* (2020–2022) і *зараз* (2023–2025). Узагальнений граф мережі у трьох зрізах подано на рис. 3.1.

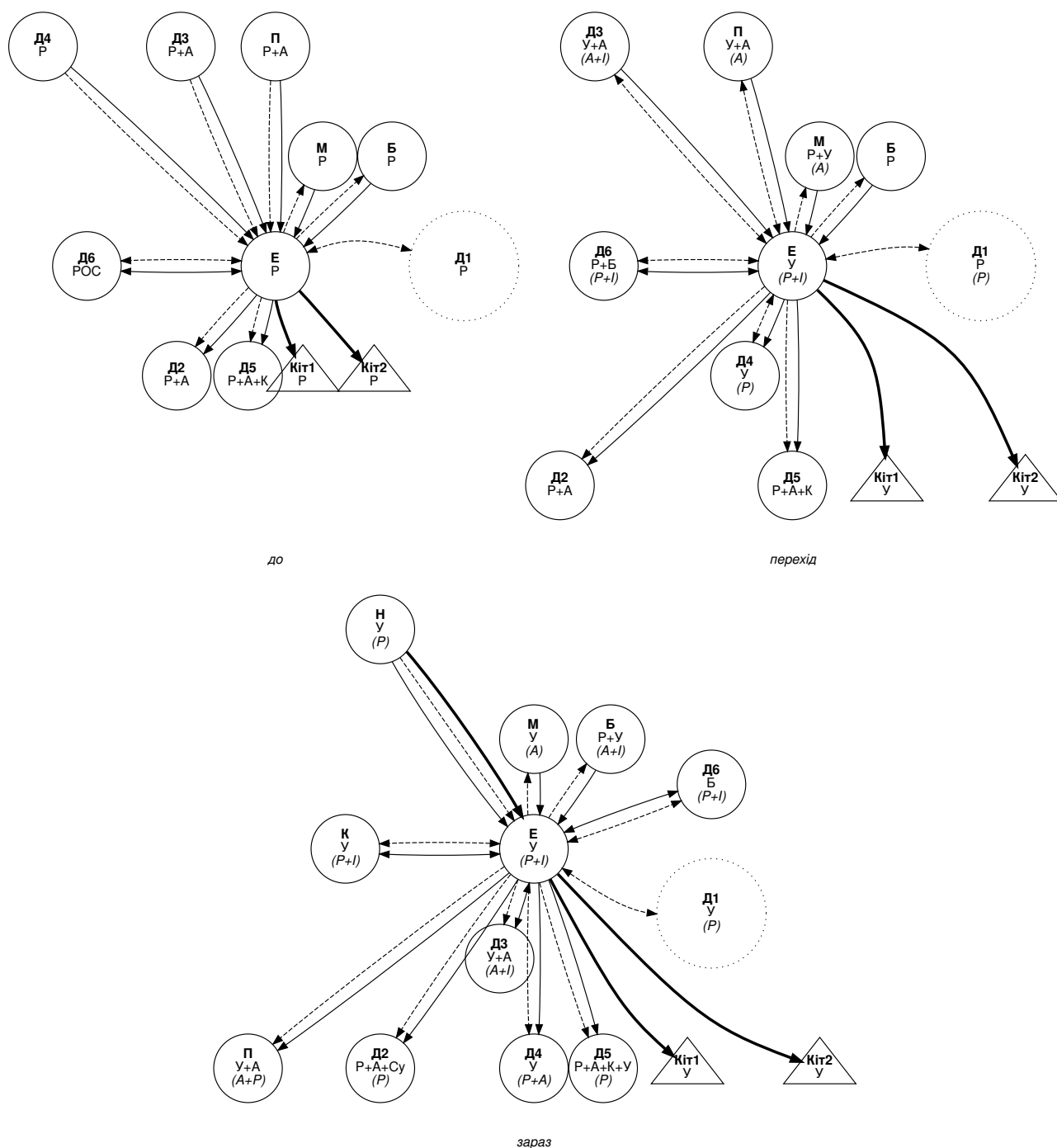

Рис. 3.1. Его-мережа 1Л у трьох часових зрізах (до / перехід / зараз).

Скорочення вузлів: Е – его (1Л); Б – батько; М – мати; П – партнер; Д1 – група D&D-друзів; Д2 – друг з Америки; Д3, Д4 – подруги; Д5 – подруга з Киргизстану; Д6 – найближча подруга з Білорусі; Н – начальник нової роботи; К – колега нової роботи; Кіт1, Кіт2 – коти.

Мовні практики: Р – російська, У – українська, А – англійська, К – киргизька, Б – білоруська, Су – суржик.

У дужках при вузлах – тип пояснення переходу: а(фект), і(деологія), р(аціо).

З рис. 3.1 видно п'ять структурних особливостей.

1. **Випереджальний темп переходу его відносно близького кола.** Сама респондентка проходить рішучий перехід у 2021 – раніше, ніж переходять близькі альтери (група Д1 взагалі переходить лише *після* і поза нею). Лише П і Д3 рухаються синхронно з 1Л. Інакше кажучи, мережа 1Л у момент її переходу – *переважно ще російськомовна*.
2. **Активна агентність 1Л у мережі.** Респондентка експліцитно описує себе як ту, хто «задає тренд» у родинній комунікації з Б («як я починаю розмову – і до мене тато більше підтягується»), репліка контекстного характеру у тексті інтерв'ю), штовхає Д6 у бік білоруської мови (1Л-026, 1Л-027), пропонує україномовний експеримент Д1 (1Л-009) і використовує демонстративний ігнор як інструмент тиску на нових альтерів («коли вони зі мною починають спілкуватись російською зі звички, я перестаю їх слухати і їм стає соромно»).
3. **Асиметрія сімейного переходу.** Мати переходить *повністю* і артикулює перехід афективно (огида до російської); батько публічно говорить українською з ідеологічних міркувань, але вдома зберігає російську зі звички (1Л-029). Сама 1Л фіксує цей розрив через метафору «невидимий бар'єр»: «враження, що ми не можемо перейти вдома через якийсь от невидимий бар'єр» (1Л-028). Сім'я як одиниця має, відповідно, *три* різні мовні режими – і це попри спільну ідеологічну орієнтацію.
4. **Типологія альтерів за роллю в переході.** Мережа 1Л розпадається на п'ять категоріально різних типів: (а) *інерційні островці* – Б, частково М; (б) *синхронні переходи* – П і Д3; (в) *відкладені переходи* з раціональним поясненням – Д1 (зокрема 1Л-011) і Д4; (г) *нові алтери української хвилі* – Н і К, які приходять у мережу вже україномовними і з раціональним або раціонально-ідеологічним поясненням; (д) *альтери з ускладненою мовною конфігурацією* – Д5 (киргизька + російська + англійська + українська) і Д6 (білоруська як ідеологічна заміна російської). Категорія (д) є особливо цінною: вона показує, що мовний перехід у мережі 1Л *не зводи-*

ться до заміни російської на українську, а включає рух у бік *інших* делегітимованих імперією мов (білоруська) і свідоме використання *англійсько-українського «інтернет-суржика»* у дружньому колі.

5. **Перепади капіталу і їхня роль.** Серед усіх альтерів стабільний перепад інкорпорованої влади фіксується тільки у випадку Н (начальник на новій роботі, на користь альтера). Партнерські стосунки і дружні мережі переважно мають нульовий або *обернений* перепад НСК (неформального символічного капіталу) – 1Л у своїх дружніх колах часто оцінюється або сприймає себе як більш «прогресивну», тобто з *вищим* НСК у субкультурному полі. Цей розподіл важливий: він показує, що мовний перехід 1Л не обумовлений підпорядкуванням або копіюванням авторитетних альтерів.

Тематичне кодування: огляд тем

Невидимість української до переходу (*invisible_ua*; 1Л-001 – 1Л-005). 1Л описує доперехідний період через сильне негативне поняття: українська була не стигматизованою, а відсутньою. «Українська мова тоді здавалася не те що не модною, а типу... неіснуючою» (1Л-002); вона асоціюється з «офіціозом» і «дуже радикальними людьми постарше» (1Л-003). Принципово: навіть булінг україномовних дітей у школі лишався невидимим, бо «я їх просто не знала» (1Л-004). Це не дефіцит престижу, а структурна *неприсутність* мови у живому полі.

Кумулятивні тригери переходу (*trigger.space*, *trigger.media*, *trigger.protest*, *law.catalyst*). На відміну від кейсу, де переломний момент один, у 1Л фіксується послідовність тригерів: мовний закон у сфері обслуговування 2019 («це дуже допомогло насправді» – 1Л-031), робота в україномовному просторі «Закапелок» (1Л-006, 1Л-007), відкриття «Телебачення Торонто» (1Л-008) і зрештою протест за Стерненка весною 2021, на якому фізично зустрічається маса україномовних однолітків («розмовляти українською – це круто, це офігенно! Ми живемо в окремій країні» – 1Л-012). Разом ці тригери утворюють кумулятивну послідовність, яка робить індивідуальний перехід можливим.

Соціальний опір і відкладений перехід групи (*group.reject*, *group.delayed*). Найгостріший епізод – спроба запропонувати дружній групі Д1

(D&D-компанії) перейти на українську після україномовного вечора. Реакція: «ніхто не буде з тобою спілкуватися українською, і тіпа ти будеш не вписуватися в компанію» (1Л-009). У групі українська вважалася непрестижною, тому респондентку ніхто не підтримав. Це підриває її мотивацію («задизморалило... забула на пів року», 1Л-010). Однак ця сама група переходить на українську вже у 2023–2024 з раціональним поясненням («всі класні люди говорять укр», 1Л-011).

Інверсія мовної ієрархії (*hierarchy.inversion, identity.progress, identity.nation*). Центральне програмне формулювання: «якщо ти хочеш бути розвинутою людиною, жити в місті, бути більш інтелігентним – переходи на українську» (1Л-015); максимально радикально: «російська в нашому суспільстві має стати мовою бидла, я вважаю» (1Л-016). Це дзеркальне відображення радянсько-міщанської формули «українська – це мова села».

Афективні реакції на російську (*disgust, disgust.irony*). Тілесна огида до російської у робочому контексті: «коли гості до мене звертаються російською, в мене це викликає жостку огиду» (1Л-017); метафора фізичного насильства для мовного вибору іншої людини: «це прям як плювок в обличчя незнайомої людини» (1Л-018).

Іронічна ре-апропріація русизмів: «коли я використовую росіянські слова в своїй мові, я розумію, що я додаю їм деграйдінг відтінку» (1Л-019). Делегітимована мова зберігає символічну вагу, але з інвертованим знаком – як ресурс приниження («куліб’яка», 1Л-020).

Тілесні залишки (*body.swearing, body.da*). Найдраматичніший епізод усього інтерв’ю – анекдот про конфлікт зі старшим чоловіком на вулиці. Фізична загроза (чоловік тягне за ногу) переживається 1Л менш інтенсивно, ніж власний мовний провал: «блін, я матюкнулась російською, мені так сумно через це. Мене реально сука кацапська назвали» (1Л-021). Респондентка говорить: «я не розумію, при яких емоційних ситуаціях з мене це має вириватися, бо з мене виривається от руснява лайка» (1Л-022). Російська лайка зберігається як тілесний автоматизм, не керований ні політичною позицією, ні свідомим вибором. Окремий мікро-сюжет – слово «да», яке респондентка свідомо «зм’якшує до „та”» як проміжний градієнт да > та > так (1Л-023).

Реіконізація слабких варіантів: суржик і білоруська (*surzhyk.pos, bel.substitution*). Суржик у 1Л оцінюється безальтернативно позитивно:

«суржик – це дуже класно, це настільки класно розвиває мову» (1Л-024). Музика «Курган і Агрегат» – як приклад автентичного живого ресурсу (1Л-025). Білоруська має невисокий ринковий капітал в Україні, але респондентка свідомо вводить білоруські слова як заміну русизмів («буде непоганим замінити якісь російські слова, які у мене все ще є як русизми, білоруськими» – 1Л-026); конкретно «пешчота» («це типу коли ти до чогось відносишся з таким типу теплом», 1Л-027).

Сімейний бар'єр і асиметрія (family.barrier, family.asymmetry). Сім'я як одиниця має три різні мовні режими, описані вище (п. 3.2.1.2): мати – повний перехід на афективній основі, батько – публічно ідеологічно і вдома зі звички, респондентка – ідеологічно з елементами афекту. Метафора «невидимого бар'єру» (1Л-028) фіксує, що приватне спілкування в сім'ї залишається останнім бар'єром, який новій мові подолати найважче.

Постколоніальні порівняння і онлайн-ідентифікація (postcolonial.compare, online.identity). 1Л систематично використовує постколоніальну рамку: Ірландія як приклад того, що буває «без проробки» (1Л-033), Білорусь як «що буде, якщо піддатись» (1Л-034), Якутія, Бурятія, Татарстан як приклади «здорової репресивної машини».

Змішане пояснення власного переходу і елементи самонасильства (explain.mix, self.violence, alienation.reverse). На пряме питання про природу переходу 1Л формулює його як «політичний вибір, внутрішній вибір, розвивання своєї ідентичності, бо я українка» (1Л-038). Раціональне, ідеологічне і афективне пояснення в одному реченні. На питання про емоційну близькість російської як першої мови – «мені вона не приваблива» (1Л-036): жодної ностальгії. Відмова від мови дитинства подається як принципова. Ця відмова сама по собі є кандидатом на статус символічного самонасильства, а епізод з лайкою (1Л-037) – найбільш виразним маркером зворотної колоніальної алієнації. Нова мова легітимна політично і ціннісно, але тіло у момент афекту зраджує.

Критичний аналіз дискурсу за моделлю Фейрклау

Рівень тексту

Лексичні вибори. Мова 1Л рясніє оцінними маркерами. Російська та її носії маркуються через ряд: «крінж», «крінжати», «ред флег», «плювок в обличчя» (1Л-018), «русня», «ватнік», «скрита криса» (1Л-035), «бидло» (1Л-016), «деграйдинг» (1Л-019), «принизити», «humiliation». Українська і пов'язана з нею ідентичність маркуються через інший ряд: «розвинута людина», «інтелігентна», «прогресивна», «класна», «офігенно», «вау», «ахренеть як круто» (1Л-014). Окремо – ряд *постколоніальних* маркерів: «репресовані», «репресувати», «імперія», «колонія», «лагідна расіянізація», «здорова репресивна машина».

Модальність у тексті переважно *необхіднісна і програмна*. Ключові висловлювання – «має стати мовою бидла» (1Л-016), «треба переходити», «має бути в кожного національна ідентичність», «не можна приписати себе до розваленної імперії». Модальність необхідності тут переважає модальність побажання. Перевертання ієрархії мовних практик постає не як побажання, а як необхідність («я вважаю, їх треба репресувати більше»).

Метафори у тексті 1Л можна згрупувати у три семантичні кластери. Перший – *гнівно-тілесний*: «плювок в обличчя» (1Л-018), «огида» (1Л-017), «крінжує», «жорсткий ред флег». Другий – *колоніально-репресивний*: «здорова репресивна машина», «лагідна расіянізація», «російська імперія розвалилася останньою», «зжерла всі можливості». Третій – *технічно-структурний*: «ефект доміно», «одна струна, а за неї всі інші», «звуження кругозору». Окремою метафорою стає «невидимий бар'єр» удома (1Л-028).

Інтертекстуальність у тексті 1Л густа і впізнавана. Постколоніальний референс прямо називає Ірландію (1Л-033), Білорусь (1Л-034), Якутію, Бурятію, Татарстан – список будується за моделлю порівняння імперських «зон знищення мови». Ліберально-громадянський дискурс присутній у мові «свідомого вибору» і «своєї ідентичності». Лівий критичний дискурс просвічує у репліці про колгоспи як «знецінення людей і забирання паспортів» (контекст до 1Л-015). Медіа-спільнотний шар – у згадках «грамарнаци», «ZhZh» (LiveJournal), «Твіттер», «Телебачення Торонто», «Кажан»: ці імена не є нейтральними, вони розмічають приналежності і фронти. Інтертекстуальність працює тут як *активна збірка* кількох політичних мов, з яких респондентка конструює власну позицію.

Інтертекстуальність. 1Л активно послуговується інтернет-мовою 10-тих років, посилається на відповідні медіа-джерела: «ЖЖ», «Твіттер», «Телебачення Торонто», «Кажан».

Рівень дискурсивної практики

На цьому рівні видно, що 1Л змішує кілька дискурсів.

Націоналістичний дискурс присутній у формулюваннях «ми живемо в Україні» (1Л-012, 1Л-014), «мати свою національну ідентичність – це ахренеть як круто» (1Л-014), «російська має стати мовою бидла» (1Л-016). Але цей націоналізм у 1Л не консервативний. Ідентичність артикулюється через категорії «розвитку», «сучасності», «інтелігентності», а не через категорії крові, землі, генів чи традиції.

Постколоніальний дискурс слугує основною теоретичною рамкою: інверсія ієрархії описується через історію колоніалізму, російська імперія порівнюється з Британською, а Білорусь подається як приклад – «що буде, якщо піддатись» (1Л-034).

Ліберально-громадянський дискурс присутній у мові «свідомого вибору», «прав», «вільного волевиявлення». Він, однак, у 1Л помітно підпорядкований двом попереднім: ліберальна автономія індивіда у її тексті закінчується там, де починається мовне питання («я вважаю, треба репресувати більше»).

Афективно-побутовий дискурс несе на собі основне оціночне навантаження тексту: огида, крінж, плювок, ред флег. Ці категорії не є аналітичними, але вони мобілізують рішення. У термінах Ахмед, мова тут робить афект, а не тільки описує його.

Постмодерно-онлайнний дискурс блогерського покоління дає тексту його англіцизми («ред флег», «эс концепт», «вайб», «крінж», «фебрик», «mind their own business»), іронію через мікс мов («українсько-англійський суржик» як власна формула респондентки) і одночасну само-іронію. Це специфічно поколінню 2010-х–2020-х, для якого мовний перехід проходить у тісному переплетенні з використанням англomовного інтернету.

Рівень соціальної практики

У своїх відповідях 1Л описує постколоніальну мовну ієрархію в Україні та інверсію цієї ієрархії після початку вторгнення. У роки до Майдану російська була згори, як мова інтелігенції міста. Тепер все навпаки: «розвинута людина в місті переходить на українську» (1Л-015).

Всі підходи до мовних практик, які описує 1Л, існують на фоні стану війни.

Мовна політика держави, зокрема мовний закон 2019 року, стає тригером для переходу, але не його причиною. В якомусь сенсі він слугує дозволом практикувати мову, яку без нього не прийняли би інші мовці в російськомовному місті. Це контрастує з тим, як тиск держави описує Бурдьє. Реальні санкції мовного закону насправді дуже м'які, але закон стає приводом і прикриттям для всіх, хто і до цього хотів перейти на українську у публічному спілкуванні.

З тексту 1Л зрозуміло, що вона не пристосовується до існуючого ринку, а активно намагається його змінити. Інверсія ієрархії, демонстративний ігнор російськомовних гостей кав'ярні, програмний осуд російської не просто фіксують зсув символічних цінностей, а беруть активну участь у переоцінці.

3.2.2 Кейс 2Т

Біографічна характеристика і вибір кейсу

2Т – киянка, психоаналітикиня, виросла в російськомовній міській родині. Перша мова – російська, як вона сама каже, мова мислення, сновидінь і письма. До 2022 у виборі мови орієнтувалась на співрозмовника. Здобула психоаналітичну освіту у інституті, який «імпортував психоаналіз з Москви, з Петербургу» (2Т-016). Там викладали російською до 2023 року. Інтерв'ю записане в березні 2026 року. На пряме питання «коли ти перейшла» 2Т починає з застереження («Define «перейшла»») і одразу формулює: «не було різкого переходу, він був поступовий» (2Т-001, 2Т-002). Перші півтора-два роки вона свідомо опирається колективному тиску, захищає «можливість принаймні в якихось інтимних комунікаціях зберігати оцю мову звички» (2Т-005). Тригером рішучого переходу стала поїздка з партнером до Америки у 2024 році, де 2Т почала «дискомфортніше себе відчувати», спілкуючись російською, бо не хотіла, щоб їх приймали

за росіян. Зараз російська збережена у точках максимальної інтимності: батьки, одна найближча подруга (тільки усно), один друг, який артикулює захист російської як «загроженої мови», і одна аналізанта, з якою російська залишається мовою клінічної роботи з 2022 року. Кейс обрано другим у послідовності аналізу як найбільш контрастний до 1Л.

Реконструкція его-мережі у трьох зрізах

Реконструкція его-мережі 2Т виконана за інструментом 3.1.9 і фіксує значущих альтерів у трьох часових зрізах – до (приблизно 2018–2021), *перехід* (2022–2024) і *зараз* (2024–2026). Узагальнений граф мережі у трьох зрізах подано на рис. 3.2.

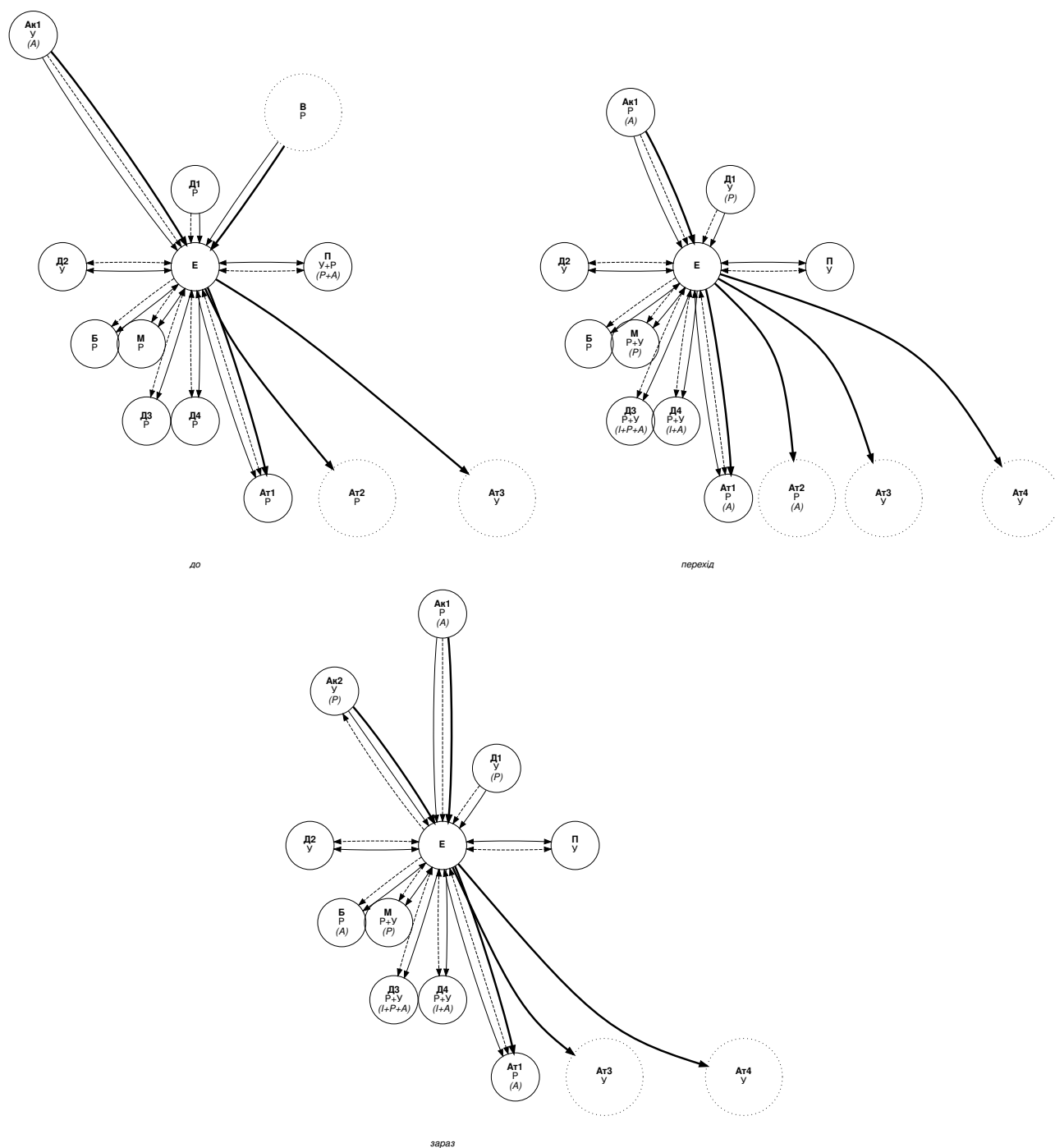

Рис. 3.2. Его-мережа 2Т у трьох часових зрізах (до / перехід / зараз).

Скорочення вузлів: Е – его (2Т); Б – батько; М – мати; П – партнер; В – викладачі школи; Д1 – Д4 друзі; Ак1 – попередня аналітикиня; Ак2 – нинішня аналітикиня; Ат1 – російськомовна аналізанта з 2022; Ат2 – група російськомовних аналізантих, що відпали; Ат3 – давні україномовні аналізанти; Ат4 – нові україномовні аналізанти.

Мовні практики: Р – російська, У – українська. У дужках при вузлах – тип пояснення переходу: а(фект), і(деологія), р(аціо).

У психоаналітичній практиці 2Т тиск до переходу проявляється у зворотному напрямку. Попередня аналітикиня першою серед інших викладачів інституту перейшла на українську. Але коли почала працювати з 2Т приватно, вони погодились спілкуватися російською. Бо («психоаналіз вимагає говорити більш тією мовою, якою виходить більш спонтанно», 2Т-018).

На зрізі «зараз» у 2Т зберігається п'ять конструктивно різних острівців:

- з батьками 2Т спілкується російською,
- з подругою, з якою приватна російська довгий час залишалась спільним секретом (02Т-030, «потім ми це втратили, тому що ми підпорядкувались цій загальній хвилі»),
- друзі, з якими переписка іде українською, а живе спілкування українською,
- аналізанти, з усіма, крім однієї, спілкування відбувається українською.

На відміну від 1Л, яка описує себе як вузол впливу і активну агентку українізації своєї мережі, 2Т скоріше реагує на зміни у середовищі, або приймаючи, або опираючись тиску. Під час поїздки з мамою до Берліна вона просить матір говорити українською в публічному просторі (2Т-015).

Перепади інкорпорованої влади слабко описують мовний перехід. Партнерські та дружні стосунки 2Т сприймає як рівні.

Тематичне кодування: огляд тем

Поступовість переходу і опір колективному тиску (transition.slow, resist.collective, superego.collective). Перші півтора-два роки після вторгнення 2Т свідомо опирається тиску перейти на українську: «у мене перші роки півтора після вторгнення був певний супротив оцьому суспільному тиску» (2Т-003). Опір вона артикулює через психоаналітичний концепт *колективного суперего*: «якесь таке суперего тисне на якісь особисті мовні практики» (2Т-004). Цей опір – не за російську як таку, а за «простір вибору, простір співналаштування оцього» (2Т-045). Колективне суперего працює і як зовнішній тиск (соцмережі, 2Т-010), і як інтерналізована санкція (її власне обурення в салоні, 2Т-009), і як сором за цю інтерналізацію («мені було соромно за таку реакцію, що наче я почала відтворювати оце колективне суперего», 2Т-009). У підсумковій частині інтерв'ю 2Т пояснює механізм переходу як «суспільний

механізм себе убезпечити в умовах війни»: «ми матимемо якусь перевагу, якщо ми всі зараз консолідуємо якусь свою національну ідентичність. Це нас об'єднає, це нас маркує, це нас вирізняє від ворога» (2Т-044).

Властивості діадного стосунку (signature.dyad, gift.devalued). Для 2Т мова важлива як носій діадного стосунку: «вибір, яка мова саме в нашій парі, в нашій діаді буде звучати, це був такий signature нашого стосунку» (2Т-025); «мова є носієм стосунку» (2Т-052).

Острівці російської: типологія (island.dyad, island.hybrid, island.ideological, island.clinical, family.barrier, family.asymmetry). 2Т зберігає кілька конкретних острівців російської, і кожен з них має різну природу. Батьки – батько «погано знає українську»; «у випадку з ними не зовсім зрозуміло, навіщо, заради чого» (2Т-014). Подруга – острівець, який зник «під тиском»: «ми з нею навіть в чомусь пишалися тим, що російська – це наша така інтимна мова» (2Т-029); пізніше – «потім ми це втратили, тому що ми підпорядкувались цій загальній хвилі» (2Т-030). Подруга – українська на письмі, російська усно – компроміс між колективним переходом і збереженням «звички, тяглості, історії стосунків» (2Т-032). Друг – ідеологічний острівець: «через те, що це якась zagrożена стала мова в нинішніх колективних процесах, що вона витісняється на маргіналії, і для нього це важлива мова формування» (2Т-033). Аналізанта А1 – «мислить російською», «їй так буде простіше» (2Т-035).

Уявлена аудиторія і втрата нейтральності російської (audience.imagined, unsafe.public). 2Т детально описує епізоди за кордоном – Берлін з матір'ю, Америка з партнером – коли проблематичним стає не сам факт російської, а її гіпотетичні європейські/американські слухачі, які можуть прийняти їх за росіян (2Т-006). «Уявляючи собі всі ці можливі проекції, мені наче хотілось захиститись... говорити українською в публічному просторі більш безпечно» (2Т-007). Схожий епізод у Києві: 2Т у черзі мусить відповісти на дзвінок батьків і відчуває себе «дуже незахищено», бо «російська мова перестала бути нейтральною» (2Т-011). При цьому «зауваження ніхто не робив. Я думаю, я би не стала когось засуджувати» (2Т-012). Це випадок ринкового відчуття без реальних носіїв санкцій.

Психоаналітична дилема: маска і несвідоме (psyche.mask, psyche.unconscious, psyche.deadlock, clinic.shame, clinic.codeswitch). 2Т

протиставляє українську як «мову публічності», «формальну, вихолощену, маску, яку я вдягаю» (2Т-019) російській як «мові спонтанності», мислення, сновидінь, формування. Це породжує у психоаналітичному кабінеті системну дилему: «якщо б вони з рідною російською продовжували говорити російською, але відчували за це сором, це теж втручається як перепона. А те, що вони мусять в голові перекладати, погіршує оцю спонтанність... виходить, що і так, і так оці зайві ускладнення виникають» (2Т-021). Аналізанти що приходять з українською попри російську мову мислення, описуються 2Т як такі, що «себе убезпечують чи цензурують, чи вже приходять з українською, хоча це їхня не рідна і далеко не мова їхнього мислення... вони собі з якихось причин не можуть дозволити в цьому зізнатися» (2Т-020). Окремий короткий епізод демонструє поріг між публічним і несвідомим режимом мови: аналізанти, що вітався українською у коридорі і одразу переходив на російську, щойно зачинялися двері кабінету (2Т-022).

Самоампутація, перепрошивання, мовні кіборги (self.amputation, reprogramming). 2Т використовує ряд метафор втрати і трансформації: «мова кодує певні спогади... якщо якісь важливі події мого життя були асоційовані з російською, а потім я перестаю говорити російською, то начебто я частково втрачаю доступ до тих спогадів. І це частково така самоампутація» (2Т-039); «її також можна приховати від себе, як би її не визнати, що вона відбулась» (2Т-040). Ці цитати ілюструють і розширюють «розколотий габітус». Самоампутацію можна не помічати – і це другий рівень захисної роботи. Техно-метафори: «це настільки інтимний процес, що пиздець. Зміна софту» (2Т-041); «ми такі мовні кіборги, виходить, самі якимось себе перепрошиваємо. Як цей корабель, оце міф про корабель, який перезбирають по шматочках» (2Т-042).

Парадокс «несвідомого вибору» (unconscious.choice, ua.investment). Зрештою 2Т висловлює окрему позицію стосовно нинішньої аналітикині Ак2: «в історії з цією аналітикинею це все таки був політичний вибір. На відміну від мого попереднього вибору, говорити мовою мого несвідомого. Тут я вирішила, що я буду інвестувати в українську, розбудовувати своє українське несвідоме» (2Т-036, 2Т-037). Головний фактор цього рішення, це час: «через те, що я до неї прийшла в двадцять п'ятому, російська все більш і більш стає маргіналізованою, недоречною, за яку треба виправдовуватись. Тому легше з формальних

карт заходити» (2Т-048). Так, на її думку, «справжній» перехід відбувається тільки тоді, коли мова з нової стає несвідомою.

Критичний аналіз дискурсу за моделлю Фейрклау

Рівень тексту

Лексичні вибори у тексті 2Т виразно різняться з 1Л. Російська у 2Т не маркується через ряд тілесної огиди. Натомість домінують лексеми утрати, самозахисту і технічної трансформації. Російська описується як «мова дитинства», «мова мислення», «мова сновидінь», «мова формування», «рідна», «мова несвідомого», «спонтанна», «природна», «легша», «глибша». Українська – як «мова публічності», «формальна», «вихолощена», «злагоджена», «маска», «безпечніша», «нейтральна», «менш конотативна». Для опису колективних санкцій проти російської 2Т використовує психоаналітичну лексику: «суперего», «колективне суперего». Свій власний перехід описує словами компромісу і втрати: «самоампутація», «підпорядкувались хвилі», «зміна софту», «кіборги», «корабель який перезбирають». А опір лексику захисту: «зберегти простір вибору», «зберегти signature», «захищала можливість».

Модальність у 2Т переважно описова і умовна, рідко необхіднісна. Це різко відрізняє її текст від 1Л, де домінувала модальність обов'язку. У 2Т ключові формулювання звучать як «ну, у випадку з ними не зовсім зрозуміло, навіщо, заради чого» (2Т-014), «це таке просто суспільне полотно» (2Т-027), «в будь-якому разі якісь додаткові виникають конотації» (2Т-021). Модальність обов'язку з'являється лише в одному моменті, коли говорить про інвестиції в українське несвідоме: «я буду інвестувати в українську, розбудовувати своє українське несвідоме» (2Т-037). Вирази у перформативній модальності рідкісні, але найяскравіший це «несвідомий вибір це набагато радикальніше» (2Т-038) – скерований проти образу «свідомого громадянина».

Метафори в тексті 2Т можна згрупувати у чотири семантичні гнізда. Перше – психоаналітичне: «суперего», «колективне суперего», «маска», «мова несвідомого», «розбудовувати своє українське несвідоме». Друге – тілесно-хірургічне: «самоампутація», «приховати від себе», «зайві ускладнення», «втратити доступ до спогадів». Третє – техніко-кіборгне: «зміна софту», «мовні кіборги», «перепрошиваємо», «корабель Тесея». Четверте – діадно-комунікаційне: «signature нашого стосунку», «спільне надбання», «спів-

налаштування», «жест співналаштування», «спільний секретик», «острівець». Окремо стоять метафори публічного простору: «суспільне полотно», «загальна хвиля», «нав'язування», «суспільний механізм», «консолідація». Між цими гніздами *жодного разу не з'являється* метафорика брудного/чистого, гнилого/здорового, війни – тобто все те, що визначає мовне відчуття у багатьох інших респондент_ок воєнного періоду.

Інтертекстуальність. Текст 2Т інтенсивно посилається на психоаналітичні тексти: фройдівсько-лаканівські категорії суперего, несвідомого, спонтанності, регресії, цензури, сорому, маски, ампутації. Поруч – філософська цитата (корабель Тесея, 2Т-042). Постколоніальна рамка присутня тільки у непрямих формах: «деколонізувати себе, навіть якщо ми не знаємо, що таке деколонізація» (2Т-044) – висловлюється з дистанцією, як спостереження за чужим механізмом, не як власна позиція.

Рівень дискурсивної практики

Психоаналітичний дискурс є для 2Т первинним. Він функціонує як робоча мова, якою вона осмислює мовне питання.

Постколоніальний дискурс у 2Т присутній, але у приглушеній формі. Вона торкається його, коли описує своє відношення до інших: її друг Макс захищає російську як «загрожену» мову (2Т-033), знайомі «деколонізують себе, навіть якщо не знають, що таке деколонізація» (2Т-044). Себе вона в цій рамці не бачить.

Ринково-капітальний дискурс присутній побічно: 2Т називає механізми («їм репутаційно стало це все більш невигідно», 2Т-017), але активно не використовує цю мову для опису власної поведінки. Її власне рішення з Ак2 формулюється у термінах інвестиції («інвестувати в українську», 2Т-037), але інвестиція тут – психоаналітична, а не ринкова. Вона передбачає переписування несвідомого.

Рівень соціальної практики

2Т переходить у 2024 році, на третій рік після початку повномасштабного вторгнення, у момент, коли інверсія ієрархії вже відбулась і набула форми нормативного очікування. Її текст фіксує цю стадію: колективне суперего вже інтерналізоване, російська вже «перестала бути нейтральною» (2Т-011). Важливо, що уявна санкція сильніша за реальну (2Т-012). Це випадок, коли змінений символічний ринок діє на агента без прямих репресій.

Воєнний стан у тексті 2Т не легітимує агресивний тон, як у 1Л. Логіка консолідації прочитується нею як ефект воєнного часу, а не як вічна правда. Це створює для неї важливий резерв: вона приймає колективну норму, але не приймає її як остаточну.

Професійне поле психоаналізу виявляється структурно унікальним мовним ринком. Тут важливою є спонтанність, прозорість несвідомого, мова мислення. Це робить психоаналітичне поле важливим контрприкладом моделі Бурд'є: на цьому ринку вищий капітал має не нормативна мова, а первинна. Незважаючи на це, домінантний ринок має вирішальний вплив і на цю сферу. Зрештою 2Т переходить на українську зі своєю новою аналітикінею.

Діадно-інтимна, приватна сфера є особливим середовищем мовного процесу. 2Т постійно описує мову як надбання діади. Колективний перехід знаходиться в конфлікті з цим надбанням. Масовий мовний перехід не є просто сумою особистих виборів, він проходить через діадні протоколи, часто знецінюючи їх.

3.2.3 Кейс 7Ко

Біографічна характеристика і вибір кейсу

7Ко – киянин 1989 року народження, працює в малому спортивному бізнесі, у минулому розвивав асоціацію з певного виду спорту. Виріс у повністю російськомовній родині (батько, мати, старший брат). Навчався у київській «російській» школі, де всі предмети викладалися російською, окрім української мови та літератури. Вчителька української стала для 7Ко головним джерелом української. Перший свідомий поворот стався після 2014: «чого я не спілкуюся українською в повсякденні» (7Ко-009). Переломний епізод – поїздка 2016 року у Львів на турнір, де власна україномовна презентація викликала сором: «я відчув, на-

скільки мені соромно, наскільки це було жахливо і погано висловлено» (7Ко-007). З цього моменту 7Ко свідомо нарощує практику. Рішучий перехід – після 24 лютого 2022: «я прямо відрізав від себе всі російські пісні, інтерв'ю, якісь подкасти. Мені просто стало неприємно це слухати. Це різало слух» (7Ко-015). За пів року активної практики (7Ко-017) українська стає нормою у дружньому колі. З партнеркою спілкується виключно українською. Уже після початку повномасштабної війни завів собаку, до якої звертається виключно українською.

Російська збережена з батьком (генераційний бар'єр), братом-військовим (інерція дитинства, 7Ко-019) і з частиною дитячих друзів – у режимі ситуативного перемикавання.

Інтерв'ю записане в березні 2026 року. Кейс обрано третім у послідовності аналізу як середній між «вибуховим» 1Л і «опірним» 2Т. У 7Ко перехід складається з довгого довоєнного підготовчого циклу (2014–2022) і швидкого старту після 24 лютого 2022. При цьому 7Ко доброзичливо описує російськомовних альтерів, не має конфлікту з ними.

Реконструкція его-мережі у трьох зрізах

Реконструкція его-мережі 7Ко виконана за інструментом 3.1.9 і фіксує значущих альтерів у трьох часових зрізах – до (приблизно 2015–2021), *перехід* (2022 – перші півроку) і *зараз* (2023–2026). Узагальнений граф мережі у трьох зрізах подано на рис. 3.3.

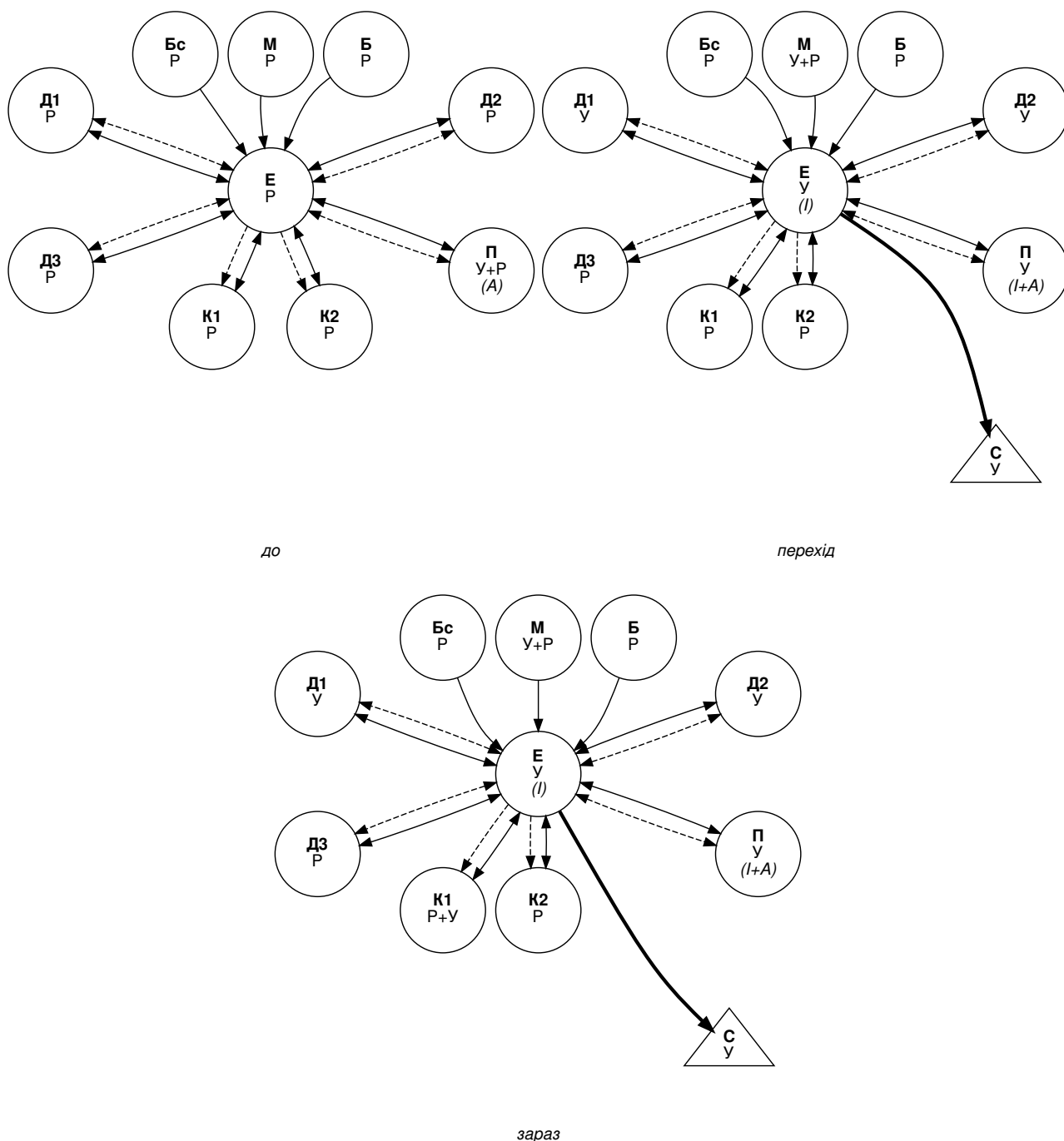

Рис. 3.3. Его-мережа 7Ко у трьох часових зрізах (*до* / *перехід* / *зараз*).

Скорочення вузлів: Е – его (7Ко); Б – батько (1948); М – мати (1948); Бс – старший брат (військовий); П – партнерка; Д1 – друг з дитинства (мати українка, батько азербайджанець); Д2 – друг з дитинства (тепер ЗСУ); Д3 – друг з першого класу школи; К1 – бізнес-партнер у клубі; К2 – професійний гравець, бізнес-партнер; С – собака.

Мовні практики: Р – російська, У – українська. У дужках при вузлах – тип пояснення переходу: а(факт), і(деологія), р(аціо).

На відміну від 1Л (де у мережі є кілька україномовних альтерів ще до переходу) і 2Т (де є україномовна подруга і ситуативне перемикання з нею), мережа 7Ко до переходу гомогенно російськомовна.

Як і в попередніх кейсах 1Л і 2Т, родина 7Ко не переходить як одиниця. Батько російськомовний, але за останні кілька місяців стався мікро-зсув («написав повідомлення українською мовою», 7Ко-024). Мати публічно спілкується українською, з 7Ко іноді теж переходить на українську. Брат-військовий говорить з 7Ко за звичкою, але у компанії побратимів і установах ЗСУ перемикається на українську.

Групи друзів демонструють різну динаміку. Д1 і Д2 переходять разом із 7Ко (Д1 спокійно, Д2 принципово). Д3 стійкий острівець російськомовності, попри радикальну україномовність матері. Це контр-приклад до очікуваної динаміки батько/мати – син. Тут радикальна агентка-мати не перетягує сина (7Ко-041, 7Ко-042). Д2 натомість виконує у компанії функцію якоря – учасника з принциповою позицією, що ніколи не переходить на російську (7Ко-039, 7Ко-040).

Спортивний клуб став місцем, де вперше в практиці 7Ко мовні правила обговорювались явно. Партнери клубу: Е, Д3, К1, К2.

Собака С стала важливим альтером україномовним з самого початку.

У мережі 7Ко перепад інкорпорованої не зустрічається (окрім стосунків з собакою). У дружніх і бізнес-стосунках перепади ФСК і НСК переважно нульові ($\approx$). Лише з двома альтерами (К1, К2) фіксується невеликий мінус НСК – 7Ко не сприймає їх як «крутіших» у своїй неформальній групі.

Тематичне кодування: огляд тем

Довоєнна підготовка: вчителька, Львів, голос на запису (seed.teacher, shame.competence, voice.recording, ukrainian.melodic). У 7Ко перехід має значно довшу довоєнну біографію, ніж у 1Л і 2Т. Початок у школі 2000-х: «несла такий хрест в цій російськомовній школі» (7Ко-001), «українізації лагідної» (7Ко-002), «мову я, мабуть, почав вчити з нею» (7Ко-003). Далі епізод у Львові 2016: сором за погану презентацію українською («наскільки мені соромно... наскільки це було жахливо і погано висловлено», 7Ко-007), що перетворюється на план «набагато більше практикувати» (7Ко-008). Потім реакція на власний голос у запису: «мені, чесно кажучи, не подобалось зовсім,

типу, як звучить мій голос. Типу, мені здавалося, що він такий трохи гаповський» (7Ко-011), «коли я почав чути в записі, як я звучу українською, мені це набагато більше подобалось» (7Ко-012). Аргументом тут стає естетика: «українська мова, вона дійсно більш мелодійна» (7Ко-010). Все це – внутрішні естетико-афективні тригери, що накопичуються 5–6 років до повномасштабної війни.

Повномасштабне вторгнення як остаточний поворот: відрізане медіа (trigger.war, media.cut). Поворот 2022 формулюється однією метафорою: «я прямо відрізав від себе всі російські пісні, інтерв'ю, якісь подкасти. Мені просто стало неприємно це слухати. Це різало слух» (7Ко-015, 7Ко-016). Одночасно афективна реакція партнерки: «не може слухати зовсім ніякі подкасти. Тобто одразу все відрізала» (7Ко-032). Медіа стає першим і найрішучішим фронтом переходу. Перехід у живих діадах (батько, брат, друзі дитинства) – повільніший і ситуативніший.

Тіло, агресія і неможливість лайки українською (body.swearing). 7Ко детально описує, що у моменти злості або агресії «я міг переходити на російську і тільки так висловлюватися в ось ці моменти агресії. А українською наче такого не хочеться робити, бо якось не звучить це» (7Ко-013, 7Ко-014), «казати мати українською не прикольно» (7Ко-014). Це нагадує 1Л-021, 1Л-022 (російська лайка вилітає у момент конфлікту), тільки тут висновком стає те, що лайка українською для 7Ко звучить інавтентично. Російська лишається мовою власної агресії, бо саме там вона звучить «правильно». Тут зворотна колоніальна алієнація працює не як зрада тіла, а як спокійне визнання неперекладності регістру.

Родина і генераційний бар'єр (family.barrier, family.asymmetry, generational.barrier). Як у 1Л і 2Т, родина не є одиницею переходу. Батько 7Ко – 1948 р., «у нього не було цієї можливості, тому що там ніде вона не викладалася» (7Ко-022), і його перше укр повідомлення місяців тому викликає у сина захоплену підтримку: «вау, прям класне повідомлення українською!» (7Ко-024). Мати практикує гнучко: публічно українська, дома суміш, у стресі за звичкою російська (7Ко-025, 7Ко-026). Брат-військовий – багатомовний у компанії побратимів, але з 7Ко тримається російською «з такою швидкістю інерції» (7Ко-029). Окремо – мати друга ДЗ як радикальний контр-приклад: «вона принципово все пише українською, хоч теж вона все життя спілкувалася

російською» (7Ko-041), при цьому ДЗ не переходить (7Ko-042). Це показує, що генерація 1948 р. так само неоднорідна і не визначена своїм попереднім досвідом, як і молодші.

Якірний радикал і дзеркальна принциповість у групі (group.anchor, group.delayed, principle.even.alone). У дружньому колі 7Ko є дві важливі фігури з програмними позиціями. Д2 – *якірний радикал*: «коли в компанії немає цього важеля більше в сторону російської мови... коли є радикальна і принципова позиція, то це класно, бо це якраз підтримує і дає можливість спокійно не задумуючись» (7Ko-039); «він майже не намагається переходити на російську, навіть якщо бувають ситуації, коли російськомовні колективи спілкуються» (7Ko-040). Дзеркальна фігура – К2, стійкий острівець російськомовності серед партнерів по бізнесу: «я бачу з його сторони якусь принципову і місцями невідкриту позицію... тут я вже включаюсь принципово... я принципово з ним спілкуюсь українською. Навіть якщо йому зручно російською, якщо ми зараз можемо перейти в закритій розмові на російську, я буду принципово спілкуватися українською» (7Ko-047). Це принципова відмова перемкнутися навіть у приватній діаді з російськомовним альтером. Решта мережі переходить «без зговору» хвилину, ~80% друзів (7Ko-036, 7Ko-037).

Мовний протокол малого бізнесу (protocol.business). Окрема знахідка, відсутня в інших кейсах: «у нас була домовленість в чаті, що ми всі публічні тексти і публічні розмови в Куті намагаємося вести українською мовою» (7Ko-043). Сам 7Ko є ініціатором декларації: «я прописав свою позицію, що ми ні в якому разі не повинні спілкуватися російською від нашого чату» (7Ko-044). Декларація має чітку зональну логіку: публічно – обов'язково українська, в особистому спілкуванні всередині клубу – «нікого не притискаючи».

Спілкування з собакою як зона безкомпромісної української (animal.ukrainian, trainer.codeswitch). 7Ko – єдиний з аналізованих досі кейсів, у якому тварина грає важливу роль у мовній практиці. С знайдена на військовій базі у Василькові «під час повномасштабної війни» (7Ko-051). 7Ko жартівливо її описує: «вона українка, україномовна. Гавкає українською. Я не чую там жодного акценту, немає ніякого ангельського впливу... Я думаю, що вона чиста українка» (7Ko-051). Це гра, але вона виражає принципову позицію: С – це україномовний альтер з нуля, без жодної російськомовної історії. «мабуть, най-най-

найбільш щирий момент – це спілкування з твариною любимою, улюбленою» (7Ко-053).

Українська як щит і фільтр (shield.cultural, identity.nation). 7Ко артикулює власне розуміння цінності переходу через дві суміжні метафори: «це наш такий культурний код і це наш щит» (7Ко-020) і «ми банально гуглимо ці запити саме цією мовою. І якщо ми будемо це робити, то ми будемо отримувати саме ту інформацію, яка була створена нашими людьми, які точно не промиті цією жахливою пропагандою» (7Ко-021). Це функціональна модель ідентичності: українська – інструмент захисту інформаційного простору від російської пропаганди. На цьому ж рівні працює і жарт «нехай російськомовні сусіди чують» (7Ко-049): балкон стає мікро-публічним простором, у якому 7Ко свідомо обирає бути почутим.

Критичний аналіз дискурсу за моделлю Фейрклау

Рівень тексту

Лексичні вибори у 7Ко формують виразно іншу палітру, ніж у 1Л чи 2Т. Тут нема ні «огиди» / «плювка» (як у 1Л), ні «суперего» / «маски» (як у 2Т). Російська і її носії маркуються лексемами стриманої критики: «треш несеться» (про російські медіа, 7Ко-041), «промиті жахливою пропагандою» (7Ко-021), «не прикольно» (7Ко-014). Українська і пов'язана з нею ідентичність маркуються через ряд: «лагідна», «мелодійна» (7Ко-010), «класно», «культурний код» (7Ко-020), «щит» (7Ко-020), «чиста українка» (про собаку, 7Ко-051), «щирий момент» (7Ко-053). Власні афективні стани описуються через лексеми сорому і інерції: «соромно» (7Ко-007, 7Ко-048), «по звичинці» (7Ко-025), «з такою швидкістю інерції» (7Ко-029), «гоповський» (7Ко-011). Власну позицію 7Ко часто описує лексикою «принципово», «принципова позиція», «прописав свою позицію» – це лексика свідомого програмного вибору. Цікаво, що в тексті часто з'являється лексика м'якості, лагідності, мелодійності – те, чого немає ні в 1Л (там домінує гнів-репресія), ні в 2Т (там домінують втрата й захист).

Модальність у 7Ко переважно *можливісна і ситуативна*. Ключові формулювання – «я можу перейти на російську», «можемо спілкуватися», «не завжди є настрій і бажання», «бувають і є такі моменти». Модальність обов'язку («повинні», «повинно бути») з'являється лише у публічно-інституційному регістрі: «в публічному просторі це must have» (про укр, 7Ко-043), «ми ні в якому

разі не повинні спілкуватися російською від нашого чату» (7Ко-044). При цьому одразу – модальність дозволу: «якщо комусь хочеться, ви можете це робити, нікого не притискаючи. В клубі можете спілкуватися російською» (7Ко-044). Це характерна для 7Ко зональна модальність: «треба» зарезервовано для публічних і брендкових зон, «можеш» – для приватного.

Метафори у тексті 7Ко групуються у п'ять семантичних гнізд.

1. хірургічно-тілесне: «прямо відрізав» рос. медіа (7Ко-015), «різало слух» (7Ко-015);
2. військово-захисне: «щит» (7Ко-020), «культурний код», «гібридна війна, яка зараз у всіх» (7Ко-027);
3. естетико-голосове: «мелодійна» (7Ко-010), «гоповський» голос (7Ко-011), «не звучить» (7Ко-014), «лагідне спілкування» (7Ко-033);
4. педагогічне: «несла хрест» (про вчительку, 7Ко-001), «лагідна українізація» (7Ко-002);
5. жартівливо-зоологічне: «гавкає українською», «чиста українка», «без ворожого впливу» (про собаку, 7Ко-051).

У тексті 7Ко майже відсутні метафори бруду/чистоти у класичному сенсі (Біланюк) і метафори тілесної огиди в стилі 1Л – натомість домінують метафори співзвучності, доречності і захисту.

Рівень дискурсивної практики

Громадянсько-воєнний дискурс є для 7Ко первинним. Він не використовує постколоніальної теоретичної рамки, як 1Л, ані психоаналітичної, як 2Т. Натомість долучає дискурс воєнного стану в стриманій формі: «культурний код і щит», «не промиті пропагандою». У цій рамці українська – інструмент захисту інформаційного простору, не символ ідентичності у вузькому сенсі. Воєнна рамка артикулюється і через брата (ЗСУ, жарт брата про полон, 7Ко-019), і через Д2 (нещодавно «почав служити в ЗСУ»), і через історію походження собаки (військова база у Василькові, 7Ко-051). Війна для 7Ко – щоденний фон мовного вибору, але без агресивної риторики.

Інклюзивно-колегіальний дискурс задає тон стосунків з російськомовними альтерами. На відміну від 1Л з її «російська має стати мовою бидла» (1Л-016), у 7Ко домінує позиція «нікого не притискаючи» (7Ко-044), «комфортно почу-

ваю», «не може бути зауважень». Це не відсторонення (живи як хочеш), а *колегіальна делікатність воєнного часу*: брату-військовому жодних претензій, батьку – гнучке переключення, К2 – мовчазна дистанція без докорів. Інтенсивний акт встановлення норми (декларація у чаті, 7Ко-044) одразу обрамлений нормою делікатності: «нікого не притискаючи».

Естетико-чуттєвий дискурс окремих і виразний. Він проявляється у формулюваннях «мелодійна», «лагідна», «не звучить», «гоповський голос», «лагідне спілкування». Це чуттєва аргументація мовного вибору, що працює не через ідеологічну чи раціональну калькуляцію, а через тілесну оцінку звучання. Цей дискурс структурно близький до афективного у 1Л (огида), але з оберненим знаком: тут не «від рос гидко», а «укр приємніше». Це м'який афект притягання, а не сильний афект відштовхування.

Педагогічно-біографічний дискурс представлений у фігурі вчительки як «насінневої» інстанції переходу. «Несла такий хрест» (7Ко-001), «українізації лагідної» (7Ко-002), «з нею почав вчити українську» (7Ко-003) – це реконструкція довгої передісторії, у якій сам перехід виявляється не моментом 2022 року, а завершенням багаторічного циклу.

Дискурс стосунків з домашнім улюбленцем, у якому 7Ко артикулює свій стосунок з собакою. Собака не є твариною у функціональному сенсі – вона альтер з повним мовним статусом («гавкає українською», «українка», «чиста»). У цьому дискурсі українська стає мовою щирості діади людина-тварина – і саме у цьому реєстрі вона працює без жодних компромісів і без жодних залишків російської.

Рівень соціальної практики

7Ко переходить у 2022 році без вираженого опору колективному тиску. Він приймає нову ієрархію спокійно і артикулює це у термінах того, що «так комфортніше і приємніше». Інверсія ієрархії для нього відбулася до того як він кардинально змінив практику. Це може бути модальний випадок за кількістю: його оточують люди, що переходять «без зговору, хвилю» (7Ко-036).

Воєнний стан у тексті 7Ко залучає воєнно-захисну метафорику одночасно з колегіальною делікатністю. Ці дві логіки не конфліктують у його тексті. Українська – обов'язкова для бренду і на публіці, російська – терпима у приватній зоні. Це робить кейс 7Ко важливим контрприкладом до моделі, за якою воєн-

ний стан легітимує репресивний тон. Тут він легітимує і норму, і її приватне виключення.

Мовна політика держави у тексті 2019 не з'являється. Професійне поле спортивного бізнесу підкоряється законам домінантного ринку.

7Ко формулює діаду людина-тварина як важливу одиницю мовного процесу. Кейс вперше у нашій послідовності робить тварину повноцінним гравцем мережі. Таким, що має ідентичність, і навколо якого вибудовується активна мовна стратегія вибір кінологині, заборона рос-команд). Це принципово важлива знахідка: класична соціологія мови оперує парами і групами людей, а кейс 7Ко показує, що для деяких суб'єктів тварина є зоною найщирішої мовної практики.

3.2.4 Кейс ЗК

Біографічна характеристика і вибір кейсу

ЗК – киянка 2006 року народження, на момент першого інтерв'ю їй вісімнадцять, на момент другого – майже дев'ятнадцять. Працює бариста у київській кав'ярні, паралельно навчається на маркетолога в університеті. До університету закінчила коледж. З чотирнадцяти років забезпечує себе сама. Обидва батьки живуть в Києві, але не опікуються дочкою. Виросла у повністю російськомовному середовищі. У школі викладання велося українською, але спілкування на перервах з іншими школярами – завжди російською. Перехід відбувся наприкінці 2022 – на початку 2023 року, коли подруга ДЗ приводить її до україномовної компанії. Адаптація зайняла, за її словами, «день, два». Сьогодні ЗК послуговується українською в університеті, з гостями кав'ярні, колегами, власником. З гостями – українська, навіть якщо вони звертаються російською. Російську зберегла з батьками, двома подругами дитинства і котом.

Цей кейс обрано як контрастний до попередніх. Він представляє молодшу когорту переходу. Для неї українська є вже беззаперечним символом публічної влади.

Окремий пласт цього кейсу – класова приналежність. ЗК буквально називає свою біографію «класовою історією». Її мовний перехід проходить на фоні ранньої прекарності.

Аналіз змін у егомережі

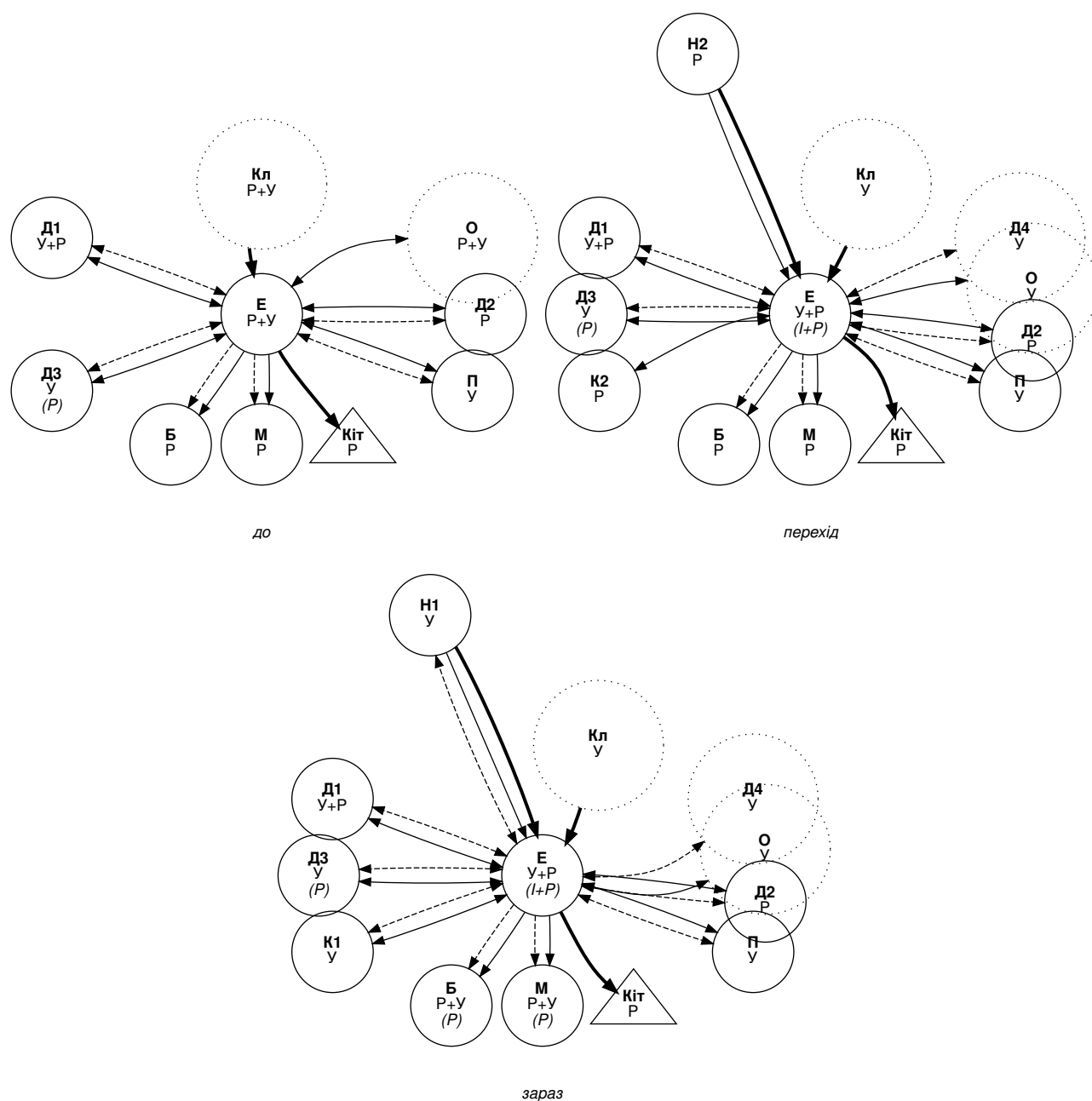

Рис. 3.4. Его-мережа ЗК у трьох часових зрізах (до / перехід / зараз).

Скорочення вузлів: Е – его (ЗК); Б – батько; М – мати; П – партнер; Д1 – подруга з садочка; Д2 – подруга з дитинства; Д3 – подруга, що привела в україномовну компанію; Д4 – компанія україномовних друзів навколо Д3; О – одногрупни_ці коледжу; Кл – гості кав’ярень; Н1 – власник нинішньої кав’ярні; Н2 – власник першої кав’ярні; К1 – нинішня колега бариста; К2 – колега у першій кав’ярні; Кіт – кіт. Мовні практики: Р – російська, У – українська. У дужках при вузлах – тип пояснення переходу: а(фект), і(деологія), р(аціо).

Мережа до – переважно російськомовна. Відхиленнями є ДЗ і Д1, які час від часу говорять з ЗК українською. Партнер П – україномовний, з україномовної родини, але у період до переходу «вони ще мало спілкуються».

Перехід запускається не з Его, а ззовні. У 2022-2023 ДЗ приводить ЗК до компанії Д4, де всі говорять українською. Спочатку у спілкуванні виходить «помісь». Решта компанії пише в чаті українською, а ЗК – російською. Це створює у неї відчуття «білої ворони». Це принципово для розуміння типу переходу ЗК: її штовхає маленький локальний ринок дружньої групи. Адаптація відбувається за два дні: ЗК переходить на українську і в чаті, і усному спілкуванні з групою.

Паралельно змінюється мовний контекст в коледжі. Спочатку студенти у групі пишуть в чатах українською, а ЗК російською. Через кілька місяців ЗК і тут повністю переходить на українську. Через повномасштабне вторгнення, ЗК обриває російські та білоруські контакти в інтернеті.

Наслідки переходу для диференціалів капіталу майже непомітні. ЗК не починає сприймати себе як «крутішу» за тих, з ким лишилася російська. Цікаво, що з Д1 відбувається зворотне до того, що ми бачили у 2Т. Тут не колективна хвиля знесла приватний острівець, а колишня домовленість спілкуватися українською «перемігрувала» назад до російської. На пряме питання «чому» ЗК відповідає: «логіческого пояснення цьому немає. Це просто как какое-то імпульс». Це можна пояснити лише афектом: повернення не пояснене ідеологією і не виправдане через ринок. Перепаду капіталу між подругами немає. Імовірно, такий дрейф до російської – це повернення до тілесної звички у діаді, куди колективний тиск не дотягується.

З Д2 завжди спілкувалися російською. Пояснення цьому теж немає. Але «коли ми по вулиці йдемо і розмовляємо... мені дискомфортно, їй, скоріше за все, що ні».

Стосунки з батьками напружені. ЗК їх не поважає, не підтримує їх життєві вибори. Обидва в побуті спілкуються російською, але ЗК прагне звести це спілкування до мінімуму.

З котом ЗК продовжує спілкуватися російською. Обґрунтування: «якщо перевчати, шарики за ролики заїжджатимуть». На відміну від собаки 7Ко, де собака стала україномовним альтером з першого дня, кіт ЗК залишається острівцем звичної мови.

Тематичне кодування

Кейс ЗК не вписується у стандартну модель «спочатку ідеологія, потім практика». Її власна формула: «змінити я її не тому, що я така осознанная, а тому, що всі почали навколо українською говорити. І тільки потім со времени я подумала: почему все-таки лучше спілкуватися українською» (ЗК-010). Вже потім афект сорому в ролі «білої ворони» (ЗК-007). І наостанок підключається ідеологія: «неприємно спілкуватися мовою ворога» (ЗК-009), потім «сиджу, ховаюся від ракети, я далі продовжую спілкуватися російською мовою держави, яка робить так, що я сиджу в підвалі» (ЗК-011), «мова може взагалі зникнути, а я б цього не хотіла» (ЗК-012).

Афект. Російськомовні острівці ЗК рідко мають ідеологічне обґрунтування. Повернення до російської з ДЗ – це «імпульс» (ЗК-021, ЗК-022). Із Д2 – стара звичка з садочка. Мова тримається або афективною інерцією, або прагматикою, але рідко на ідеологічному праві. На питання, чи можна переконати тих, хто ще не перейшов, ЗК відповідає, що проповідь зайва, бо уже «з кожного чайника свистело» (ЗК-041). Таке прийняття співіснує з її власними ідеологічними установками.

Суржик. ЗК використовує суржик як мову неформального спілкування. За її словами, суржик «зближує людей» (ЗК-036), а нормативна офіційна мова «трошечки напружає» (ЗК-038). Те саме стосувалось і чистої російської в часи, коли ЗК нею користувалась: «коли в російську вставлялись українські слова, то це вже відчувалось як щось тіпа *тут*», тоді як «чиста російська теж відчувалася як щось *далеке*» (ЗК-039). ЗК додає до цього раціональний шар: великі бренди (Монобанк, Розетка, Нова пошта) свідомо використовують суржик у комунікаціях, бо це робить їх ближчими до аудиторії (ЗК-037). Водночас, ЗК цінує мовну компетенцію, здатність перемикатися між регістрами (ЗК-040).

Тварини. На перший погляд, кіт у мережі ЗК – раціональний острівець російської. ЗК з ним не переходить з міркувань тренувальної економії (ЗК-032). Але, звичайно, кіт не мав змоги зкомунікувати, наскільки складно йому буде перевчитись. Тому пояснення, що вона його жаліє, що для нього це буде занадто дивно, можна інтерпретувати як метафору власного ставлення до переходу у найприватнішому просторі.

Критичний аналіз дискурсу за моделлю Фейрклау

Рівень тексту

Лексика ЗК різко відрізняється від лексики попередніх кейсів. До російської вона застосовує «мова ворога» і «угнетеніє», а до радикальних українізаторів «фанатіки», «патріотіки», «мовнодержавні». До обох категорій ЗК не проявляє тілесної відрази. Колективний тиск переходу описується звуковими метафорами: «з кожного чайника свистело», «плешки попрідали», «вуха прожужжали», «всі скандируют». Це принципово важливо для нашого трикутника сил. Шум – це не санкція ринку і не ідеологічний імператив. Шум – це фон, до якого або адаптуєшся, або від якого дистанціюєшся.

Власний афект ЗК позначає через ряд: «біла ворона», «як дурачок», «дискомфортно», «напряже», «розслабляє». Афект тут – індикатор соціальної ситуації. Сорому як такого ЗК прямо не незиває.

Ринкові сили проявляються в тексті ЗК на двох рівнях. Прагматично-побутовому («так получилось», «адаптація», «потрапила в середовище», «по колу так ходить») та маркетингово-аналітична, коли ЗК говорить про бренди, комунікації, класифікацію людей за акцентом.

Ідеологія у тексті ЗК з'являється переважно через короткі формули: «це моя країна, це моя історія», «державною... це більше об'єднує», «вклад в державу», «мова ворога».

Рівень дискурсивної практики

Раціональна сила постає у ЗК через два сполучені дискурси – *прагматично-побутовий* і *маркетингово-аналітичний*. Перший задає тіло наративу: власна біографія, історія переходу, історія стосунків. Другий – слугує основою для теоретичних міркувань, осмислення суспільних процесів.

Афективна сила теж постає через два дискурси. Перший *горизонтально-діадний*, у якому афект формулюється через описи дистанції, відповідності, до-речності. Другий – *антифанатичний*. Він кодує етичну межу: «не можу кидать камні в свій огорог, бо я тоже якийсь час спілкувалася російською». Це афект емпатії, який обмежує власну ідеологію зсередини. Між цими двома афективними дискурсами немає конфлікту: перший називає те, що відчувається в спілкуванні в групі чи діаді, другий встановлює правила, за якими це відчуття не повинно перетворюватися на санкцію проти інших.

Ідеологічна сила постає у ЗК через *громадянсько-республіканський* дискурс, який приєднується пізніше для того, щоби легітимувати вже зроблений вибір.

Рівень соціальної практики

ДЗ разом із компанією Д4 створює локальну ринкову норму, у яку ЗК входить як новачок. Ідеології в цьому переломному моменті майже немає – вона приєднується пізніше.

Робота в сфері обслуговування накладає на ЗК зобов'язання спілкуватися українською. З цією нормою співпадають і очікування більшості гостей. Так було і до повномасштабного вторгнення. Після повномасштабного ЗК більше не переходить на російську, якщо вони так звертаються.

Ідеологічна складова приєднується вже після зміни практики. Епізод під обстрілом, обрізані російські контакти, страх зникнення мови – це ідеологічні висновки, підсилені афектом.

Російська зберігається в житті ЗК за інерцією. Тут актори – це конкретні близькі, кожен зі своєю логікою. Жоден з цих острівців не пояснюється через ідеологію.

Воєнний стан у тексті ЗК не виправдовує агресивного тону. Це скоріше причина для консолідації. Її ідеологія м'яка, афект функціональний, а ринкова логіка усвідомлена і артикульована.

3.2.5 Кейс 5Та

Біографічна характеристика і вибір кейсу

5Та – киянка старшої вікової когорти. Виросла у російськомовній родині, себе ідентифікує як наполовину росіянку (5Та-009). Чоловік П народився в Петербурзі і до 2022 української мови взагалі не використовував. Має двох дорослих дітей: дочку Дт1 та сина Дт2. До 2022 і в родині і на роботі переважала російська. Ще до свого переходу 5Та читала українську класику та сучасну літературу, «Гаррі Поттера» дітям наніч в українському перекладі. «Я любила чути... Читати і пісні любила. Але саме мова у побуті, вона розпочалася з війною» (5Та-029). Перехід починається одразу після 24 лютого 2022 року. Першою переходить Дт1, після болісних розмов з родичами в Пітері (5Та-014, 5Та-015), за нею Дт2. 5Та переходить слідом за дітьми.

Кейс обрано як п'ятий у послідовності аналізу, бо він демонструє кілька структурно цінних рис, відсутніх у попередніх кейсах:

- зворотний генераційний вектор переходу (діти ведуть матір);
- яскраву невідповідність між публічним і приватним мовним режимом;
- кейс російськомовної інтелігентки старшої когорти, що уникає агресивної риторики, але водночас є активною агенткою переходу для друзів і колег.

Реконструкція его-мережі у трьох зрізах

Реконструкція его-мережі 5Ta виконана за інструментом 3.1.9 і фіксує значущих альтерів у трьох часових зрізах – *до* (приблизно 2019–2021), *перехід* (весна 2022 – кінець 2022) і *зараз* (2023–2026). Узагальнений граф мережі у трьох зрізах подано на рис. 3.5.

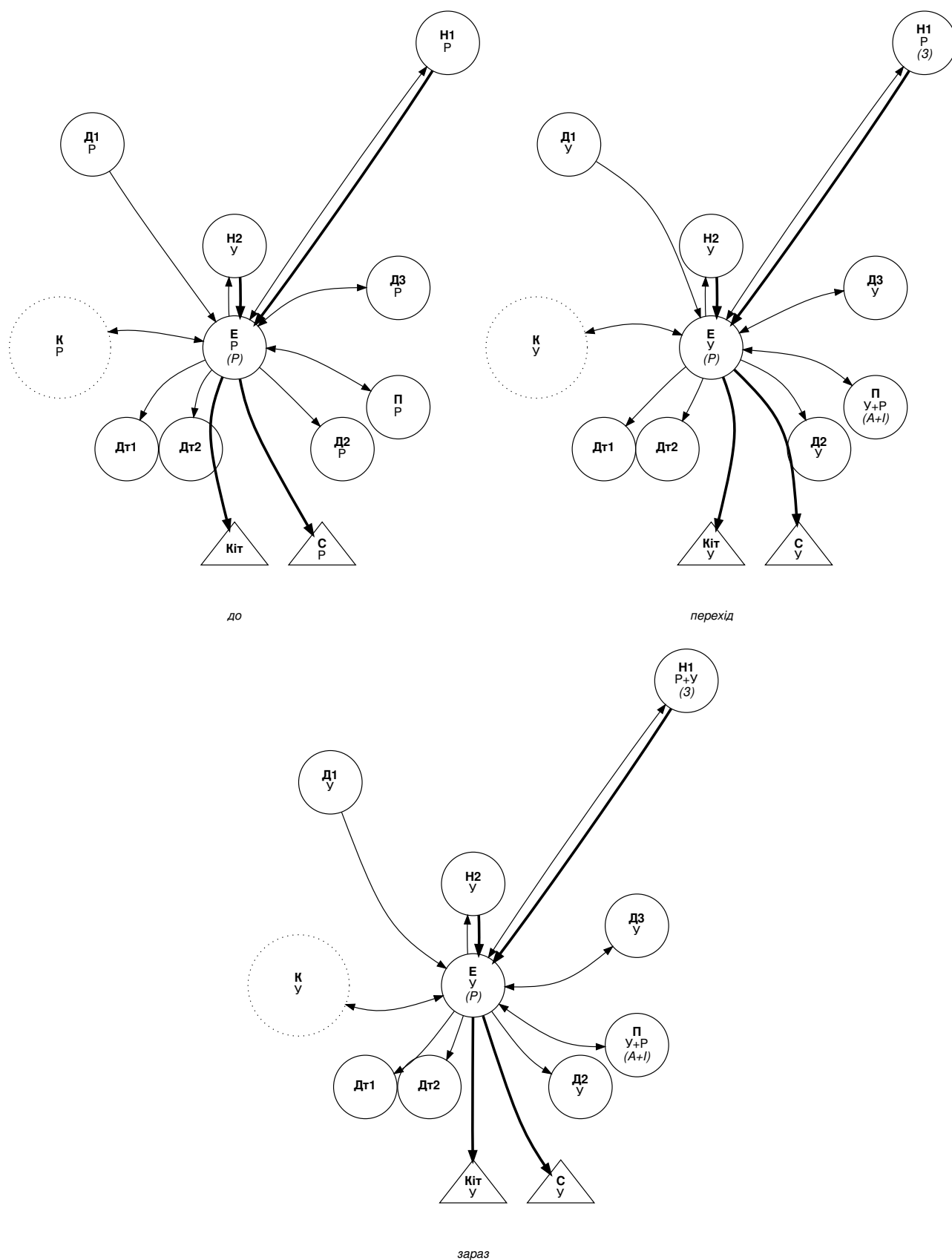

Рис. 3.5. Его-мережа 5Та у трьох часових зрізах (до / перехід / зараз).

Скорочення вузлів: Е – его (5Та); П – партнер (з Пітеру); Дт1 – дочка; Дт2 – син, журналіст; Н1 – начальниця, співзасновниця бізнесу; Н2 – колега з Донбасу,

ключовий україномовний експерт; К – колеги; Кіт – кіт сина Дт2; С – собака дочки Дт1; Д1 – подруга з Берліна (журналістка); Д2 – подруга з інституту; Д3 – давній друг.

Мовні практики: Р – російська, У – українська. У дужках при вузлах – тип пояснення переходу: а(фект), і(деологія), р(ацію), з(вичка).

До переходу мережа 5Та переважно російськомовна. Виняток – колега Н2, який спілкується виключно українською. Н2 з Донецької області, його Н1 «перетягнула» до команди незадовго до початку вторгнення. «він був першою людиною, хто розмовляв виключно українською, і він теж зіграв свою роль для мене... Я звикла на роботі спілкуватися завдяки йому» (5Та-016, 5Та-017).

Перехід запускається дочкою під час повномасштабного вторгнення. Дт1 проводить кілька днів у дистанційних розмовах з родичами в росії. Вони ігнорують факти, ретранслюють російську пропаганду, не цікавляться долею київських родичів. «І разом з цим Настя перейшла після цих розмов з росіянами... ми разом з нею» (5Та-014). Тригер тут афективний – роздратування після спроб діалогу з родичами. Дт2 переходить слідом за сестрою.

Партнер починає використовувати українську в публічному та професійному полі. Незважаючи на те, що української до цього не використовував взагалі, переходить на українську у викладанні на курсах підвищення кваліфікації (5Та-002). У побуті режим змішаний: «то яке слово перше, таке і продовження» (5Та-004). 5Та фіксує цю суміш без роздратування: «Я більш хочу більше спілкуватися українською, але виходить так, як виходить» (5Та-004). Більше того, коли партнер відповідає сину російською, 5Та активно блокує власне роздратування: «Нехай людина буде вільна. Вільна вести себе так, як вона хоче. Що я йому мама чи що?» (5Та-020). Партнер виробив особисту стратегію: він навмисно вставляє російські слова «так смішно, щоб це виглядало, як... підтриманням над цією мовою» (5Та-003). Це – реіконізація російської у середині україномовного контексту: ворожа мова перетворюється на об'єкт жарту.

Дружнє коло переходить по-різному. Д1 (подруга в Берліні) переходить принципово. Це контр-приклад до думки ЗК про діаспору як інертну в мовному плані. Д2 переходить тому що 5Та «перша задала вектор» (5Та-025): тут 5Та діє як активна агентка, перегортаючи свою позицію в слідуванні за дітьми. Д3 знав мову весь час, але переходить лише після вторгнення (5Та-027), що характерно для значної частини русифікованої київської інтелігенції.

З тваринами перехід відбувається рішуче і з перших днів. І кіт, і собака були в родині до вторгнення, але після переходу 5Та спілкується з ними виключно українською.

Тематичне кодування: огляд тем

Зворотний генераційний вектор переходу. Найпомітніша риса кейсу – зворотний порядок. Дочка йде першою, мати слідом, син за дочкою.

Якорний радикал у російськомовному колективі. Н2 виконує ту саму структурну функцію, що й Д2 у 7Ко: один україномовний альтер у переважно російськомовному середовищі спрощує перехід інших.

Публічно-приватний розкол через сором. Один із найвиразніших мотивів – асиметрія між публічним і приватним мовним режимом. Публічно 5Та переходить швидко і жорстко: «мені зараз дуже соромно розмовляти у таких місцях, де багато людей, ну, російською. Просто соромно. Я не можу» (5Та-010, 5Та-042). Приватно, з чоловіком, російська залишається дозволеною: «це таке, ну... Приватне» (5Та-011)

Розрив між говорінням і письмом російською. Соматичний афект у 5Та локалізується не в говорінні, а в письмі: «А зараз я пишу... і мене це коробить вже. От російською я не можу, казати можу, а писати ні» (5Та-007). Це нетипово: у 1Л і 2Т афект розгортається в звуку (огида до почуті російської), у 5Та – у руці, у клавіатурі, у тексті.

Перехід мови мислення. Один із показників глибини переходу – «стало природніше, і я стала думати вже українською. Бо розпочинаю думати. А раніше ні» (5Та-034). Це найглибший рівень переходу, який документує і 2Т (про «розбудовування українського несвідомого»).

Критичний аналіз дискурсу за моделлю Фейрклау

Рівень тексту

Рациональні сили на рівні тексту проявляються через прагматично-побутову лексику і модальність можливості, а не обов'язку. Ключові формули – «виходить так, як виходить» (5Та-004), «якщо у відповідь чую, то якось переходжу» (5Та-013), «якщо я не знаходжу слово якесь українське, то я теж вліплюю» (5Та-035), «це нормально» (5Та-035, 5Та-043). Це лексика адаптації без перфекціо-

ністських санкцій. Ринок артикулюється безпосередньо у двох епізодах: про блог Партнера («ми ризикуємо втратити своїх читачів», 5Та-036) і про медіа, що повертаються на російську заради ширшої аудиторії (5Та-030). У обох випадках 5Та використовує мову розрахунку без оціночного забарвлення. Модальність – переважно ствердна, без імперативу: «так природно виходить», «поступово вона просочується».

Афективні сили на рівні тексту домінують. Ключові маркери: «соромно», «просто соромно», «я не можу» (5Та-010, 5Та-042), «коробить» (5Та-007), «неприємно» (5Та-012), «тілесна пряма відраза» (5Та-008), «мене це дратує, але я мовчу» (5Та-019), «класно», «симпатичніша», «красивіша» (5Та-006). Модальність афективних висловлювань – модальність неможливості («писати не можу», «розмовляти не можу», «не можу спілкуватися»). Домінують прямі тілесні описи: «коробить», «тілесна відраза», «тембр щоб не було роздратування» (5Та-041). Українська «красивіша», «симпатичніша», «мелодійна» (структурно близько до 7Ко).

Ідеологічні сили на рівні тексту проявляються в двох коротких формулах: «мова ворога» (5Та-012), «оця війна... всіх... згуртувала от щодо мови» (5Та-028). Інтертекстуально 5Та посиляється на українську класику (Шевченко, Андрухович, Шкляр) і протиставляє її російській класиці через довгий пасаж про Шевченка-засланця і Пушкіна-аристократа.

Рівень дискурсивної практики

Раціональні сили на рівні дискурсивної практики постають через два сполучені дискурси.

1. *Прагматично-побутовий*, у якому 5Та описує власні і сусідські мовні практики як адаптивні: «як виходить», «природно», «якщо у відповідь чую – переходжу».
2. *Ринково-економічний*, що з'являється у двох епізодах про медіа і блог.

Афективні сили на рівні дискурсивної практики постають через три дискурси.

1. *Сорому в публічному просторі*: «соромно», «не можу».

2. *Діадно-комунікативний* дискурс свободи альтера: «Нехай людина буде вільна. Що я йому мама чи що?» (5Та-020). Цей дискурс встановлює межу: афект роздратування у себе є, але право на санкцію іншому я собі не даю.
3. *Естетичний* дискурс краси мови: «красивіша», «симпатичніша» (5Та-006), «тембр, щоб не було роздратування» (5Та-041). У цьому дискурсі мовний вибір аргументується чуттєвістю – близько до 7Ко з його «мелодійністю».

Ідеологічні сили на рівні дискурсивної практики постають у громадянсько-консолідаційному дискурсі, який, як і у 3К, приєднується пізніше для того, щоб легітимувати вже зроблений вибір. Ідеологічний пік – у епізоді про Дт1 і розрив із родичами в Пітері (5Та-014, 5Та-015). Тут ідеологія прив'язана до конкретного стосункового епізоду, до образу від рідних, а не до постколоніальної теорії (як у 1Л), чи постмодерної рефлексії (як у 2Т). Дискурс «мови ворога» не розгорнутий, його 5Та торкається однією короткою формулою.

Рівень соціальної практики

Раціональні сили на рівні соціальної практики діють у 5Та переважно у професійній діяльності. Публічні заходи її компанії: курси, конференції, після 2022 проходять виключно українською. Колектив історично російськомовний, але на нього тиснуть очікування суспільства. Більшість колег відповідають українською, коли вона до них звертається. Але між собою можуть переходити на російську. Стовідсоткова україномовність Н2 допомагає втримувати практику: «якщо б нас було більше на роботі, україномовних, то процес би пішов переходу... бистріше» (5Та-046).

Афективні сили на рівні соціальної практики діють у мережі 5Та переважно у стосунках з дітьми та їх тваринами. Це зона, де мовна норма встановлюється без жодних компромісів і відхилень.

Ідеологічні сили на рівні соціальної практики. Війна для 5Та – не привід агресивно вимагати переходу від інших російськомовних. Вона не вимагає від партнера та колег слідувати за нею негайно. Вона приймає темп інших і висловлює це через лібералізм невтручання у приватному просторі. Це – варіант ідеології, близький до 7Ко («нікого не притискаючи») і протилежний до 1Л («треба репресувати більше»).

3.3 Кейс дослідника

Автор цього дослідження – російськомовний киянин, що перейшов на українську взимку 22–23 років, менше ніж через рік після початку повномасштабного вторгнення. Моя позиція в цьому дослідженні не є ні відстороненою, ні об'єктивною. Всі 10 глибинних інтерв'ю були проведені в форматі неформальної розмови. Всі респондент_ки є моїми знайомими і друзями з різних кіл спілкування. Відповідно до розширеного кейс методу Буравого та принципів рефлексивної науки, моє завдання – зробити таку залученість і взаємозв'язок корисними для мети цього дослідження.

Траєкторія мого мовного переходу описана у автоетнографічному есеї у Додатку В.

У розмовах, які я провів, більше часу говорили респондент_ки. Але на кожну відвертість я відповідав відвертістю наприкінці інтерв'ю. Це дозволило мені зібрати додатковий матеріал – інтерпретацію респондент_ками явищ у моїх розповідях. Вони мали нагоду відреагувати на опис досвідів, порівняти їх зі своїми. Я вірю, що завдяки цьому ми змогли глибше обговорити явище мовного переходу.

Ця робота, зокрема, вивчає взаємний вплив агентів, що беруть участь у переході. Природно, що концептуальне осмислення такого впливу відбувається саме у активній співкомунікації таких агентів.

3.2.0.2 Аналіз змін у его-мережі

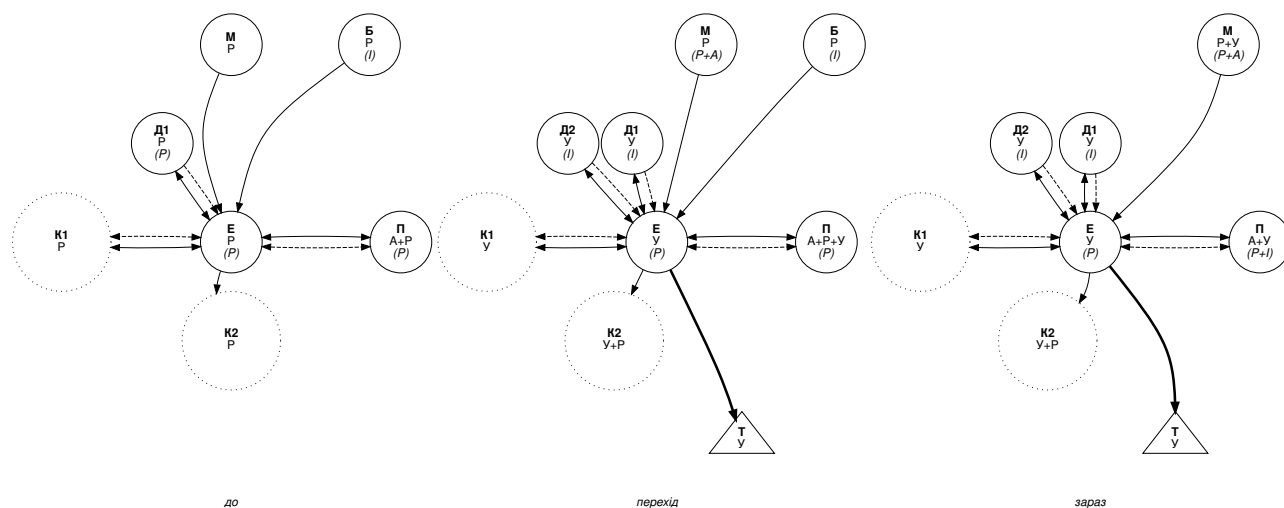

Рис. 3.6. Его-мережа 0А у трьох часових зрізах (до / перехід / зараз).

Скорочення вузлів: Е — его (0А); Б — батько; М — мати; П — партнерка; Д1 — близька подруга; Д2 — подруга, з'являється у *перехід*; К1 — колеги; К2 — колеги; Т — собака.

Мовні практики: Р — російська, У — українська. У дужках при вузлах — тип пояснення переходу: а(фект), і(деологія), р(ацію).

Мережа до — повністю російськомовна. Жодного україномовного якоря серед значущих альтерів немає. Перехід запускається в его одночасно у двох опорних діадах. На відміну від 5Та, де матір веде дочка, чи 7Ко, де партнерка переходить майже синхронно з его, у 0А обидві діади — П і Д1 — переходять разом, як двостороння домовленість: «це наша розмова, коли ти сказала, що варто спробувати... тоді я і перейшов просто з твоєї подачі практично. Тобто ясно, що в мене були інші... Але от саме день переходу для мене — це от ця наша розмова» (0А-023). Перебудова мовлення з двома найважливішими людьми відразу «було найскладніше» (0А-022). На 2026 рік у мережі 0А не залишилось жодного російськомовного друга (0А-039, 0Ае-016).

3.2.0.3 Тематичне кодування

Передісторія через канон. Довоєнна підготовка проходить через політичну інтерпретацію текстів. Захоплення українською класикою 19 ст. (0А-008) розпочинається після Майдану і тримається понад п'ять років, до моменту рішення взимку 2022/2023.

Рационально-ринкове формулювання моменту рішення. 0А артикулює саме рішення суто ринково: «майбутнього у російської в Україні немає просто» (0А-004), «треба дати цій коняці померти уже» (0А-005).

Дві опорні діади і синхронна перебудова. 0А описує момент переходу: «взимку двадцять другого по двадцять третій, мабуть, січень якийсь, і ми такі: «Так, ну все вже, здається, пора»» (0А-022). Дві опорні діади — П і Д1 — переходять разом з его. У есеї це повторено: «залучився підтримкою двох близьких людей — партнерки та близької подруги — і перейшов в усіх комунікаціях на українську» (0Ае-011).

Тварина як приватний україномовний фундамент. Для 0А собака — україномовний співрозмовник з нуля — ініціює в «домашню» мовну практику: «те, що я з нею цю зиму сюсюкав, для мене створило ось цю домашню українську» (0А-027).

Внутрішній тиск і самоколонізація. ОА говорить, що тиск переходу — не зовнішній: «ми ж не живемо тут, в Києві, під тиском галичан, які наїхали... Ні, типу це, ну, Київ повністю російськомовний, і саме всі ці в соціальних медіа ахуєвші гнівні люди, які теж перейшли... це і є російськомовні, які тиснуть на себе і інших» (ОА-016). Тиск організується самою спільнотою на саму себе.

Структурний привілей. ОА називає власну ринкову позицію як подвійно вигідну: «моя позиція вигідна і соціально, типу, вигідна... більш розслаблений і мені простіше. Далі стається двадцять другий, я переходжу, і якимось чином знову це, ну, вигідна позиція, бо типу люди чують: ага, це російськомовна людина з Києва, але вона перейшла, значить, вона знову молодець» (ОА-025, ОА-050).

3.4. Виявлені аномалії

Наступні явища є аномаліями відносно класичної теорії мовного ринку Бурдьє. Повні таблиці цитат – у Додатку Б.

А1. Швидкість зміни габітусу

Зміна мовного габітусу відбувається у дуже короткі терміни, тоді як класична теорія Бурдьє приймає габітус інертним і повільно змінюваним.

ЗК: «це буквально день, два у мене ця адаптація зайняла» (ЗК-009).

7Ко: «я думаю, що в мене зайняло десь пів року» (7Ко-017).

6Лі: «з абсолютно всіма одночасно ми розмовляємо українською» (6Лі-016).

А2. Добровільна делегітимація власної першої мови

Мовець свідомо ставить власну першу мову поза легітимним полем. Це переживається і як визволення, і як втрата, і як тиск суспільства. У Бурдьє це описано лише як зовнішнє символічне насильство домінантного класу над підпорядкованим. В українській ситуації сам культурно, політично домінантний клас відмовляється від власної першої мови.

2Т: «це частково така самоампутація» (2Т-039) «мова кодує певні спогади... я частково втрачаю доступ до тих спогадів» (2Т-039).

1Л: «мені вона [російська] не приваблива» (1Л-036), «я матюкнулась російською, мені так сумно через це» (1Л-021).

0А (автоетнографічний): «треба дати цій коняці померти уже» (0А-005).

Це не зовнішнє насильство, а добровільна самозастосована операція над власним мовним тілом.

A3. Перехід всупереч ринковому розрахунку

Кейси фіксують епізоди переходу, що ведуть до прямих економічних втрат, тобто суперечать логіці максимізації капіталу.

За Бурд'є агент діє у напрямку максимізації символічного і пов'язаного з ним матеріального капіталу. У наших кейсах фіксуються зворотні дії.

5Та про блог чоловіка: «коли він став перекладати українською, то на цей час українці мало цікавляться інноваціями. Росіяни читають більше це... І ми ризикуємо втратити своїх читачів» (5Та-036).

4А у Кьольні відмовляється від єдиної доступної асистентки і бере більший обсяг роботи на себе: «була готова до більшої роботи, щоб не працювати з цією людиною. Виключно тому, що вона продовжила зі мною російською мовою говорити» (4А-034).

8В: «помітив, що став балакати відсотків на сімдесят менше [смішок] спочатку» – пряма комунікативна втрата задля переходу (8В-005).

Ринок карає, агент діє всупереч.

A4. Ідеологічні острівці делегітимізованої мови

На ринку, де російська втрачає капітал, окремі альтери свідомо її зберігають із аргументом «загроженості мови» – інверсія самої ринкової логіки. На мовному ринку Бурд'є агенти орієнтуються на легітимний код. У наших матеріалах зафіксовано випадки, коли цінність мови обернено пов'язана з її домінуванням. Тепер, коли за відчуттями російська стає маргінальною, з'являється мотивація її зберегти як «загрожену».

2Т про друга Макса: «йому важливо зберегти спілкування російською... через те, що це якась загрожена стала мова в нинішніх колективних процесах, що вона витісняється на маргіналії» (2Т-033).

6Лі про подругу: «у Х була певна ідеологія за тим, як вона обосновувала своє використання російської... людиноорієнтоване в тому, щоб на перше місце ставити конкретні стосунки» (6Лі-020).

A5. Ідеологія слідує за практикою

Ідеологічне обґрунтування переходу часто слідує за зміною практики, а не передує їй. За Бурд'є позиція агента у полі формує габітус, який породжує практику. У нашому матеріалі часто фіксується зворотний порядок.

ЗК: «змінити я її не тому, що я така осознанная, а тому, що всі почали навколо українською говорити. І тільки потім з часу я подумала: чому все-таки краще спілкуватися українською?» (ЗК-010).

A6. Перша мова у моменти афекту

Перша мова проривається у моменти афекту попри свідоме рішення про перехід. Розкол між політичним і тілесним, для якого у Бурд'є немає окремої категорії. Частково це явище можна пов'язати з розколотим габітусом.

1Л: «блін, я матюкнулась російською, мені так сумно через це. Мене реально сука кацапська назвали» (1Л-021); «з мене виринає від роснява лайка... не розумію, при яких емоційних ситуаціях це має вириватися» (1Л-022).

7Ко: «якось злюсь чи відчуваю агресію... я міг переходити на російську і тільки так висловлюватися в ось ці моменти агресії» (7Ко-013); «українською наче такого не хочеться робити, бо якось не звучить це... казати мати українською не прикольно» (7Ко-014).

2Т: «на закаті їхніх стосунків у них все більше сварок було, і сварились вони завжди російською... ми переходимо на російську, значить ми вже в сварці» (2Т-043).

4А: «коли я втомлююсь, наприклад, або коли п'яна чи в наркотиках, я говорю російською мовою, коли вирубаються мізки» (4А-011).

6Лі з кішкою: «часто буває, що якусь фразу я скажу російською просто на автоматі. Чомусь, я не знаю, чому» (6Лі-040).

A7. Українська як маска у полі психоаналізу

У полі психоаналізу домінантна мова ринку стає перешкодою, бо психоаналіз заохочує говоріння мовою спонтанності, дитинства, думок і снів, мовою несвідомого.

2Т: «коли я говорю українською, мене це певною мірою захищає, тому що це для мене формальна мова, мова публічності. Мова така, більш вихолощена, більш злагоджена, я її як маску вдягаю. От, а для психоаналізу це шкідливо» (2Т-019), «психоаналіз вимагає говорити більш тією мовою, якою виходить більш спонтанно» (2Т-018).

A8. Перехід через опорну діаду

Точкою рішення про перехід часто буває конкретна розмова з конкретною людиною, а не індивідуальна калькуляція капіталу. У бурдєєвській моделі агент діє індивідуально, максимізуючи свій капітал в полі. У наших матеріалах перехід раз за разом запускається у домовленості всередині діади.

6Лі: «ми такі: ‘Так, ну все вже, здається, пора’» (6Лі-043).

0А: «залучився підтримкою двох близьких людей – партнерки та близької подруги – і перейшов в усіх комунікаціях на українську» (0Ае-011).

2Т говорить про поїздку з партнером до Америки як точку домовленості (2Т-006, 2Т-007).

8В: «на мене напевно більший вплив... від Х, тому що вона говорила українською, коли ми познайомились» (8В-012).

A9. Реіконізація суржика

Суржик, який за бурдєєвською моделлю є маркером низької мовної компетенції і низького капіталу, у наших матеріалах постає як свідомий стилістичний інструмент зближення. Це підтверджує гіпотезу ГЗ програми.

ЗК: «саме суржик, а не прям офіційна ділова така українська без єдиної помилки, навпаки, зближує людей» (ЗК-036), «чиста російська теж відчувалася як щось далеке. А коли в російську вставлялись українські слова, то це вже відчувалось як щось тіпа тут» (ЗК-039), «Той же Монобанк, Розетка, Нова пошта...

дуже часто є сленг із суржиком... це дає якісь відчуття того, що вони ближче до людей» (ЗК-037).

4А: «мені це легше говорити українською, коли я трошки додаю оцього суржику» (4А-036).

1Л: «суржик – це дуже класно, це настільки класно розвиває мову» (1Л-024).

6Лі: «я часто вставляю російські слова частіше, ніж я вставляла їх раніше... це частина мого самовираження українською» (6Лі-033, 6Лі-034).

А10. Спілкування з твариною як полігон першої практики

Тварини, які не входять у будрьєвський ринок взагалі, виявляються важливими агентами підтримки мовного переходу. З ними безпечно помилятися, і вони дають цінний досвід інтимного спілкування новою мовою. Водночас довга практика спілкування з твариною першою мовою може підсилювати опір.

7Ко: «з [ім'я собаки] я спілкуюся тільки українською... вона українка, україномовна. Гавкає українською. Я не чую там жодного акценту» (7Ко-050, 7Ко-051).

0А: «я завів [ім'я собаки] наприкінці 2022 року і одразу вирішив, що з нею буду українською розмовляти. І те, що я з нею цю зиму, там, сюсюкав, для мене створило ось цю домашню українську» (0А-027); далі – «практикувати мову з собакою одночасно безпечно і інтимно. Тепер у мене був особистий досвід, який у мікро-пропорції нагадував україномовне дитинство» (0Ае-015).

5Та: «з собачкою якою мовою ти говориш? Українською. Да, да. І з котиками теж» (5Та-021); «з Х російською, а до котика-а-а завжди тільки українською. Виключно» (5Та-023).

7Ко окремо: «найбільш щирий момент – це спілкування з твариною улюбленою» (7Ко-053).

ЗК: «команди знає російською, 6 років, якщо перевчати – у нього шарики за ролики заїжджатимуть» (ЗК-032).

A11. Тимчасова ідеологія

Ідеологічна позиція описується агентом як тимчасова, така що діє протягом того, поки іде війна. Бурд'євський габітус не передбачає свідомого тимчасового перемикання ідеологічних рамок.

4А: «я даю собі право бути націоналісткою під час війни. Це важливо для мене... Я завжди зможу повернутися до більш толерантного» (4А-052); «за умов війни і на території України я вважаю, що це важливо» (4А-054).

3.5 Реконструкція теорії: розширена модель мовного переходу

У мережевому масштабі швидкість переходу можна пояснити одночасною взаємодією раціонально-ринкових, ідеологічних та афективних сил. При чому, діють ці сили не однаково на кожного з учасників мережі. Але взаємний вплив вузлів одне на одного дозволяє цим силам резонувати через своєрідну петлю зворотного зв'язку.

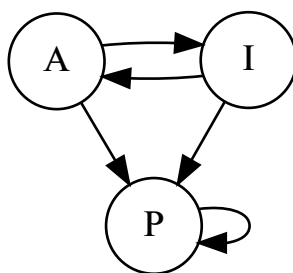

Рис. 3.7. Цикл мовного переходу: Афект (А), Ідеологія (І), Ринок (Р).

На рис. 3.7 показано взаємодію трьох сил у мережевих констеляціях:

- Афект одних посилює ідеологію інших.
- Ідеологія одних легітимує і підтримує афект інших.
- Обидві ці прояви у одних впливають на відчуття ринку у інших.
- Раціональний вибір одних підкріплює раціональний вибір інших.

Важливо, що три сили можуть взаємодіяти таким чином і між різними агентами у соціальній мережі, і всередині психіки окремого мовця. В такому разі:

- Афект створює запит на ідеологію.

- Ідеологія легітимує, підсилює, оформлює афект.
- Обидві ці сили чинять символічне самонасильство, тиснуть на габітус, той розколюється та пристосовується.
- Успішне пристосування робить продовження трансформації раціональним.

Подивимось, наскільки ця модель допомагає пояснити знайдені аномалії.

A1. Швидкість зміни габітусу.

Петля зворотного зв'язку дозволяє усім трьом силам діяти одночасно. Різні агенти мережі по-різному чутливі до дії кожної з трьох сил. Але циркулюючи мережею, діючи одночасно, ці сили обумовлюють безпрецедентну швидкість зміни габітусу. При чому, чим більше вони діють, тим сильнішими стають, підживлюючи одна одну.

A2. Добровільна делегітимація власної першої мови.

Сили, що циркулюють мережею, аналогічним чином взаємодіють в індивідуальній психіці. Афект, через практику, підкріплює ідеологію, ідеологія обумовлює афект, і обидві ці сили тиснуть на габітус, який спочатку розколюється, але з часом його нова частина переростає стару.

A3. Перехід всупереч ринковому розрахунку

Раціонально-ринкова сила є однією з трьох і не є панівною для когорти мовців, яку ми вивчаємо. До того ж короткострокові жертви і психологічні, і матеріальні навіть на раціональному рівні можуть розглядатись як інвестиції в майбутнє. Раціональний агент, який вірить в ідеологію та афект інших, свідомо інвестує в трансформацію свого габітусу заради майбутнього прибутку у символічному і реальному капіталі.

A4. Ідеологічні острівці делегітимізованої мови

Ми показали, що ідеологічна та афективна сили є ведучими у тріаді. Це означає, що коли вони діють на користь російськомовної практики, мовці готові жертвувати своїми раціональними інтересами.

A5. Ідеологія слідує за практикою

Практика створює афект, емоційну прив'язку, власну історію мовлення. Мовець, що пожертвував час і зусилля на нову мову стає більш відкритим до ідеології, що виправдовує ці жертви.

A6. Перша мова у моменти афекту

Ця аномалія не стільки показує, що модель Бурдьє не працює, скільки ілюструє, що в полі діють додаткові потужніші сили, а це підтверджує нашу модель. Взаємодія трьох сил створює такий тиск і очікування швидкої трансформації, що мовець дивується таким тілесним реакціям. Насправді дивовижно, що першу мову повністю відкинуто і вона не використовується в інших сферах життя. Здивування і розчарування мовця показує якого рівня може досягати цей тиск.

A7. Українська як маска у полі психоаналізу

Аналогічно A6, така ситуація очікувана, якщо прийняти, що мовці зіштовхнулись з раптовою не повністю усвідомленою трансформацією. Не повністю усвідомленою вона залишається, бо з російськомовністю пов'язаний сором. Думати про свою російськомовність тим, хто перейшов, неприємно. Але психоаналітика тренувана підштовхувати аналізанта саме в такі напрями.

A8. Перехід через опорну діаду

Як і у випадку A5, практика створює афект, афект уможливорює ідеологію, а та підкріплює, легітимує афект. Найсильніший старт цього циклу дає співналаштування з близькою людиною: партнером чи другом.

A9. Реіконізація суржика

Як і в A6 та A7, безпрецедентний тиск потребує клапана спуску. Афективною може бути прив'язка до першої мови, а також спротив практикам, які сприймаються як нав'язані ззовні. У наших інтерв'ю ми бачимо людей, які внутрішньо погоджуються з ідеологією, яка тисне ззовні. Але зовнішній тиск ускладнює присвоювання нової мовної практики. Для багатьох несвідомо постає задача швидко зробити нову мовну практику індивідуальною, неформальною, своєю та відкинути тиск нормативного стандарту нової мови. Таким інструментом, ресурсом, стає, зокрема, суржик.

A10. Спілкування з твариною як полігон першої практики

Як і у випадку A5 та A8, запуск переходу потребує досвіду практики. Спілкування з тваринами слугує безпечним простором, в якому нарощується афект, що сприяє переходу. Для тих, хто скористався цим інструментом, набутий афект запускає петлю і робить трансформацію більш глибинною та менш болісною.

A11. Тимчасова ідеологія

Ідеологія, що підтримана афектом, може не узгоджуватися з політичним світоглядом мов_иці. Вона усвідомлює цю розбіжність, а також усвідомлює, що сила тиску афективної складової петлі обумовлена воєнним часом. Зрозуміло, що афект надовго після можливого закінчення війни залишиться чинником мовної політики в Україні. Але його інтенсивність навряд чи досягатиме воєнного піка. А до того часу 4A дозволяє собі бути націоналісткою.

Підсумок

Таким чином, усі одинадцять аномалій є аномаліями тільки щодо одновимірної ринкової моделі. За триканальною моделлю мережевої петлі зворотного зв'язку вони перестають бути винятками, натомість стають передбачуваними проявами її властивостей.

3.6 Гіпотези

Відповідно до завдання дослідження ми проаналізували кейси, виявили аномалії, сформулювали розширення теоретичної моделі, яка ці аномалії узгоджує з існуючою теорією.

Тепер розглянемо три гіпотези, сформульовані в програмі дослідження.

Гіпотеза 1

Основною гіпотезою дослідження є те, що процес мовного переходу як соціальне явище організований як мережева петля зворотного зв'язку. Цю гіпотезу підтверджено. Ми показали, що жодна з трьох сил, що обумовлюють перехід, не є панівною, але у взаємодії вони створюють тиск і в психіці індивіда, і на суспільному рівні, достатній для пояснення швидкості змін, яку ми емпірично спостерігаємо.

Гіпотеза 2

Постколоніальний вимір переходу для російськомовних українців є оберненим класичному: новонабута легітимна мова рідна політично, але ще не тілесно («зворотна колоніальна алієнація»). Цю гіпотезу теж підтверджено.

У чисельних варіаціях ми зафіксували те, як швидкий перехід викликає відчуття відчуженості від тілесних реакцій, несвідомого, близьких стосунків. Це ті самі голови без тіл Нгугі та Тхіонго. Але на відміну від кенійського випадку, до безтілесності призводить не колонізаційна політика, а остаточне звільнення від неї.

Гіпотеза 3

Суржик у мовній практиці зазнає реіконізації: із стигматизованої «мови неосвіченості» він перетворюється на свідомий стилістичний ресурс опору одночасно двом ідеологіям мовної чистоти. Цю гіпотезу підтверджено.

9 з 10 респондент_ок у різних формах висловили думку, що суржик — це круто. Навіть ті з них, хто високо цінує здатність вправно говорити нормативною мовою, зазначали, що принаймні свідоме використання суржика є чесною, і що суржик «зближує людей».

3.7. Практичні рекомендації

Рекомендації впливають з реконструйованої моделі мережевої петлі і з конкретних знайдених аномалій. Вони адресовані тим, хто формує або реалізує мовну політику, проектує програми мовної підтримки, працює з людьми, які проходять перехід, а також самим мовцям.

1. Працювати на рівні мережі, а не ізольованого мовця.

Наше дослідження показало, що мовний перехід є мережевим соціальним явищем. Рішення про перехід часто починаються не з індивідуальної калькуляції, а за домовленості всередині мережі близьких контактів. Програми мовної підтримки доцільно проектувати з фокусом на пари, малі групи, групи друзів.

2. Легітимізувати суржик у приватному та неформальному вживанні.

Боротьба за чистоту і нормативність мови може відштовхувати від мови нових мовців, підсилювати відчуття сорому за помилки. Легітимуючи суржик, ми робимо простір мовної практики психологічно безпечнішим, менш загрозливим, більш придатним для присвоєння новим мовцем у осяжній часовій перспективі.

3. Визнавати тимчасовість деяких ідеологічних позицій.

Афективні сили не завжди залишатимуться на піку. Для того щоби мовна практика закріпилася як загальносуспільна норма, потрібно розбудувати традиційну символічно-ринкову інфраструктуру. Велика кількість мовців, можливостей, матеріалів українською зроблять перехід чи збереження практики самоочевидним раціональним вибором.

4. Використовувати «безпечні полігони» практики.

Для допомоги під час переходу варто розглянути ефект «україномовних» тварин. Ми показали, що мовна практика з тваринами в унікальний спосіб запускає петлю зворотного зв'язку і допомагає розпочати перехід.

5. Визнавати значущість явища і сприяти його вивченню

Варто визнати, що не тільки факт україномовності, а і процес переходу є важливим соціальним, культурним та особистим явищем. Українська для в минулому російськомовно_ї україн_ки – це не статична даність, а довготривалий процес, незалежно від якості володіння.

Висновки до розділу 3

Третій розділ був головною емпіричною частиною нашої роботи. У його програмі (підрозділ 3.1) ми сформулювали одну дослідницьку мету і п'ять конкретних завдань. Підіб'ємо тепер підсумок виконання кожного з них.

Мета дослідження полягала у тому, щоби виявити епізоди, у яких раціонально-ринкова логіка не описує мовну поведінку респондент_ок, і теоретично реконструювати, через які саме механізми поєднання раціональних, ідеологічних та афективних чинників мовний перехід російськомовних українців розгортається з безпрецедентною швидкістю та властивими йому внутрішніми суперечностями. Цю мету досягнуто. Знайдено одинадцять стійко повторюваних аномалій ринкової моделі, і на цій основі реконструйовано теоретичне пояснення переходу як мережевої петлі зворотного зв'язку між трьома силами.

Нижче ми показуємо, як саме розв'язання кожного з п'яти завдань привело нас до цього результату.

Завдання 1. Зібрати емпіричну базу з двох джерел. Зібрано десять глибинних напівструктурованих інтерв'ю з російськомовними киян_ками, які здійснили мовний перехід після 2022 року, і автоетнографічний матеріал автора. З десяти інтерв'ю п'ять розгорнуто у повноцінні кейси з графами его-мережі; ще три залучено фрагментарно як підтверджуючий матеріал. Серед кейсів є і представни_ці молодшого покоління з ідеологічно загостреним поглядом, і респондент_ки, для яких перехід почався з афективної реакції тіла, і кейс дорослішої жінки, для якої перехід почався зі спілкування з дорослими дітьми, і власний кейс, в якому початок практики стався з домашньою твариною. Ця різноманітність цінна: один і той самий процес мовного переходу запускається через різні точки і в різних початкових обставинах, але приводить до подібних станів.

Завдання 2. Тематичне кодування транскриптів та автоетнографічного наративу. Кодування виконано вручну, з комбінацією дескриптивних, *in vivo* і теоретично навантажених кодів. На цьому етапі ми виокремили повторювані мотиви, які надалі склалися в одинадцять кандидатів на статус аномалій: швидкість зміни габітусу, добровільна делегітимація першої мови, перехід всупереч ринковому розрахунку, ідеологічні острівці делегітимізованої мови, ідеологія, що слідує за практикою, прорив першої мови у моменти афекту, укра-

їнська як «маска» у полі психоаналізу, перехід через опорну діаду, реіконізація суржика, спілкування з тваринами як полігон першої практики, тимчасова ідеологія. Жодна з цих аномалій не є винятком чи курйозом одного кейсу: усі вони повторюються у різних інтерв'ю і складаються у систему.

Завдання 3. Реконструкція его-мережі кожної респондентки. Для п'яти з десяти кейсів побудовано граф значущих зв'язків у трьох періодах (до переходу, під час переходу, зараз). Кожен зв'язок охарактеризовано за трьома параметрами: перепадом інкорпорованої влади, перепадом формального символічного капіталу і перепадом неформального символічного капіталу. Розгортання символічного капіталу у два паралельні диференціали (формальний і неформальний) є важливим аналітичним інструментом цього розділу. Воно дозволило побачити те, чого одновимірна модель не помічає: перехід часто розгортається саме у зоні неспівпадіння двох ринків, коли формально високостатусний агент має нижчий неформальний капітал у полі респондентки. Аналіз его-мереж показав також, що перехід нерівномірний усередині особистої мережі. Найшвидше він йде у публічних і професійних ланках, найповільніше — у стосунках з батьками і у внутрішньому голосі. Партнерські, дружні та «тваринні» ланки часто стають точками запуску переходу.

Завдання 4. Критичний аналіз дискурсу за моделлю Фейрклау. Трирівневий аналіз (текст, дискурсивна практика, соціальна практика) застосовано до ключових фрагментів кожного кейсу і до автоетнографічного наративу. На рівні тексту простежено лексичні вибори (рідна, чужа, мова ворога, мова дитинства), модальності, метафори і інтертекстуальність. На рівні дискурсивної практики виявлено співіснування і змішування кількох дискурсів у одному наративі: ліберально-громадянського, постколоніального, націоналістичного, психоаналітичного, побутово-практичного, постмодерно-онлайнового. На рівні соціальної практики мовно-дискурсивні особливості пов'язані з ширшими структурами: постколоніальною мовною ієрархією, воєнним станом, мовною політикою держави і символічним полем мовного ринку. Саме цей рівень аналізу зв'язав одиничні висловлювання респонденток з тими теоретичними рамками, які ми застосували у роботі.

Завдання 5. Виявлення і теоретична інтерпретація аномалій. На основі поєднання трьох аналітичних процедур (тематичного кодування, аналізу его-мережі і критичного аналізу дискурсу) ми перевели одинадцять кандидатів

на статус аномалій з рівня описаних мотивів на рівень систематичних емпіричних знахідок. Запропонована модель мережевої петлі зворотного зв'язку між раціонально-ринковою, ідеологічною і афективною силами узгоджує усі ці аномалії. Ці сили взаємодіють і між людьми у мережі, і всередині психіки одного мовця. Афект створює запит на ідеологію, ідеологія легітимізує і оформлює афект, обидві тиснуть на габітус і змінюють відчуття ринку, а пристосований габітус робить продовження переходу раціональним. Швидкість, з якою це відбувається, пояснюється не доданою силою афекту, а саме циклічним підсиленням усіх трьох сил через структуру близьких зв'язків. За одновимірною ринковою моделлю одинадцять аномалій виглядають як винятки. За моделлю мережевої петлі зворотного зв'язку вони стають передбачуваними проявами її властивостей. У цьому і полягає теоретичний прибуток, якого ми прагнули за розширенням кейс методом Буравого.

Перевірка гіпотез. Усі три гіпотези, сформульовані у програмі дослідження, підтверджені. Перехід організований як мережева петля зворотного зв'язку (Г1). Постколоніальний вимір переходу для російськомовних українців є оберненим класичному і переживається як зворотна колоніальна алієнація (Г2). Суржик зазнає реіконізації і з маркера неосвіченості перетворюється на свідомий стилістичний ресурс опору одночасно двом ідеологіям чистоти (Г3).

Практичний вихід. На основі моделі і знайдених аномалій у підрозділі 3.7 сформульовано шість практичних рекомендацій для тих, хто формує мовну політику і проєктує програми мовної підтримки: працювати на рівні мережі, легітимізувати суржик у приватному вживанні, визнавати тимчасовість деяких ідеологічних позицій, використовувати «безпечні полігони» практики, розширювати рефлексивний простір для розмови про досвід переходу і визнавати значущість самого процесу як соціального, культурного і особистого явища.

Таким чином, усі п'ять завдань емпіричного дослідження виконано, а заявлену мету досягнуто. Метод розширеного кейсу Майкла Буравого виявився продуктивним для цієї проблематики: робоча теорія Бурдьє не була ні підтверджена, ні відкинута. Вона розширена так, щоби охопити явища, які у моделі мовного ринку залишалися сліпою плямою.

ВИСНОВКИ

В магістерській дисертації на основі методу розширеного кейсу Майкла Буравого досліджено природу мовного переходу в кризових умовах і запропоновано модель мережевого взаємного впливу мовців, яка враховує одночасно дію раціональних, афективних та ідеологічних чинників, асиметричний характер самого переходу та його внутрішні протитечії. Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки.

1. Аналіз мовної ситуації в Києві до і після повномасштабного вторгнення виявив 4 якісно різних етапи динаміки мовних практик. Перші два етапи (1991–2003, 2004–2022) добре описуються теорією Бурд'є: інерційний габітус, повільний рух. Третій етап (24.02.2022 — кінець 2023) дає різкий стрибок, який модель Бурд'є у її вихідній формі не описує. Четвертий етап (з 2024) є періодом стабілізації і нормалізації. Актуальні дані підтверджують, що перехід стабілізувався, але не зупинився, і що між публічною і приватною сферами мовної практики зберігається розрив.
2. Запропоновано інтегровану теоретичну модель мережевої петлі зворотного зв'язку. Вона базується на п'яти теоретичних інструментах (мовний габітус Бурд'є, теорія мовних ідеологій Ірвін–Гал–Біланюк, теорії афекту Ахмед–Крістєвої–Массумі, постколоніальний аналіз Нгуґі ва Тхіонґо, критичний аналіз дискурсу Фейрклау). Її ключова теза: швидкість переходу пояснюється не доданою силою афекту до раціональної моделі, а циклічним взаємним підсиленням усіх трьох сил у мережевій структурі. Афект одних посилює ідеологію інших; ідеологія одних легітимізує афект інших; обидві разом змінюють відчуття ринку у третіх; пристосований ринок робить продовження переходу раціональним для четвертих. Та ж сама петля працює і всередині психіки одного мовця, де її ефект — це розкол габітусу і його поступове пристосування.
3. Побудовану модель було перевірено і уточнено в ході якісного емпіричного дослідження, яке включало глибинні інтерв'ю, автоетнографію, побудову его-мереж. Аналіз результатів дослідження включав трирівневу ана-

літичну процедуру: тематичне кодування, аналіз его-мережі і критичний аналіз дискурсу за моделлю Фейрклау. Зібрано десять глибинних напівструктурованих інтерв'ю з російськомовними киян_ками, які здійснили мовний перехід після 2022 року, а також автоетнографічне есе автора як рефлексивне джерело. З десяти інтерв'ю п'ять розгорнуто у повноцінні кейси з графами его-мережі; ще три залучено фрагментарно як підтверджувальний матеріал.

4. Проведено аналіз его-мережі. Для кожного з п'яти розгорнутих інтерв'ю побудовано граф значущих зв'язків у трьох періодах (до переходу, під час переходу, зараз). Кожен зв'язок охарактеризовано за трьома параметрами: перепадом інкорпорованої влади, перепадом формального символічного капіталу і перепадом неформального символічного капіталу. Розгортання символічного капіталу у два паралельні диференціали (формальний і неформальний) виявилось важливим аналітичним інструментом. Воно дозволило побачити те, чого одновимірна модель не помічає: перехід часто відбувається саме у зоні неспівпадіння двох ринків. Аналіз показав також, що перехід нерівномірний усередині особистої мережі. Найшвидше він йде у публічних і професійних ланках, найповільніше — у стосунках з батьками і у внутрішньому голосі. Партнерські, дружні і «тваринні» ланки часто стають точками запуску переходу.
5. Сумарно виокремлено одинадцять повторюваних аномалій відносно класичної ринкової моделі: швидкість зміни габітусу, добровільна делегітимація першої мови, перехід всупереч ринковому розрахунку, ідеологічні островці делегітимізованої мови, ідеологія, що слідує за практикою, прорив першої мови у моменти афекту, українська як «маска» у полі психоаналізу, перехід через опорну діяду, реіконізація суржика, спілкування з тваринами як полігон першої практики, тимчасова ідеологія. Жодна з цих аномалій не є винятком одного кейсу — вони повторюються у різних інтерв'ю. Окремо простежено зміну ролі суржика. До 2022 року дві ідеології чистоти, радянсько-російська і українська національна, сходилися у тому, щоби іконічно означувати суржик як провал. Після 2022 року у наших матеріалах суржик постає як свідомий стилістичний вибір тих, хто

добре володіє нормативними мовами і обирає змішування як спосіб привласнити і індивідуалізувати нову мовну практику.

6. Надано інтерпретацію аномаліям і реконструйовано теорію мовного капіталу. Модель мережевої петлі зворотного зв'язку узгоджує усі одинадцять аномалій. В рамках одновимірної ринкової моделі вони виглядають як винятки; в рамках мережевої петлі вони стають передбачуваними проявами її властивостей.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми мовного переходу.

Декілька наших респондент_ок зізнались, що вони ще ніколи ні з ким детально не обговорювали цей досвід. Це вражає, враховуючи глибину і масштаб досвіду, який вони переживають. Тема соціальних та психологічних чинників та ефектів переходу мало обговорюється і в культурному, і в науковому дискурсах. Можливо, це прояв колективного сорому. Ми сприймаємо російськомовність половини громадян у минулому як несправедливе явище, як щось, чого не мало би бути. Ми хочемо його виправити і забути. Але вивчення досвіду, через який проходять мільйони громадян, не може не бути важливим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» № 2704-VIII. (2019). *Відомості Верховної Ради України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>
- Грушецький, А., & Паніотто, В. (2025). *Війна і трансформація українського суспільства (2022 – березень 2025)*. Дух і Літера.
- Кулик, В. (2021). *Мовна політика в багатомовних країнах: Закордонний досвід та його придатність для України*. Дух і Літера.
- Соціологічна група «Рейтинг». (2025, липень). *Шістнадцяте загальнонаціональне опитування: мовне питання в Україні*. <https://www.ratinggroup.ua>
- Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, & Центр Разумкова. (2024, грудень). *Національно-громадянська ідентичність українців в умовах війни: результати загальнонаціонального опитування 29 листопада – 14 грудня 2024 року*. <https://dif.org.ua>
- Цар, І. (2024). Мовна поведінка київської молоді під час російсько-української війни. *Українська мова*, (3), 67–81. <https://ukrmova.iul-nasu.org.ua/movna-povedinka-kyyivskoyi-molodi-pid-chas-rosijsko-ukrayinskoyi-vijny.html>
- Ahmed, S. (2015). *The cultural politics of emotion* (2nd ed.). Routledge.
- Bilaniuk, L. (2005). *Contested tongues: Language politics and cultural correction in Ukraine*. Cornell University Press.
- Bilaniuk, L. (2016). Race, media, and postcoloniality: Ukraine between nationalism and cosmopolitanism. *City & Society*, 28(3), 341–364. <https://doi.org/10.1111/ciso.12096>
- Bilaniuk, L. (2024). *Defining surzhyk in contemporary Ukraine*. Kennan Institute, Wilson Center. <https://www.wilsoncenter.org/publication/defining-surzhyk-contemporary-ukraine>
- Bilaniuk, L. (2026). *Centering the margins of Ukrainian language: Changing perceptions of surzhyk and dialects* [Public lecture, 26 January 2026]. Harvard Ukrainian Research Institute. <https://www.huri.harvard.edu/event/laada-bilaniuk-centering-margins-ukrainian-language-changing-perceptions-surzhyk-and-dialects>

- Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power* (J. B. Thompson, Ed., G. Raymond & M. Adamson, Trans.). Harvard University Press.
- Bourdieu, P. (2007). *Sketch for a self-analysis* (R. Nice, Trans.). Polity Press.
- Burawoy, M. (1998). The extended case method. *Sociological Theory*, 16(1), 4–33.
- Burawoy, M. (2009). *The extended case method: Four countries, four decades, four great transformations, and one theoretical tradition*. University of California Press.
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and social change*. Polity Press.
- Fairclough, N. (2003). *Analysing discourse: Textual analysis for social research*. Routledge.
- Fairclough, N. (2015). *Language and power* (3rd ed.). Routledge.
- Gal, S. (2005). Language ideologies compared: Metaphors of public/private. *Journal of Linguistic Anthropology*, 15(1), 23–37. <https://doi.org/10.1525/jlin.2005.15.1.23>
- Gal, S. (2009). Language, its stakes, and its effects. In R. E. Goodin & C. Tilly (Eds.), *The Oxford handbook of contextual political analysis* (pp. 376–391). Oxford University Press.
- Glaser, B. G., & Strauss, A. L. (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Aldine.
- Gradus Research. (2025, August). *Survey on the everyday use of the Ukrainian language*. Gradus Research Company. <https://gradus.app>
- Gramsci, A. (1971). *Selections from the Prison Notebooks* (Q. Hoare & G. N. Smith, Eds. & Trans.). International Publishers.
- Irvine, J. T., & Gal, S. (2000). Language ideology and linguistic differentiation. In P. V. Kroskrity (Ed.), *Regimes of language: Ideologies, politics, and identities* (pp. 35–84). School of American Research Press.
- Kramsch, C. (2020). *Language as symbolic power*. Cambridge University Press.
- Kristeva, J. (2024). *Powers of horror: An essay on abjection* (L. S. Roudiez, Trans.). Columbia University Press. (Original work published 1980)
- Kroskrity, P. V. (Ed.). (2000). *Regimes of language: Ideologies, politics, and identities*. School of American Research Press.
- Kudriavtseva, N. (2025). New speakers of Ukrainian: Ideologies of linguistic conversion. *Language in Society*, 1–20. <https://doi.org/10.1017/S0047404525101711>

- Kulyk, V. (2018). Shedding Russianness, recasting Ukrainianness: The post-Euromaidan dynamics of ethnonational identifications in Ukraine. *Post-Soviet Affairs*, 34(2–3), 119–138. <https://doi.org/10.1080/1060586X.2018.1451232>
- Kulyk, V. (2023). Competing identities of Ukraine's Russian speakers. In O. Palko & M. Férez Gil (Eds.), *Ukraine's many faces* (pp. 315–330). transcript Verlag.
- Kulyk, V. (2024a). Language shift in time of war: The abandonment of Russian in Ukraine. *Post-Soviet Affairs*, 40(3), 159–174. <https://doi.org/10.1080/1060586X.2024.2318141>
- Kulyk, V. (2024b). Language and identity in Ukraine after the full-scale invasion. *Nationalities Papers*, 52(3), 500–520.
- Kulyk, V. (2025). Studying language shift: Research on language practices and attitudes in wartime Ukraine. *Post-Soviet Affairs*, 1–9. <https://doi.org/10.1080/1060586X.2025.2560275>
- Massumi, B. (2002). *Parables for the virtual: Movement, affect, sensation*. Duke University Press.
- Ngũgĩ wa Thiong'o. (1986). *Decolonising the mind: The politics of language in African literature*. James Currey; Heinemann.
- Orobchuk, D. (2024). Charting language shift through Ukraine's social media actors. *Canadian Slavonic Papers*, 66(3–4), 431–455. <https://doi.org/10.1080/00085006.2024.2415177>
- Saldaña, J. (2021). *The coding manual for qualitative researchers* (4th ed.). SAGE Publications.
- Sapritsky-Nahum, M. (2025). «Russian-speaking but not *svoi*»: Language ideologies of Ukrainian-Jewish refugees. *Sociolinguistic Studies*, 19(3–4), 445–467. <https://eprints.lse.ac.uk/130812/>
- Sayer, A. (1992). *Method in social science: A realist approach* (2nd ed.). Routledge.
- Schieffelin, B. B., Woolard, K. A., & Kroskrity, P. V. (Eds.). (2010). *Language ideologies: Practice and theory*. Oxford University Press.
- Shevchuk-Kliuzheva, O. (2023). Growing up in a Ukrainian bilingual community: Families' daily practices and educational environment. *Cognitive Studies | Études Cognitives*, (23). <https://doi.org/10.11649/cs.2860>
- Shevchuk-Kliuzheva, O. (2024a). Forced migration and family language policy: The Ukrainian experience of language. *Cognitive Studies | Études Cognitives*, (24). <https://doi.org/10.11649/cs.3318>

- Shevchuk-Kliuzheva, O. (2024b). The dynamics of language adaptation: Insights from Ukrainian refugee preschoolers in Polish educational environments. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія філологічна*, 1(21(89)), 250–254. [https://doi.org/10.25264/2519-2558-2024-21\(89\)-250-254](https://doi.org/10.25264/2519-2558-2024-21(89)-250-254)
- Shevchuk-Kliuzheva, O., & Levchuk, P. (2025). Language attitudes of schoolchildren in multilingual Kyiv: Results of a sociolinguistic study. *Language: Classic – Modern – Postmodern*, (11), 104–119. <https://doi.org/10.18523/lcmp2522-9281.2025.11.104-119>
- Tarsoly, E. (2025). When the „language of the enemy“ is also one’s own: Re-making multilingual selves in times of war. *Language and Intercultural Communication*, 25(4), 481–494. <https://doi.org/10.1080/14708477.2025.2534046>
- Volkova, O. (2024, March 18). *Reclaiming surzhyk: Ukraine’s linguistic decolonisation*. E-International Relations. <https://www.e-ir.info/2024/03/18/reclaiming-surzhyk-ukraines-linguistic-decolonisation/>
- Гладкова, О. (2025, 24 серпня). Понад 60% опитаних українців спілкуються вдома державною мовою, – опитування групи «Рейтинг». *Детектор медіа*. <https://detector.media/infospace/article/243599/2025-08-24-ponad-60-opytanykh-ukraintsiv-spilkuyutsya-vdoma-derzhavnoyu-movoyu-opytuvannya-grupy-reytyng/>
- Гончарова, О. (2025, 30 квітня). 40% учнів спілкуються російською на перервах, 30% – вдома та з друзями, – Держслужба якості освіти. *Фокус*. <https://focus.ua/uk/ukraine/731886-40-uchniv-spilkuyutsya-rosiyskoyu-na-perervah-30-vdoma-ta-z-druzyami-derzhsluzhba-yakosti-osviti>
- Київ Цифровий. (2025, вересень). *Щорічне опитування про мову: результати дослідження серед користувачів застосунку «Київ Цифровий»* [Огляд результатів]. Інтерфакс-Україна. <https://interfax.com.ua/news/general/1164530.html>
- Київський міжнародний інститут соціології. (2022). *Загальнонаціональне опитування «Думки і погляди населення України: грудень 2022»*. <https://www.kiis.com.ua>

- Київський міжнародний інститут соціології. (2025, квітень). *Динаміка ставлення до статусу російської мови в Україні: лютий–березень 2025 року*. <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1385&page=1>
- Кузєбний, А. С., & Остапко, О. М. (2024). Роль суржику як засобу спілкування у студентському середовищі. *Наукові конференції*. <https://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4925/>
- Кулик, В. (2023). Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го. *Збруч*. <https://zbruc.eu/node/114247>
- newage. (2025, May 20). 70% українців обирають рідну мову онлайн [Звіт дослідження]. Детектор медіа. <https://detector.media/infospace/article/241063/2025-05-20-70-ukraintsiv-obyayut-ridnu-movu-onlayn-doslidzhennya-newage/>

ДОДАТКИ

Додаток А. Таблиця кодування змін егомережі

Приклад таблиці за допомогою якої ми будували графи егомережі.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q
Тип	Категорія	Мовні практики		Тип пояснення (A/IR)			Влада		ФСК		НСК					
		До	Перехід	Зараз	До	Перехід	Зараз	До	Перехід	Зараз	До	Перехід	Зараз	До	Перехід	Зараз
i	e	p	y	y		p+i	p+i									
i	б	p	p	p+y		a+i	a+i		+	+			+	-	-	-
i	м	p	p+y	y		a	a		+	+			+	-	-	-
г	д	p														
i	п	p+a	y+a	y+a		a	a+p	\+	\+	\+	\+	\+	\+	\+	\+	\+
г	д	p	p	y		p	p						\+	\+	\+	\+
i	н			y			p						\+	\+	\+	\+
i	к			y			p+i						\+	\+	\+	\+
i	д	p+a	p+a	p+a+c			p		\+	\+	\+	\+	\+	\+	\+	\+
i	д	p+a	y+a	y+a		a+i	a+i	\+	\+	\+	\+	\+	\+	\+	\+	\+
i	д	p	y	y		p	p+a	\+	\+	\+	\+	\+	\+	\+	\+	\+
i	д	p+a+k	p+a+k	p+a+k+y		p	p	\+	\+	\+	\+	\+	\+	\+	\+	\+
i	д	рос	p+b	б		p+i	p+i	\+	\+	\+	\+	\+	\+	\+	\+	\+
m	кїт	p	y	y				-	-	-	-	-	-	-	-	-
m	кїт	p	y	y				-	-	-	-	-	-	-	-	-

Таблиця побудови егомережі для кейсу 1Л

Додаток Б. Цитати

0A

ID	Цитата
0A-001	я переходжу на українську з людьми, які зі мною говорять українською. Просто я типу не сив– ну, не вивозив все складне спілкування від початку до кінця і іноді зривався, а також не вважав, що, ну... Я вважав, що я вже роблю достатньо, якби говорячи з україномовною людиною українською, я вже, ну, роблю достатній реверанс, щоби іноді дозволяти собі повернутись
0A-003	це ж, я так розумію, відбувається, бо це мова афекту знову таки, бо мова, якою ти розмовляєш, не задумуючись. І тоді, ну, залежно від того, що у тебе за афект. Ясно, що у нас у більшості афекти негативні. Так люди створені просто, що на, типу, на десять сварок приходиться одна ейфорія... Але можна уявити, що коли вони в абсолютному захваті якомусь і просто не можуть стримати почуттів, вони би теж раділи російською в той період
0A-004	в двадцять третьому я просто зрозумів, що... ну типу, є моя абстрактна позиція на цю тему, а є просто, ну, історична реальність якась. Я зрозумів, що майбутнього у російської в Україні немає просто. І є два моменти: якщо Україна вистоїть, то нема майбутнього у російської, а якщо не вистоїть, то, ну, не буде української
0A-005	треба дати цій коняці померти уже і просто, ну, нема сенсу продовжувати агонію
0A-006	моє ось це захоплення українською культурою, коли ми з тобою приїхали, воно було ще, ну, воно було ідеологічне... але уже перехід скоріше був, ну, раціональним в сенсі, що я відчув, що хоч я того чи ні, е-е, просто майбутнього немає у російської
0A-007	для мене сильно допомогло, але також я, ну, теж опирався і вважав, що це божевільно вимагати чи очікувати від людини, ну, відмовитись від рідної мови
0A-008	для мене це, ну, крута коли я зрозумів, що це все круто, то і, і почав читати з цих політичних переконань, почав українську класику читати: Кобилянську, там, Квітку-Основ'яненка, Михайла Коцюбинського... я, ну захопився, і типу, більше практики читацької це одразу допомагає. І потім, коли в двадцять третьому я вже вирішив перейти, мені було простіше, бо у мене була ця база
0A-009	української літератури, її мало перекладають, оцю українську класику. Там, наприклад, Кобилянської англійською перекладений один роман, що повний нонсенс. Типу, це ж класикиня... ну, їх просто нема перекладених текстів навіть. Хоча там насправді важливі, ну, речі, які могли би дуже зайти сучасній саме аудиторії

ID	Цитата
0A-010	засновник мови російської – це Пушкін, який був франкофонним, а російську вивчив у своєї рабині. Це його нянечка російськомовна, тобто російська, літературна російська – це, е, ну, мова рабині... аристократа і рабовласника це головне, що, ну, не, не частини цього народу, що це знову аристократ, е, помітив там комаху, дослухався до неї і почув, що там вау, якась мова, виявляється, є. І через свою фантазію переробив це, і це стало російською, яку тепер багато сторіч навчають назад комах
0A-011	це засновник мови фактично, ну, ліричної. А Шевченко... це не переніс і не сублімація якогось особистого нещастя. Це просто пряме вираження соціального нещастя, яке він, власне, на собі дуже чітко якби, е-е, переніс
0A-012	мама... сформулювала, що для неї це мова інтимності. І вона навела прикольний анекдот зі свого якогось... зі своєї молодості, що у неї були родичі. Її дядько був одружений на жінці, яка була з україномовної родини, але вона була з села і... мала ось цього символічного капіталу менше, ніж він. Хоча він простий дядько, але міський і російськомовний, а вона, теж проста жінка, але сільська і україномовна. І вона, ну, як всі сприймали, смішно і з акцентом говорила російською... А потім іноді мама бачила, як до неї приїжджають родичі з її села, і тоді вони тараторили і дуже вільно і дуже експресивно говорили. Було зрозуміло, що їй от, ну, що вона тут вдома
0A-013	я з поваги не збираюсь її щемити політично тут. Я і, я і не вірю в те, що її треба переходити. Я, я би на її місці перейшов повністю чисто з практичних міркувань, бо, ну, я відчуваю, що практика робить мову більш рідною. Типу да, ти, ну, дитинство у тебе вдруге не буде, але, ну, чим більше ти спілкуєшся, тим більш рідною вона становиться, стає
0A-014	чим частіше ти в інтимних, е-е, ситуаціях переходиш на стару мову, тим, ну типу, сильніше ти закріплюєш цю різницю
0A-015	для мене це простіше [перейти] бо я не, не почуваюсь вкоріненим настільки в будь-що... у мене є відчуття того, що типу весь час все змінюється, навіть якщо це не зовсім так. І тому мені простіше перейти на українську, бо типу і та моя російська була би типу не, не однаковою весь час
0A-016	це соціально-психологічний злам, ну, неймовірних пропорцій і ефекту, з яким мало що може порівнятись і типу, і дуже дивної мотивації. Ось цього само-самотивований через суспільний тиск, який теж сформований самим суспільством на-на самих себе. Тобто ми ж не живемо тут, в Києві, під тиском галичан, які наїхали, да, типу і тиснуть нас, щоб ми говорили їх мовою. Ні, Київ повністю російськомовний, і він, і саме всі ці в соціальних медіа ахуєвши гнівні люди, вони теж перейшли... це і є російськомовні, які тиснуть на себе і інших

ID	Цитата
0A-017	це безпрецедентно і типу епічно за швидкістю і кількістю типу травми, яка зараз залишається... Як би трансформаційних шрамів якихось, типу, навіть якщо не оцінювати це, бо, ну, типу все травма, люба будь-яка адаптація – це травма
0A-018	ми її просто ігноруємо як культура, бо ми хочемо справляти враження, в тому числі для оцього невидимого ока, типу якогось іноземного, да, що типу хочемо просто швиденько зробити вигляд, що типу Україна україномовна і все, типу раз я українець, я говорю українською і все, типу, типу нічого не було. Забудьте, забудьте
0A-019	перестрибуємо просто з... якогось клаптика, який провалюється в лаву, типу, і куди не можна повернутися. І це відбувається з купою людей
0A-020	Заплющити очі перед стрибком з висотадки. Така несвідома реакція, яка допомагає, власне, стрибнути
0A-021	коли я згадую такого, ну от з ким я зустрічався чи з ким я дружив... я просто нейтрально згадую якісь сюжети, ну типу якісь стосунки, сюжети. І потім мені треба зусилля... От зараз я з тобою говорив і типу згадав типу окей, типу, а значить з цією людиною я говорив російською тоді. Але це, ну, так не запам'ятовується
0A-022	з двадцять— на зиму 2022-2023 перейшов. Ну так, типу, з усіма: з, з [ім'я], з кількома подругами, з [ім'я], але не [ім'я], а з іншою своєю старою подругою, типу, і з розширеним колом. Але це такі ключові для мене дві були фігури: [ім'я] і [ім'я], інша подруга. І коли, ну, з ними я перейшов, то, ну, типу, все, все інше вже... Ну, це було найскладніше, типу, і... Тільки з батьками я продовжив російською
0A-023	це наша розмова, коли ти сказала, що варто спробувати... В принципі, для мене це і, от, ну, тоді я і перейшов просто з твоєї подачі практично. Тобто ясно, що в мене були інші... Але от саме день переходу для мене - це от ця наша розмова
0A-024	тоді я і перейшов просто з твоєї подачі практично... Як комфортної мови був позбавлений. Типу, мені було складно в сенсі, що я, там, шукав слова, часто забував, русизми
0A-025	вигідна позиція, як-... більш розслаблений і мені простіше. Далі стається двадцять другий, типу, я переходжу, е, і якимось чином знову це, ну, вигідна позиція, бо люди чують: ага, це російськомовна людина з Києва, але вона перейшла, значить, вона знову молодець, типу. Якимось чином, є подвиг. І знову, люди, наприклад, україномовні, вони просто, вони просто україномовні
0A-026	це обмеження себе як типу людини з українського суспільства, репресованого, а-а, і проти якого ведеться геноцид

ID	Цитата
0A-027	я завів [ім'я собаки] наприкінці 2020 року, 2022 року і одразу вирішив, е-е-е, в грудні, що з нею буду, ну, українською розмовляти. І те, що я з нею цю зиму, там, сюсюкав, звертався до неї, для мене створило ось цю домашню українську. Е-е-е, хоча вона повністю, ну, типу, одностороння, але у мене ніколи не було спілкування з [ім'я собаки] російською. І це дуже допомогло емоційно переходу, наприклад, для мене
0A-029	іноді стидаюсь цього на, е-е, ну, на вулиці і, там, в КПІ, наприклад
0A-031	це і не цькування, і будуть складнощі для всіх, наприклад, дітей, які не, ну, типу, не повністю володіють або переважно розмовляють російською. Це проблема, яку ми переживаємо, вона якби передається далі
0A-032	коло спілкування, воно би у тебе його не було би, да? Типу, наприклад, ці люди би не прийняли тебе уже
0A-033	я і так почуваюсь занадто нестабільним весь час. В сенсі, що не в поганому сенсі, а що типу весь час речі змінюються
0A-035	щось забороняти або обмежувати у тих, хто, ну, всі, хто можуть, перейдуть, да, типу, і залишиться такий осад, як би не крути, е, людей, які... з якихось причин не перейшли... або не можуть вивчити з якихось причин, нейропластичність, просто якісь комплекси, супер пов'язані з мовою. От, не можуть. Або у них нема, супер нема часу. Наприклад, якщо ти або військовий, або навіть просто працюєш, там, чотирнадцять годин на якомусь м'ясорозділочному заводі
0A-036	всі, хто можуть і мають внучкість, перестрибнуть, і залишиться взагалі осад, який і до того, скоріше за все, навіть в спільному російськомовному середовищі був трішки з меншими можливостями... зараз ця нерівність, виходить, що вона і раніше була, але зараз вона підсилюється
0A-037	переходимо, ну, перестрибуємо... коли ти делегітимізуєш власну рідну мову. Навіть коли ти емігруєш, ти насправді не робиш цього. Ти поступово інтегруєшся в нову, але ти не полишаєш стару. Типу вона ніколи– стара для тебе ніколи не, ну, не стає, ну, табуваною
0A-041	я вважав, що, ну... Я вважав, що я вже роблю достатньо, якби говорячи з україномовною людиною українською, я вже, ну, роблю достатній реверанс
0A-042	мене особливо цікавить ось трансформація цього сприйняття. Знаєш, що от людина могла говорити українською, і, типу, це означало одну річ, там, до двадцять другого, і іншу річ після двадцять другого
0A-043	російська плюс українська. Тільки з батьками я продовжив російською. І іноді ще... а, ну і в мене є ще тьотя і сестра, і вони російськомовні, і з ними теж російською. Але я мало з ними спілкуюся. Раз на рік їх бачу
0A-045	свідомий громадянин і свідомий вибір? Але ж це має і негативну конотацію, що це свідомий вибір

ID	Цитата
0A-050	моя позиція вигідна і соціально, вигідна... більш розслаблений і мені простіше. Далі стається двадцять другий, я переходжу, е, і якимось чином знову це, ну, вигідна позиція, бо люди чують: ага, це російськомовна людина з Києва, але вона перейшла, значить, вона знову молодець

0A – Есе

ID	Цитата
0Ae-001	З університетських часів пам'ятаю одного друга, який раптово перейшов на українську з ідеологічних міркувань. На жаль, не пам'ятаю його аргументації, але пам'ятаю, що вважав його диваком.
0Ae-002	Якось приніс мені число самвидавного літературного журналу „Робот“. Там були експериментальні оповідання та вірші, все дуже сучасно, і на сто відсотків українською. Крутизна цього журналу мене вразила, але цього випадку було менш ніж достатньо щоби я міг задуматись про перехід.
0Ae-003	Тоді мене найбільше привабила соціальна чутливість української літератури 19-го століття. Те, що в школі мені та багатьом одноліткам здавалось не крутим (фокус на соціальних проблемах, долях селян), тепер сприймалось як прогресивне.
0Ae-004	Поки літератури колоніальних держав, включно з російською, зосереджувались на життях аристократів і буржуа, українська література свідомо звернула увагу на досвід реальної більшості. Цей погляд дозволив мені подивитись на українську мову та ідентичність, як на мову соціального протесту і солідарності.
0Ae-005	Паралельно я почав більше говорити українською в публічній сфері. Зокрема, до незнайомих людей я звертався спочатку українською, а якщо вони переходили на російську переходив за ними.
0Ae-006	З партнеркою, друзями, родичами продовжував спілкуватись російською. У мене з'явилась одна (!) подруга, яка спілкувалась виключно українською.
0Ae-007	В перші місяці після вторгнення я зберігав переконання, що Україна є мультинаціональною і багатомовною, і що російська у приватному спілкуванні є легітимною, і що право нею говорити треба відстоювати.
0Ae-008	Але пройшов майже рік повномасштабної війни і я усвідомив, що майбутньої у російської в Україні просто немає. Що, незалежно від мого ставлення, це історичний факт.

ID	Цитата
0Ae-009	Я можу продовжувати говорити російською, але мова навколо мене повільно помиратиме і я все одно не зможу цьому завадити. І не захочу. Після подій 2022-го року, цей образ викликав навіть певне вдовolenня.
0Ae-010	Зі своєї практики використання англійської я засвоїв, що відчуття незручності нової мови з часом проходить, важливо „просто“ приділити їй достатню, в моєму випадку велику, кількість часу. Найпростіше – повністю переключитись, щоби накрутити найнезграбніші години спілкування якомога швидше.
0Ae-011	Залучився підтримкою двох близьких людей – партнерки та близької подруги – і перейшов в усіх комунікаціях на українську. Виключенням залишились батьки та декілька родичів.
0Ae-012	У грудні 2022 я взяв з притулку собаку. Зараз трудно повірити, але місяцями до того я роздумував, командам якою мовою буду навчати собаку. Зрештою, почав одразу українською.
0Ae-013	Роздумуючи про мову команд, я думав раціонально – чи знаю я всі еквіваленти англійських та російських команд? Чи зручно мені буде вкласти потрібну інтонацію в українську команду?
0Ae-014	Звичайно ж, я звертався до неї не тільки з командами: розмовляв, сюсюкав, коментував свої дії. Через якийсь час я відчув, що ця практика стала для мене цінним фундаментом україномовності.
0Ae-015	Практикувати мову з собакою одночасно безпечно і інтимно. Тепер у мене був особистий досвід, який у мікро-пропорції нагадував україномовне дитинство.
0Ae-016	Як і у кількох моїх респондент_ок, афект підтягнувся за практикою. Спустя 3 роки, в моєму колі немає людей, з якими я розмовляю російською.
0Ae-017	Недавно я спілкувався з другом з Одеси, який принципово продовжує говорити одеською російською в приватному спілкуванні. Я глибоко поважаю цього друга і щиро не вважаю що він зобов’язаний говорити українською. І навіть не тому, що він служить в ЗСУ.
0Ae-018	Але... мені про ці мої переконання (особиста повага, загальне право) доводилось собі постійно нагадувати. Його інтелегентна розумна російська викликала у мене відразу, якою я не пишаюся.
0Ae-019	Виключенням залишається мати. За кілька років вона перейшла на українську в публічній сфері, але я відчуваю, що у приватному спілкуванні для неї важливо зберігати мову дитинства, мову близькості.
0Ae-020	Для мене українська не стала такою самою якою колись була російська. Але „тієї“, „моєї“ російської теж вже не має.
0Ae-021	Я спокійно відношусь до втрат пов’язаних з трансформаційними досвідами. Але розумію, що не всі так розділяють це моє відношення.

ID	Цитата
0Ae-022	Втрата однозначно є, і я розумію, що для когось вона може бути нестерпною, або просто невиправданою. Я погоджуюсь з тими з моїх респондент_ок, хто залишає приватну мовну практику на розсуд кожного.
0Ae-023	До речі, волонтери в притулку були україномовними.

1Л

ID	Цитата
1Л-001	от я не пам'ятаю, щоб у мене була україномовна якась людина в оточенні
1Л-002	українська мова тоді здавалася не те що не модною, а типу... неіснуючою
1Л-003	це було враження, що це мова як для офіціозу, і це мова для людей постарше, дуже радикальних
1Л-004	у мене була ситуація, що я взагалі не розуміла, що є якийсь булінг україномовних, бо я їх просто не знала
1Л-005	подружка каже: «мене в школі за це гноблять, тому я намагаюсь спілкуватися російською»
1Л-006	вау, це якийсь сучасний класний український контент
1Л-007	у мене більш нормальною стала просто розмовна українська. Я стала швидше знати, що я буду казати в наступному реченні
1Л-008	це був абсолютно повністю перший, ще й дуже довго єдиний от український контент, який от я прям їла
1Л-009	мене ніхто не підтримав. Тіпа взагалі... «ніхто не буде з тобою спілкуватися українською, і тіпа ти будеш не вписуватися в компанію»
1Л-010	мене це типу дуже задизморалило на той момент... я про це на якийсь час забула. Типу десь на пів року
1Л-011	dnd-група: під час переходу вважали що укр не крута. Зараз вважають що всі класні люди говорять укр
1Л-012	розмовляти українською – це круто, це офігенно! Ми живемо в окремій країні
1Л-013	у мене було відчуття, що в мене є ідентичність ще більш класна, ніж була
1Л-014	мати свою національну ідентичність – це ахренеть як круто! Це розвиває тебе, це розвиває державу
1Л-015	якщо ти хочеш бути розвинутою людиною, жити в місті, бути більш інтелігентним – переходь на українську
1Л-016	російська в нашому суспільстві має стати мовою бидла, я вважаю
1Л-017	коли гості до мене звертаються російською, в мене це викликає жосткий огиду
1Л-018	це прям як плювок в обличчя незнайомої людини

ID	Цитата
1Л-019	коли я використовую російські слова в своїй мові, я розумію, що я додаю їм деграйдинг відтінку
1Л-020	я обожнюю слово куліб'яка. Для мене це якийсь вообщє пік просто мерзості
1Л-021	блін, я матюкнулась російською, мені так сумно через це. Мене реально сука кацапська назвали
1Л-022	я не розумію, при яких емоційних ситуаціях з мене це має вириватися, бо з мене виринається от роснява лайка
1Л-023	я хочу перейти на «так», а у мене не получається взагалі. Я намагаюся зм'якшити «да» на «та»
1Л-024	суржик – це дуже класно, це настільки класно розвиває мову
1Л-025	мені дуже подобається «Курган і Агрегат», тому що це так живо звучить
1Л-026	мені здається, буде непоганим замінити якісь російські слова, які у мене все ще є як русизми, білоруськими
1Л-027	я обожнюю слово «пешчота»... це типу коли ти до чогось відносишся з таким типу теплом
1Л-028	враження, що ми не можемо перейти вдома через якийсь от невидимий бар'єр
1Л-029	мама у мене сильно прямо українізувалася... тато вдома ще говорить
1Л-030	у мене багато людей в колі спілкування, всі спілкуються українською, тому мені набагато легше думати
1Л-031	нам сказали повністю переходити на українське обслуговування, бо вийшов мовний закон... це дуже допомогло насправді
1Л-032	мені здалося що людям які працюють в обслуговуванні простіше відповідати українською якщо до них говорять українською
1Л-033	чому ірландська мова існує але в занепаді? Тому що це британська колонія
1Л-034	якби у нас дозволили двомовність, подивіться на Білорусь
1Л-035	скрита криса набагато гірше ніж якийсь ебанутий ватнік
1Л-036	мені вона [російська] не приваблива
1Л-037	мене найбільше розстроїло те що я на нього зірвалася за російськими матюками
1Л-038	[перехід як] політичний вибір, внутрішній вибір, розвивання своєї ідентичності, бо я українка

2Т

ID	Цитата
2Т-001	не було різкого переходу. А-а-а, да, він був поступовий
2Т-002	Define «перейшла»

ID	Цитата
2T-003	у мене перші роки півтора після вторгнення був певний супротив оцюму суспільному тиску
2T-004	якесь таке суперего тисне, ну, на якісь особисті мовні практики
2T-005	я для себе якось захищала можливість принаймні в якихось інтимних комунікаціях зберігати оцю мову звички
2T-006	я почала все дискомфортніше себе відчувати від того, що нас в публічному просторі хтось може почути як російськомовних і приписати нам якусь ідентичність, російську
2T-007	уявляючи собі всі ці можливі проекції, мені наче хотілось захиститись... говорити українською в публічному просторі більш безпечно
2T-008	у мене на початку було трохи роздратування, наче я говорю якоюсь – наче я граю якусь роль
2T-009	мене одного разу обслуговували в салоні російською мовою... це викликало обурення, і я потім поскаржилась адміністратору... мені було соромно за таку реакцію, що наче я почала відтворювати оце колективне суперего
2T-010	я стикалась там в соцмережах з якимись проявами публічного гніву, що забагато в Києві звучить російської, наприклад, і що хтось цьому просто праведно обурюється
2T-011	я стояла в черзі і мені треба було відповісти на телефонний дзвінок, і я прям відчувала, що мене чують, слухають і якось оцінюють... я себе дуже незахищено відчувала через те, що російська мова перестала бути нейтральною
2T-012	Я очікую потенційного засудження. Мені зауваження ніхто не робив. Я думаю, я би не стала когось засуджувати
2T-013	мій батько так досить погано говорить українською... так, щоб у побутовому контексті це стало його основною мовою, це неможливо уявити
2T-014	у них між собою, плюс у мене з ними, діє ця мовна інерція, що треба докласти було би це зусилля спільне, щоб перейти. Але у випадку з ними не зовсім зрозуміло, навіщо, заради чого
2T-015	ми з мамою поїхали в Берлін... я її попросила говорити українською в публічному просторі... це моє побоювання, що нас можливо будуть за росіян приймати. І вона досить охоче переходила
2T-016	[назва], вони імпортували психоаналіз з Москви, з Петербургу. По цій лінії вони мали спорідненість з російською психоаналітичною школою...
2T-017	якась була в цьому інституційна інерція. Потім, я думаю, спрацювала кон'юнктура в сенсі, що їм репутаційно стало це все більш не вигідно
2T-018	Ми почали українською, а потім перейшли на російську... психоаналіз вимагає говорити більш тією мовою, якою виходить більш спонтанно

ID	Цитата
2T-019	коли я говорю українською, мене це певною мірою захищає, тому що це для мене формальна мова, мова публічності. Мова така, більш вихолощена, більш злагоджена, я її як маску вдягаю
2T-020	в цьому виборі мови може бути певний сором, коли ти приходиш з російською як рідною... люди себе убезпечують чи цензурують... вони собі з якихось причин не можуть дозволити в цьому зізнатися
2T-021	в будь-якому разі якісь додаткові виникають конотації... і так, і так оці зайві ускладнення виникають
2T-022	коли я зустрічала його біля дверей, він зі мною вітався українською... Як тільки він заходив до кабінету і двері зачинялись, він одразу переходив на російську
2T-023	мені все життя був дуже цікавий феномен двомовності. І те, як люди сам на сам визначають код, яким вони будуть спілкуватись
2T-024	В кожній парі це стає таким інтерсуб'єктивним вибором, який стає вже спільним надбанням після того, частиною стосунків
2T-025	цей от вибір, яка мова саме в нашій парі, в нашій діаді буде звучати, це був такий signature нашого стосунку
2T-026	це саме те, що мені найприкріше було втрачати в усій цій історії
2T-027	Це таке просто суспільне полотно... ну, це якась норма, якась вимога
2T-028	зараз це перестало бути справою діади, це стало справою колективності
2T-029	ми з нею навіть в чомусь пишались тим, що російська – це наша така інтимна мова
2T-030	потім ми це втратили, тому що ми підпорядкувались цій загальній хвилі
2T-031	я не знаю, коли її перехід стався, чи в неї він співпав з моїм
2T-032	письмо, письмове спілкування, воно більш літературне, більш вихолощене, більш формалізоване. А усне все-таки лишається більш інтимним, більш спонтанним
2T-033	він чи не єдиний, хто до останнього наполягав, що йому важливо зберегти спілкування російською... через те, що це якась загрожена стала мова в нинішніх колективних процесах
2T-034	ми зупинились на російській, тому що так було легше, природніше
2T-035	вона пояснила, що їй так буде простіше. Я думаю, тут малось на увазі, що вона мислить російською
2T-036	от саме в історії з цією аналітикинею це все таки був політичний вибір. На відміну від мого попереднього вибору говорити мовою мого несвідомого
2T-037	тут я вирішила, що я буду інвестувати в українську, розбудовувати своє українське несвідоме
2T-038	Несвідомий вибір це набагато радикальніше
2T-039	мова кодує певні спогади... я частково втрачаю доступ до тих спогадів. І це частково така самоампутація

ID	Цитата
2T-040	її також можна приховати від себе, як би її не визнати, що вона відбулась
2T-041	це настільки інтимний процес, що пиздець. Зміна софту
2T-042	ми такі мовні кіборги, виходить, самі якимось себе перепрошиваємо. Як цей корабель, оце міф про корабель, який перезбирають по шматочках
2T-043	на закаті їхніх стосунків у них все більше сварок було, і сварились вони завжди російською... Бо мабуть лати українською це занадто театральню
2T-044	якийсь суспільний механізм спрацьовує, як себе убезпечити в умовах війни... ми матимемо якусь перевагу, якщо ми всі зараз консолідуємо якусь свою національну ідентичність
2T-045	я хотіла зберегти цей простір вибору, простір співналаштування оцього
2T-046	це спосіб себе захистити від таких зайвих конотацій
2T-047	я зли-злилася з цього питання і продовжила говорити українською
2T-048	тут ще таймінг всієї хронології спрацьовує, що через те, що я до неї прийшла в двадцять п'ятому, російська все більш і більш стає маргіналізованою, недоречною, за яку треба виправдовуватись. Тому легше з формальних карт заходити
2T-049	знаєш, коли вони починають лати одне на одного, це вже типу... на російську
2T-050	може помститься цьому котику... в неї ще так мордочка підсвічується
2T-051	це вік дурних питань
2T-052	мова є носієм стосунку
2T-053	для неї українська не рідна. А вона, мабуть, відчула вже, що для мене українська не рідна

ЗК

ID	Цитата
ЗК-001	якщо просто по вулиці я йшла і чула, що хтось спілкується українською, для мене це було: о, село!
ЗК-002	Дуже було розповсюджена ця штука, що всі городські розмовляють російською, а селяки - українською
ЗК-003	[ім'я] супер спілкувалася російською супер спілкувалася українською супер спілкувалася французькою... вона була, тіпа, ну, політично за Україну
ЗК-004	я вас вчу російську не для того, щоб ви туди поїхали і почали там хорошо жити, і стали росіянами, а для того, щоб ви туди поїхали і сказали: вот, ти росіянин, а я краще тебе знаю твою мову

ID	Цитата
ЗК-005	я вирішила, що я не хочу тримати контакт з людьми... з Росії, з Білорусі... Я просто обрізала цей весь контакт і всьо
ЗК-006	у мене просто появилось нове коло спілкування, яке розмовляло виключно українською. Але це вже був момент повномасштабного вторгнення
ЗК-007	я просто потрапила в це середовище і свободно почала відчувати якусь білу ворону. Що я як дурачок російською спілкуюсь
ЗК-008	Це буквально день, два у мене ця, скажімо так, адаптація зайняла
ЗК-009	я вирішила, що все-таки неприємно спілкуватися мовою ворога всюди навколо, зі всіма
ЗК-010	змінити я її не тому, що я така осознанная, а тому, що всі почали навколо українською говорити. І тільки потім со времени я подумала: почему все-таки краще спілкуватися українською?
ЗК-011	я сьогодні сиджу, ховаюся від ракети, я далі продовжую спілкуватися російською мовою держави, яка, власне, робить так, що я сиджу в підвалі
ЗК-012	мова може взагалі зникнути, а я б цього не хотіла. Я тут народилася, це моя країна, це моя історія
ЗК-013	якщо наша людина могла сказати: дайте мне, пожалуйста, молока. То россиянин скаже: дайте мне, пожалуйста, молока
ЗК-014	оці ярі фанатіки, патріотіки чи мовнодержавні, які просто всім підряд пред'являють. І скільки ситуацій, що вони військовим пред'являли?
ЗК-015	Та хоть китайською хай говорить, вона робить вклад в цю державу
ЗК-016	даби відзначити, що вот, надо сказать: „Молодец!“... і плюс через цей політичний накал
ЗК-017	Тому що тоді не стояло таке гостре питання і не було такої штуки... політичного накалу такого не було, а щас він є
ЗК-018	українська зараз уже не займає ці позиції, які вона займала раніше... Що це вже основна, скажем так. Основний звено
ЗК-019	не треба переходити на російську з гостями, якщо вони спілкуються російською... ти прийшов з українською, значить, іди з українською
ЗК-020	є закон, уже вийшов відносно недавно... про те, що обслуговування має відбуватися українською мовою
ЗК-021	з [ім'я]) ми почали з української... з часом как-то так воно все переросло, що ми почали спілкуватися російською все-таки... якимось образом ми перемігрували к російській
ЗК-022	Аргументувати я це не можу. Я сама не розумію, як так получилось... логічного пояснення цьому немає. Це просто как какое-то імпульс
ЗК-023	з [ім'я]) Ми ніколи не переходили. У неї сім'я російськомовна, ми так само з дитинства з нею заклали і так ото

ID	Цитата
ЗК-024	коли ми по вулиці йдемо і розмовляємо... Просто це дискомфортно. Ну мені дискомфортно, їй, скоріше за все, що ні
ЗК-025	мене привели в цю компанію... з Олею я спочатку спілкувалася російською з українським, вона зі мною українською, і потім уже українською українською перейшли
ЗК-026	наскільки я знаю, то [ім'я] – да, вона теж переходить в залежності від ситуації... Я думаю, що скоріше адаптивність. Типу, вона адаптується просто під оточення
ЗК-027	з батьками користуюся (рос)... та же мати моя, їй надо якийсь час, щоб переварити, що я сказала або сказати щось мені, і типа тому використовує російську
ЗК-028	Українською хіба що на роботі. І то дуже коряво, тому що вона це оправдує тим, що она в школі учила русский
ЗК-029	батькам моїм десь приблизно зараз матері сорок, батьку сорок два... мати, на жаль, уже не може (укр), тому що вона в школі вчилася російською
ЗК-030	в чотирнадцять років мені треба було різко роздуплитися, що делать і как, тіпа, за щось хавать, за щось живаться... Бариста в чотирнадцять років умудриться можна кудась потрапить
ЗК-031	Тому [ім'я] і [ім'я] у нас получається... мені язык не поворачивается сказать їй мати
ЗК-032	(кіт) команди знає російською, 6 років, якщо перевчати це муторно і в нього шарікі за роліки заїжджатимуть
ЗК-033	ти йдеш по центру Польщі, ти переважаюче чуєш російську... Українці в Польщі розмовляють усі різними мовами
ЗК-034	ти втік від війни, яка спричинена країною, яка спровокувала цю російську, ти продовжуєш це робить. Ну, хлопці, все
ЗК-035	у них як би, да, відокремленість, дистанційованість від очагу проблеми, і тому я думаю, що у них нема якби якогось трочка, який десь дінеться
ЗК-036	саме суржик, а не прям офіційна ділова така українська без єдиної помилки, навпаки, зближує людей
ЗК-037	Той же Монобанк, Розетка, Нова пошта, до прикладу. У них дуже часто є сленг із суржилом... це дає якісь відчуття того, що вони ближче до людей
ЗК-038	якщо з тобою сидить людина і спілкується прям настільки ділово, то чуть-чуть напруже, а якщо суржилом... більше розслабляє
ЗК-039	Чиста (російська) теж відчувалася як щось далеке. А коли в російську вставлялись українські слова, то це вже відчувалось як щось тіпа тут
ЗК-040	важливо вміти спілкуватися і офіційно, і важливо... в той же час... спілкуватися неформально, мати таку здатність, а не вічно сидіти і так напруга
ЗК-041	немає сенсу розпінатися, коли... уже з кожного чайника свистело

ID	Цитата
3К-042	абсолютно вже кожна людина чула, що українська - клас, українська - топ, російська - фу!
3К-043	Українці, які розмовляли українською, переходили на російську, тому що все-таки така була мода, всі так розмовляли... А стосовно того, щоб вони знову вернулися на українську, то я впевнена, що половина так зробила, тому що знов-таки всі так почали робити
3К-044	просто воно по колу так ходить
3К-045	російськомовна людина, яка переходить ... люди чують: ага, це російськомовна людина з Києва, але вона перейшла, значить, вона знову молодець
3К-046	у мене ж плани хотіти з'їздити (у Польщу)... за барістам хорошо платят, і в случае чего я знаю, що я могу піти на бар
3К-047	я стояла в черзі і чула, як хтось спілкується українською, для мене це було: о, село!
3К-048	в першу чергу краще, звичайно, спілкуватися державною, бо це більше об'єднує
3К-049	якщо людина не зробила це, значить вона не такий як всі

4A

ID	Цитата
4A-001	Мені було десь шість років, коли ми переїхали. ... Пам'ятаю, що мене цікавило, що значить слово «кацап»
4A-003	мені навіть поставили за історію України трійку із-за того, що я російською мовою розповідала, да, і мене це, я пам'ятаю, що мене це харило страшно
4A-004	я була занадто тупа, щоб якось оцінювати ці всі. Мене більше турбувала завжди англійська мова. ... А те, що там хтось українською або російською говорить, мені було плювати
4A-005	Я просто розуміла і ту, і ту мову, і в мене не було проблем з тим... ми все, всі просто є різні
4A-006	це була дивна сім'я для мене, де мова – це вибір, типу, да, політичний вибір. ... [ім'я] мені дав зрозуміти... що українська мова, що це важливо
4A-007	моя тусовка, ні, взагалі ніяких питань до мови. Всі були російськомовні, завжди
4A-008	[ім'я] [Д1] говорив українською мовою, такою чистою, красивою. Завжди. ... Оце дві людини, да [Д1+Д2]
4A-009	я знаходила відмазки, щоб цього не робити. ... мені і до сих пір дуже важко. ... у мене була синусоїда

ID	Цитата
4A-010	перша думка сталася на базі конфлікту десь, ну, би– якісь в місті, і на мене хтось наїхав, і я почала відповідати грубо, але українською мовою. ... форма агресії в мене – в українську мову
4A-011	коли я втомлююсь, наприклад, або коли п'яна чи в наркотиках, я говорю російською мовою, коли вирубаються мізки
4A-012	я виграла цю словесну [сварку] психологічно, тому що я поставила її на місце, що якщо це було умовно продавчиня в магазині, то вона по законодавству мала зі мною говорити українською мовою
4A-014	я себе - як це? - пишаюсь собою, що я говорю українською мовою. ... я молодець!
4A-015	мені дуже подобається продовжувати українською мовою говорити, коли це не близьке оточення, яке говорить зі мною російською, я продовжую говорити українською
4A-016	в мене повністю україномовний контент всюди. ... якщо немає перекладу на «Нетфліксі» українською, я не буду дивитися цей фільм
4A-017	я типу рішучість була, але я думаю, що в мене була синусоїда... дивлюсь пропаганду. ... Рагуліну дивлюсь, «Культуртригер» дивлюсь. Мені дуже подобається
4A-018	я говорю з батьками російською мовою. ... з сестрою бо вона ... діти її, і вона говорить, продовжують говорити російською мовою
4A-019	він продовжує говорити російською мовою. Хоча да, міг би з легкістю... він знає гарно англійську ... словацька мова йому, він вже за рік навчання базово може говорити словацькою. Але при цьому відмовляється говорити українською
4A-020	в мене є дорослий друг [ім'я] [Д4], він сам з Донецька. Йому за п'ятдесят років і він продовжує російською мовою говорити. І, можливо, це єдина людина, якій я дозволяю
4A-021	[ім'я] [Д5], яка продовжує, і її чоловік, вони говорять російською мовою. ... побутова в неї російська. ... я взагалі не приймала дискусій якихось там в середовищі на тему мови
4A-022	в нас є етика хвилини мовчання. Дев'ята нуль-нуль – всі знають, що треба зупинитись... майданчик зупиняється на одну хвилинку і ... має бути ... саме українська мова
4A-023	якщо хтось говорить в рацію російською, то другий режисер може зупинити і сказати, що ми: «Де ми знаходимося? Ми що, в Росії, чи...?»
4A-024	всі майданчики, всі фільми, які ми знімали – всі були українською мовою. Уже з двадцять третього
4A-025	Я взагалі не приймала дискусій якихось там в середовищі на тему мови. Тільки вот там з [ім'я], коли я переходила, в мене була, з тобою була дискусія
4A-026	[ім'я] [Д1] був україномовним. ... В мене в пам'яті, що він завжди говорив українською мовою

ID	Цитата
4A-027	[ім'я] в дитинстві говорив українською. ... в Києві я говорив російською ... десь там років в дев'ятнадцять я вирішив, що я буду говорити виключно українською ... через двадцять років всі будуть говорити українською. ... десь одинадцятий-дванадцятий рік ... знову почав говорити російською
4A-028	в спорті перейти на українську, коли всі говорять російською, дуже складно. ... українська м'якша, а в спорті треба, знаєш, така трошки агресія, трошки чіткість, така військова
4A-029	на мене більший вплив, ну, великий вплив от уже от цього разу от [ім'я] [О], тому що вона говорила українською коли ми познайомились ... жила в Ялті, яка фактично ніде не чула українську ... різко собі каже: «Все, я говорю українською», і починає це робити в Норвегії
4A-030	ми, е-е-е, вирішили, що він буде зі мною говорити, типу, допомагати мені, мабуть, з переходом, бо ми тоді ... допомагати – це значить нагадувати, що я україномовна
4A-031	всі майданчики ... українською. ... це теж не записалось, да?
4A-032	українська мова вважалася мовою селяків. ... всі соромились, тому що інфоповід був таким, що якщо ти говориш українською мовою, то це не окей, і ти втрачаєш, там, в... соціально нижче
4A-034	мені написала в мої особисті в Instagram дівчинка російською мовою [Кл1] ... я писала українською мовою, і вона мені написала з Києва ... я вже знала, що я її не візьму ... виключно тому, що вона продовжила зі мною російською мовою говорити
4A-035	[ім'я] [Д7] був, наприклад, з села, і в нього дуже прикольний суржик був ... як «Курган і Агрегат» ... мене це тішило, і мені подобалось. І взагалі суржик мені подобається
4A-036	мені це легше говорити українською, коли я трошки додаю оцього суржику. Тим самим я собі роблю легше, бо якщо роблю помилки, то в общом, в потоці ти не відчуваєш
4A-037	мені подобається, наприклад, зрозуміти, з якого регіону людина, звідки вона і звідки мова. ... Це прикольна гра, ну, для себе вгадувати
4A-038	галицько-галицький подкаст ... це геть інша мова, де мені подобається просто саме звучання. ... мова неймовірно красива
4A-039	тому що на цьому базується агресія. Нас захищають від української мови. Просто це таке, типу, базова причина, по якій нас вбивають кожного дня. ... мій особистий протест – це говорити мовою, типу, і захищатись таким чином, і відокремлювати себе від росіян таким чином
4A-040	в Німеччині був ... страшніший викид адреналіну, коли я почула саме росі-росіянську мову ... я зараз не стримаюсь і закину це яблуко їм в голову. ... тілесне бажання

ID	Цитата
4A-041	я просто уявила собі, як я захапаю цю чувіху за волосся, як я її макаю. Падав дощ, і я просто уявляла собі цю сцену пизділки, і мені дуже хотілося відпиздити цих людей
4A-042	тут, коли я чую російську ... мені боляче і просто сумно, тому що я розумію, що на нашій території це все мої побратимчики ... українці, просто, скажемо так, менш... Не хочеться називати тупі
4A-043	якщо кожен з нас це зрозуміє, то ... не можуть давати людині пизди, якщо вона українськомовна, і доказувати, що ти був росії, російськомовний. Це дуже сильний метод боротьби, який ми не використовуємо
4A-044	я б не хотіла ще раз прожити, щоб мене рятували від української мови. ... що мене треба рятувати, бо я російськомовна
4A-045	я злюсь на них, чесно скажу тобі. ... це болюча для мене тема
4A-046	наш друг [ім'я] [Д8] військовий ... продовжує говорити російською з тобою. Але ти чула, що він з побратимами говорить українською часто, і у нього дівчина з Маріуполя [Д9], яка продовжує говорити російською
4A-048	коли ти утотожнюєш себе з Україною і типу ти знаєш, чому ми втратили Маріуполь і чому там загинуло стільки людей, бо це російськомовне місто. Але при цьому ці всі страждання нівелюються, бо ти не можеш навіть маленького чогось зробити – це перейти на українську мову
4A-049	в мене є відповідь на це питання, тому що я дуже багато втрачаю в професійному, не розмовляючи англійською мовою ... в мене є два варіанти ... настільки професійною в, в тому, що я роблю, щоб наймали перекладача ... або мені відмовляють в роботі ... це і чекає російськомовних на території України
4A-051	добре, говоріть, будь ласка, російською, але тоді прийде агресор і розхуярить нас під приводом. ... до війни ... не всі від цього страждали ... зараз страждають всі від того, що існує якась кількість людей, які не можуть змиритися з тим, що в них забрали право [говорити російською]
4A-052	я ж кажу, що я, типу, даю собі право бути націоналісткою під час війни. Це важливо для мене. ... Я завжди зможу повернутися ... до більш толерантного
4A-053	людина в Норвегії ... тільки ти для себе сам вирішуєш, якою мовою ти будеш говорити. ... Або я буду говорити російською, бо мені так зручно, і ніхто не буде мені розповідати, якою мовою. Це моє право, моє тіло, моє діло
4A-054	за умов війни і на території України я вважаю, що це важливо

ID	Цитата
5Ta-001	з початку війни, коли діти мої, і [ім'я], і [ім'я], з першого дня війни перейшли на українську мову, і з ними я виключно розмовляю українською мовою
5Ta-002	не знаючи мови, він веде тепер курси підвищення кваліфікації українською
5Ta-003	ми виробили таку процедуру: якщо він не знаходить слово якесь, то він вставляє російське, але так смішно, щоб це виглядало, як, знаєш, підтрунюванням над цією мовою
5Ta-004	то яке слово перше, таке і продовження. Я більш хочу більше спілкуватися українською, але виходить так, як виходить
5Ta-005	Я розумію, що це треба зробити нам. Але... природно виходить
5Ta-006	українська набагато красивіша і симпатичніша. Це я помітила ще з «Гаррі Поттером». Я дітям читала, ну, російською, а потім українською. І це було просто таке відкриття для мене!
5Ta-007	А зараз я пишу, і причому мені так російською, якщо доводиться відповідати людям, що не знають, і мене це коробить вже. От російською я не мо– а казати можу, а писати ні
5Ta-008	Якась тілесна пряма відразу, да?
5Ta-009	І я росіянка наполовину
5Ta-010	А мені зараз дуже соромно розмовляти у таких місцях, де багато людей, ну, російською. Просто соромно. Я не можу
5Ta-011	От у соціоні, там з чоловіком, от я можу розмовляти російською. Знаєш, це таке, ну... Приватне
5Ta-012	Мені неприємно стало чути її... писати зовсім не могу, а чути неприємно, бо я розумію– ну, це ж мова ворога
5Ta-013	Хоча часто я, я звертаюся до всіх українською. А коли у відповідь чую, то якимось переходжу
5Ta-014	[ім'я] почала дзвонити всім нашим родичам у Пітер... вона була настільки роздратована, що ми всі перестали спілкуватися. І разом з цим [ім'я] перейшла після цих розмов з росіянами
5Ta-015	Її дістало це, що рідні люди, замість того, щоб запитати, що з вами, чи ми можемо вам допомогти з'ясувати правду... вони кажуть, що, що не все так
5Ta-016	те, що у нас в колективі опинився [ім'я], носій української мови. Він був першою людиною, хто розмовляє виключно українською, і він теж зіграв свою роль для мене... Я звикла на роботі спілкуватися завдяки йому
5Ta-017	по російськомовне середовище у колективі він був перший, хто дав поштовх
5Ta-018	[ім'я] була першою. А потім [ім'я]
5Ta-019	[ім'я] деякий час так мене дратує тим, що він відповідає йому російською, але я мовчу
5Ta-020	Нехай людина буде вільна. Вільна вести себе так, як вона хоче. Що я йому мама чи що?

ID	Цитата
5Ta-021	А з собачкою якою мовою ти говориш? Українською. Да, да. І з котиками теж
5Ta-022	[ім'я] котик, а собачка [ім'я]. А в Вінниці у нас ціла, ціла там когорта різних, ну, диких кошечків. Ми теж українською
5Ta-023	з [ім'я] російською, а до котика-а-а завжди тільки українською. Виключно
5Ta-024	з початком війни вона теж перейшла на українську... спілкується зі мною і з друзями виключно українською
5Ta-025	[ім'я] зі мною виключно [українською], бо я перша задала вектор, знаєш?
5Ta-026	З'ясувалося, що вона знає цю мову, бо вона читає студентам
5Ta-027	[ім'я] теж після вторгнення. Він знав весь час
5Ta-028	оця війна, вона, вона всіх якось, знаєш, так, ну, згуртувала от щодо мови. Ну, всіх, кого я знаю
5Ta-029	Я любила чути [українську], да... Читати і пісні любила. Але саме мова у побуті, вона розпочалася з війною
5Ta-030	Даже ті, хто був, був україномовним, зараз він, щоб була аудиторія ширше, ну багато хто, е-е, ну веде свої програми на російській
5Ta-031	Головне, щоб ця людина накладалася на, на мій смак, на мої погляди і була, ну, близька до мене духом. ... А якою мовою вже ні. Це не в транспорті, ні
5Ta-032	Якби знала англійську, слухала б англійську. Важливі для себе теми
5Ta-033	У них як би, да, відокремленість, дистанційованість від очагу проблеми
5Ta-034	стало природніше, і я стала думати вже українською. Бо розпочинаю думати. А раніше ні
5Ta-035	якщо я не знаходжу слово якесь українське, то я теж вліплюю ну, ну російське. Ну це нормально
5Ta-036	коли він [ім'я] став перекладати українською, то на цей час українці мало цікавляться інноваціями. Росіяни читають більше це... І ми ризикуємо втратити своїх читачів
5Ta-037	за допомогою ШІ, яку вказуєш мову
5Ta-040	Я не знаю, чи це, чи це по приколу. Ну, мені здається, що це такий діалект там був в них. Це його природня мова
5Ta-041	Мені важливий голос, тембр, знаєш, щоб не було роздратування
5Ta-042	Просто соромно. Я не можу
5Ta-043	Якщо ми не знаходимо слово... ну, російське. Ну це нормально. Я вважаю
5Ta-045	Я перша задала вектор
5Ta-046	якщо б нас було більше на роботі, україномовних, то процес би пішов переходу... бистріше

6Лі

ID	Цитата
6Лі-001	я зростала в російськомовній родині, де мама українка, яка розмовляє російською і при цьому ще є і вчителькою російської мови. Вітчим грузин ... в нас вдома ми спілкувались російською
6Лі-002	я зростала в Чехії, приїжджала в Україну на літо, і украї– з українською я стикалась тільки там в магазині, в метро ... і по телебаченню. Дивилась серіали ... україномовні, типу по ICTV і «Новий канал» і «1+1». Перекладені, типу, «Beverly Hills», «Melrose Place»
6Лі-003	якщо б ми були в публічному місці з дідусем і до нього б звертались українською, він би завжди відповідав українською ... часто він звертався першим українською до людини
6Лі-004	це таке доросле повернення в Україну в 17-му році ... в 17-му ми переїжджаємо в Україну, і це перший мій досвід тут, дорослого, свідомого життя
6Лі-005	я починаю реєструвати відчуття сорому ... в тебе було правило, що якщо до тебе звертаються російською, то ти відповідаєш російською. Якщо українською, ти відповідаєш українською. І я з тобою згодна ідеологічно ... але я не можу цього виконати, бо я соромлюсь
6Лі-006	я ніколи не розмовляла українською ... я розумію все, що мені кажуть майже, але ніколи не промовляла, типу, речення українською, і мені страшно ... я можу зробити там п'ять помилок в реченні ... в такому типу scramble mode
6Лі-007	я не хочу демонструвати, що я не знаю української
6Лі-008	в 19-му році ми ... потрапили в досвід Закарпаття ... ця їхня донька, якій чотири роки, вона іде з нами в похід ... я тоді вперше говорила українською прям тривалий час, поки тривав цей похід. І мені не було страшно і соромно, бо вона дитина
6Лі-009	там всі розмовляють якоюсь дивною своєю українською, типу закарпатською, там купа діалектів. І мої, типу, дивні, там, використання української, вони сприймаються конкретно на Закарпатті абсолютно натурально
6Лі-010	паралельно я починаю читати українською. І це стається до повномасштабного вторгнення, бо я тоді вже працювала над цим корпусом українських забутих письменниць
6Лі-011	в момент вторгнення в мене був російськомовний бойфренд, і одразу після вторгнення, через пару місяців, я взагалі опинилась в крейзі ситуації, де мої друзі всі в Україні, і хтось майже одразу переходить на українську, а я ще тривалий час, пів року живу в тотально російськомовному середовищі, бо я кожен день спілкуюсь з цим, з [ім'я], і ми живемо в Грузії

ID	Цитата
6Лі-012	я малюю таймлайни української історії на стінах. Я хочу прочитати абсолютно всю українську літературу, починаючи з найдавніших прикладів, типу, до сьогодення. Просто всю вивчити українську літературу
6Лі-013	тоді ще зафіксовано в мене в пам'яті моменти, що я розмовляю з Надією. Я все ще не перейшла ... все ще переважно російською відповідаю. І зафіксувала, як мені соромно, що я російською спілкуюсь
6Лі-014	в цих днях зимово-соромних я переходжу. І ще я пам'ятаю, як [ім'я] [Д5] ... перша розмова повноцінна, яку я пам'ятаю, і мені важко, і ... я червонію. Але, типу, ось я говорю, і він щось каже, типу: «Все клас, в тебе все вийде», і підказує мені слова
6Лі-015	через три місяці у мене новий романтичний партнер [Д6], який був україномовним з дитинства ... ми з ним розмовляємо українською, і взагалі зі всіма тепер друзями абсолютно починаємо розмовляти українською
6Лі-016	всі ці люди, серед яких нікого не було україномовного до цього, всі мої знайомі і друзі, ми з абсолютно всіма одночасно, типу, розмовляємо українською. Я не пам'ятаю, хто з них вже був україномовним, коли я перейшла
6Лі-017	в 2023 рік я пам'ятаю ... тоді було відчуття, що російською мають право розмовляти літні люди і військові. Ну і переселенці або, типу, люди з глибокого Сходу. Це теж було зрозумілим, але неприємним
6Лі-018	російською тепер я розмовляю тільки з бабусею і дідусем. З мамою ... в нас нема контакту
6Лі-019	з російськомовних в мене є знайомі, [ім'я] [Д7] і [ім'я] [Д8], які принципово, типу, з самого початку не перейшли на українську і все ще не перейшли. І з ними, конкретно з [ім'я] я дружила, і там був такий weird powerplay момент
6Лі-020	у [ім'я] була певна ідеологія за тим, як вона обосновувала своє використання російської. ... є щось гуманне, людиноорієнтоване в тому, щоб на перше місце ставити конкретні стосунки і легкість, з якою ти їх встановлюєш через розмову. І вона не хотіла ставити в жертву свої конкретні особисті стосунки
6Лі-021	я така: «Ну, якщо ти хочеш, то я теж це поставлю на перше місце конкретно в наших стосунках». ... з часом мене це почало дратувати, бо це відчувалось як powerplay ... я підкорила свою лінію під її ідею
6Лі-022	моя ідея страждає від тої ідеї частково, бо я все ж таки вірю в те, що для мене важливе майбутнє якесь наше суспільне України, і я би хотіла, щоб ми розвивали наші стосунки українською
6Лі-023	мені, наприклад, неприємно і особливо раніше було супернеприємно від російської, хоча я нею спілкувалась паралельно ось з іншими людьми
6Лі-024	я відчувала свою відповідальність за те, щоб продовжувати з нею розмовляти російською, бо вона чим далі, тим більше відчувала якусь образу і відокремленість від інших ... в неї діти і вони російськомовні в родині

ID	Цитата
6Лі-025	це варіюється згідно з тим, наскільки в нас добре йдуть стосунки. Якщо мені подобається ця людина, то я можу для неї зробити сервіс ... виключення для бабусі і дідуса ... я не хочу ще ускладнювати нашу комунікацію українською
6Лі-026	якщо мене хтось дратує, то, ну, типу, я не буду
6Лі-027	мені соромно, коли, типу, я намагаюсь не спілкуватись з бабусею і дідусем в публічних місцях по телефону, бо це обов'язково треба російською розмовляти. Я себе відчуваю лохом
6Лі-028	вони ще погано чують, і типу їм треба кричати російською, ти типу десь знаходишся в публічному місці ... в потязі теж це жахливо, бо ви на Інтерсіті типу всі слухають, як ти розмовляєш, і був нормальною людиною, а потім виявився... Ну да, це жарт
6Лі-029	це жарт, що російськомовні ненормальні, але трошки
6Лі-030	я можу нарахувати людей, які не є військовими, які перейшли на українську спочатку повномасштабки, але потім росіянілись знову. [ім'я] [Д10] може просто російською говорити, а [ім'я] [Д11]
6Лі-031	[ім'я] [Д12] ніколи не говорить російською. Хоча він говорив російською до вторгнення. Хоч він з україномовного регіону, але говорив з нами російською. Колись говорив
6Лі-033	я часто вставляю російські слова частіше, ніж я вставляла їх раніше. Я не відчуваю, що це скат до того, щоб розмовляти російською. Я не думаю, що я буду збільшувати кількість людей, з якими я розмовляю російською, а тільки зменшувати
6Лі-034	це частина мого типу самовираження українською, що так, вона така типу забруднена російською начебто, ну, чи типу не чиста українська. Але для мене це спосіб навпаки ніяк себе не обмежувати ... не почуватись якось обмежено в використанні української, щоб більш веселіше і цікавіше нею користуватись, не тужить
6Лі-035	в момент переходу я відчувала тиск нормативної української, бо там треба ж хоча б щось ... коли в тебе є певний відсоток, ти відчуваєшся більш вільним в тому, щоб це якось роз'єрошивать ... коли ти вже можеш нею розмовляти, то можна її і сувати потроху, бо ти вже нею розмовляєш, ти її розвиваєш
6Лі-036	я сприймаю її [причину переходу] ідеологічно ... це було через те, що я дуже вірю в те, чому ми робимо так. І мені соромно за те, що в мене я ще цього не зробила, бо я в це дуже вірю. Це в мене ніколи воно не було від того, що «вау, всі інакша» чи щось таке
6Лі-037	її [Д7] аргумент насправді досить сумнівний ... вона якраз готова принести в жертву стосунки заради ідеології ... саме жертвує та людина, яка з нею спілкується російською

ID	Цитата
6Лі-038	в результаті вона жертвує своїми стосунками, бо з нею просто не спілкуються ... вона стала таким типу більш фріком ... її соціальний символічний капітал сильно слабшає в результаті
6Лі-039	ще в її роботі фігурує російська інколи. [ім'я] випустив альбом, де половина альбома була присутня російська мова, і коли ти про це говориш, то ти так чи інакше при уроговоренні про російську
6Лі-040	з [кішкою] я все ще, типу, інколи фрази російською виходять. Я не знаю, чому ... в той час я перейшла з нею на українську теж. ... часто буває, що якусь фразу я скажу російською просто на автоматі. Чомусь, я не знаю, чому

7Ко

ID	Цитата
7Ко-001	[ім'я] несла такий хрест в цій російськомовній школі
7Ко-002	Українізації лагідної, так
7Ко-003	чесно кажучи, мову я, мабуть, почав вчити з нею
7Ко-004	з Росії приїхала сім'я... брат і сестра [ім'я] та [ім'я]... вони теж включилися і почали вивчати українську мову. Ось, і досить швидко опанували її і розмовляли українською
7Ко-005	[ім'я]... писала досить такі чесні пости російською, тому що на неї, скоріш за все, були підписані люди з Росії... Хоча всі вона пости до цього вже давно почала писати українською
7Ко-006	переважно всі розмовляли російською: однокласники, після школи і під час навчального процесу... я думаю, що відсотків, мабуть, 80
7Ко-007	я приїхав, пам'ятаю, у Львів проводити турнір, і я українською це все презентував. І я відчув, наскільки мені соромно просто, наскільки це було жахливо і погано висловлено
7Ко-008	з цього моменту прийняв собі рішення, що я буду набагато більше практикувати... щоб цей досвід більше не повторювався
7Ко-009	після 2014 я почав задумуватися про те взагалі, чого я не спілкуюся українською в повсякденні? Чому б мені не почати пробувати це робити
7Ко-010	українська мова, вона дійсно, як мені здається і як я відчуваю, більш мелодійна
7Ко-011	коли я там записував свій голос російською і слухав це на диктофоні, мені, чесно кажучи, не подобалось зовсім, типу, як звучить мій голос. Типу, мені здавалося, що він такий трохи гаповський

ID	Цитата
7Ко-012	коли я почав чути в записі, як я звучу українською, мені це набагато більше подобалось
7Ко-013	якось злюсь чи відчуваю агресію через якісь обставини побутові чи якісь проблемні ситуації, я міг переходити на російську і тільки так висловлюватися в ось ці моменти агресії
7Ко-014	українською наче такого не хочеться робити, бо якось не звучить це... казати мати українською не прикольно
7Ко-015	я прямо відрізає від себе всі російські пісні, інтерв'ю, якісь подкасти. Мені просто стало неприємно це слухати. Це різало слух
7Ко-016	я прямо відрізає від себе всі російські пісні, інтерв'ю, якісь подкасти
7Ко-017	я думаю, що в мене зайняло десь пів року... як-якогома більше можливості я чіплявся за те, щоб зараз розмовляти українською
7Ко-018	я все ще відчував, що я можу так швидше реагувати, думати... по звичці я розмовляв з близькими друзями російською
7Ко-019	брат мій військовий... іноді він жартує, що, може, і російську не треба йому забувати, тому що різні ситуації бувають в житті і, може, в полоні він зможе поговорити російською
7Ко-020	це наш такий культурний код і це наш щит, і це класно, якщо в нас буде розвиватися
7Ко-021	ми банально гуглимо ці запити саме цією мовою. І якщо ми будемо це робити, то ми будемо отримувати саме ту інформацію, яка була створена нашими людьми, які точно не промітє цією жахливою пропагандою
7Ко-022	мій батько спілкується російською, і він ніколи не вивчав, не в школі, не в університеті, у нього не було цієї можливості, тому що там ніде вона не викладалася. Він 48-го року народження
7Ко-023	якщо це нікому не заважає і всі хочуть чути українську, я спілкуюся українською
7Ко-024	він казав, що йому складно... зараз він мені нещодавно написав повідомлення українською мовою. Я такий: вау, прям класне повідомлення українською!
7Ко-025	мама повідомлення пише українською. Якщо є можливість і час написати, вона все робить українською. Якщо якісь стресові моменти або потрібна швидка відповідь, вона може перейти на російську по звичинці
7Ко-026	якщо десь на вулиці публічно – українською. Якщо дома, то це може бути гібридно
7Ко-027	гібрид, гібридна війна, яка зараз у всіх
7Ко-028	якось я з батьками, чесно кажучи, мовне питання глибоко не проговорював. Але треба
7Ко-029	з братом... ця інерція з такою швидкістю рухається, тому що вона була задана з такою швидкістю

ID	Цитата
7Ko-030	з його друзями чи побратимами і вони спілкуються українською, ми спілкуємося українською, звісно. І він переходить на українську і все ок
7Ko-031	одразу з її сторони це було прямо строго. І я не хочу повертатися до російської, навіть коли хтось розмовлятиме російською, я, якщо людина розуміє українську, то буду спілкуватися тільки українською
7Ko-032	вона не може слухати зовсім ніякі підкасти. Тобто одразу все відрізала
7Ko-033	ми намагалися спілкуватися вдома українською... це було більше російською, але до повномасштабки ще це було як така, типу, форма лагідного спілкування
7Ko-034	дійсно, російською це звучало інакше
7Ko-035	навіть якби ось цього моменту не було конкретного, що так, ми спілкуємося українською, давай робити це з цього моменту. Це сталося автоматично, без ніяких взагалі обговорень
7Ko-036	переважно моє оточення воно чи спілкувалося вже українською, чи переважна більшість перейшла на українську... залишилися ті, які досі не перейшли. По відчуттям це мабуть відсотків 20
7Ko-037	всі почали розуміти, що так комфортніше і приємніше спілкуватися саме в цей момент
7Ko-038	при спілкуванні з друзями, з якими я з дитинства знайомий і досі спілкуюся, я можу і поговорити російською, тому що, я не знаю, так з дитинства було, і вже це якийсь патерн
7Ko-039	коли в компанії нема ось цього важеля більше в сторону російської мови... коли є радикальна і принципова позиція, то це класно, бо це якраз підтримує і дає можливість спокійно і не задумуючись
7Ko-040	він повністю перейшов на українську. У нього це класно виходить... він майже не намагається переходити на російську, навіть якщо бувають ситуації, коли російськомовні колективи спілкуються
7Ko-041	мама в нього теж з такою радикальною позицією, що: а чого взагалі російською спілкуватися, коли такий треш несеться від цього? Вона принципово все пише українською
7Ko-042	[ім'я] не перейшов на українську на постійній, і більшість свого спілкування він спілкується російською і з жінкою, і з батьками
7Ko-043	у нас була домовленість в чаті, що ми всі публічні тексти і публічні розмови в Куті намагаємося вести українською мовою. Якщо це йде від акаунтів бізнесу
7Ko-044	я прописав свою позицію, що ми ні в якому разі не повинні спілкуватися російською від нашого чату... якщо комусь хочеться, ви можете це робити, нікого не притискаючи
7Ko-045	після цього навіть в чаті я не зустрічав повідомлень від нього російською мовою, тому що був ось цей момент, де ми сказали: тоді, якщо публічно ми спілкуємося, то чого б не спілкуватися нам зараз в чаті

ID	Цитата
7Ко-046	в приватних повідомленнях це може відбуватися. Але в чаті я спілкуюся тільки українською чисто з позиції того, що це чат закритий і саме про те, як менеджеріться клуб
7Ко-047	я бачу з його сторони якусь принципову і місцями невідкриту позицію... майже ніколи не підтримує. Тут я вже включаюсь принципово... я принципово з ним спілкуюсь українською. Навіть якщо йому зручно російською
7Ко-048	просто соромно розмовляти російською, не хочеться, не прикольно. Вона чу–люди ж слухають, якось не хочеться виглядати–
7Ко-049	нехай російськомовні сусіди чують... тут по будиночку є канешно ті які дуже люблять ось ці треті штілі російської мови, високої, з гарними матами
7Ко-050	з [ім'я собаки] я спілкуюся тільки українською. І вона теж відповідає українською
7Ко-051	вона в мене з'явилася під час повномасштабної війни. Вона українка, україномовна. Гавкає українською. Я не чую там жодного акценту
7Ко-052	мені порадили кінолога... вона російськомовна кінолог, але ви можете попросити її, і вона може команди навчати і пояснювати, як це робити українською. Я її теж попросив робити це українською, тому що я не хотів з [ім'я собаки] навіть мати можливість будувати діалог іншою мовою
7Ко-053	мабуть, най-найбільш щи-щирий момент – це спілкування з твариною любимою, улюбленою
7Ко-054	[ім'я] професійний гравець... спілкується російською, і він продовжує це робити. І на змаганнях теж він спілкується російською. Він виріс в Києві, все життя спілкувався російською
7Ко-055	Я з ним окрім бізнесу не спілкуюсь. Можемо зустрічатися в компаніях... Але так ми з ним не дзвонимо один одному
7Ко-056	переключилися на українську, спілкуються українською. Якись діти спілкуються українською, якись російською, і в них такий відбувається мікс, mesh різних мов
7Ко-057	вони можуть навіть не помічати це, але видно, що їх це може блукати, плутати, тому що хтось дорослий каже російською, хтось відповідає українською

8В

ID	Цитата
8В-001	я в дитинстві був, е-е-е, говорив українською, як тільки приїжджав, там, в село до бабусі. В Києві я говорив російською, тому що я ходив в російську навіть школу початкову

ID	Цитата
8B-002	коли я пішов в україномовну школу, там я говорив і українською, і російською, вдома російською
8B-003	в дев'ятнадцять я вирішив, що я буду говорити виключно українською, тому що ... вірив, що через двадцять років, е-е-е, всі будуть говорити українською
8B-004	впродовж років, ну, трохи більше десяти, я говорив виключно українською з усіма. ... потім знову почав говорити російською
8B-005	помітив, що став балакати відсотків на, на сімдесят менше [смішок] спочатку
8B-006	коли я відчував себе досить впевнено в мові, це там вже, ну, там, не знаю, скільки років
8B-007	я був в їхній компанії, в Києві знаходячись ... він якось тіпа отак от зненацька каже: «А ви знаєте, що [ім'я] киянин?» ... вони такі: «Да ладно!» ... вони не відчули, е, акценту
8B-008	я знову чомусь – насправді не знаю, чому толком, не можу так ось досягнути причину, але було трошки розчарування, що нічого не міняється. Тобто я, я один
8B-009	оця моя думка, що, е, покоління, яке буде нове рости, що воно буде україномовним, якось воно не відчувалось взагалі. Ну і, в принципі, цього фактично і не траплялось
8B-010	в спорті перейти на українську, коли всі говорять російською, дуже складно ... єдина сфера, де мені доводилось переходити на російську
8B-011	українська м'якша, і, а та в спорті треба, знаєш, така трошки агресія, трошки чіткість, така військова. Ну, тіпа як якась от німецька, можливо, що підійшла б краще [сміється] в спорт
8B-012	на мене ... напевно, більший, ну, великий вплив от уже от цього разу от [ім'я], ну, я відчув від, від неї, тому що вона говорила українською коли ми познайомились
8B-013	людина з Криму, яка жила в Ялті, яка фактично ніде не чула українську ... після початку війни, різко собі каже, тіпа: «Все, я говорю українською», і починає це робити в Норвегії
8B-014	я не чую від неї ніякого акценту і не чую русизмів. Ну, чую, але ну це настільки мало. І я такий думаю: «Блін, ну якого хера, тіпа, що я не можу, ото що?»
8B-015	Я просто не пам'ятаю цю розмову ... ймовірно, що ми балакали. Якщо вона пам'ятає, то-
8B-016	я думаю, це... ну, якесь усвідомлення приходить, і ти вирішуєш. Ну, хоча і да, це зазвичай трапляється отак прямо зараз і, ну, якась, якийсь плавний перехід, може, деє трошки відбувається, але в основному так, дуже досить різко
8B-017	в мене команда, вся команда спортивна ... це було принципове питання всієї команди. Всі підняли це питання, і, ну, і все. І відпала проблема, що мені в спорті треба балакати українською
8B-018	відпала проблема ... тому що, ну, оточення одразу змінило цю проблему – на краще

ID	Цитата
8B-019	в селі мої, мої батьки, вони там з одного села, вони в село приїздили, говорили українською, приїздили в Київ, говорили російською ... з люд– з іншими людьми це сто відсотків. Російськомовне було оточення все, і вони так само. Тому не завжди і не зовсім. Так, хитало

Додаток В. Автоетнографічне есе

Я народився у 1980 році. Моє середовище було повністю російськомовним. Українську я використовував тільки на уроках української мови та літератури. Навчався у двох «російських» школах, потім у де-факто російськомовному ліцеї. Наприкінці 90-тих у КПІ. Тут, на прикладній математиці, не пригадую жодної дисципліни, яку читали українською. Пам'ятаю, що адміністрація та міністерство освіти вже почали переконувати викладачів викладати українською, але вони публічно захищалися: немає літератури, термінологія не перекладена і т.п. З університетських часів пам'ятаю одного друга, який раптово перейшов на українську з ідеологічних міркувань. На жаль, не пам'ятаю його аргументації, але пам'ятаю, що вважав його диваком. Ще один друг перевівся до Могилянки і українізувався. Якось приніс мені число самвидавного літературного журналу «Робот». Там були експериментальні оповідання та вірші, все дуже сучасно, і на сто відсотків українською. Крутизна цього журналу мене вразила, але цього випадку було менш ніж достатньо, щоб я міг задуматися про перехід.

Моє професійне та особисте спілкування після універу продовжувалось виключно російською. Я іноді читав сучасну українську прозу (Андрухович, Забужко), але більшість мого читання відбувалась російською.

Українською літературою та історією я по-справжньому зацікавився тільки після Революції Гідності. Тоді мене найбільше привабила соціальна чутливість української літератури 19-го століття. Те, що в школі мені та багатьом одноліткам здавалось не крутим (фокус на соціальних проблемах, долях селян), тепер сприймалось як прогресивне. Поки літератури колоніальних держав, включно з російською, зосереджувалися на життях аристократів і буржуа, українська література свідомо звернула увагу на досвід реальної більшості.

Цей погляд дозволив мені подивитись на українську мову та ідентичність як на мову соціального протесту і солідарності.

Паралельно я почав більше говорити українською в публічній сфері. Зокрема, до незнайомих людей я звертався спочатку українською, а якщо вони переходили на російську, переходив за ними. З партнеркою, друзями, родичами продовжував спілкуватися російською. У мене з'явилась одна (!) подруга, яка спілкувалась виключно українською.

В перші місяці після вторгнення я зберігав переконання, що Україна є мультінаціональною і багатомовною, і що російська у приватному спілкуванні є легітимною, і що право нею говорити треба відстоювати. Але пройшов майже рік повномасштабної війни, і я усвідомив, що майбутнього у російської в Україні просто немає. Що, незалежно від мого ставлення, це історичний факт. Я можу продовжувати говорити російською, але мова навколо мене повільно помиратиме, і я все одно не зможу цьому завадити. І не захочу. Після подій 2022-го року цей образ викликав навіть певне вдовolenня.

Зі своєї практики використання англійської я засвоїв, що відчуття незручності нової мови з часом проходить, важливо «просто» приділити їй достатню, в моєму випадку велику, кількість часу. Найпростіше – повністю переключитись, щоби накрутити найнезграбніші години спілкування якомога швидше.

Це я і зробив. Залучився підтримкою двох близьких людей – партнерки та близької подруги – і перейшов в усіх комунікаціях на українську. Виключенням залишились батьки та декілька родичів.

У грудні 2022 я взяв з притулку собаку. Зараз трудно повірити, але місяцями до того я роздумував, командам якою мовою буду навчати собаку. Зрештою, почав одразу українською. Доречі, волонтери в притулку були україномовними. Це рішення вплинуло на мене набагато більше, ніж я очікував. Роздумуючи про мову команд, я думав раціонально – чи знаю я всі еквіваленти англійських та російських команд? Чи зручно мені буде вкласти потрібну інтонацію в українську команду? В реальності, а це був мій перший досвід співіснування з собакою, спілкування було набагато більше. Звичайно ж, я звертався до неї не тільки з командами: розмовляв, сюсюкав, коментував свої дії. Через якийсь час я відчув, що ця практика стала для мене цінним фундаментом україномовності. Практикувати мову з собакою одночасно безпечно і інтимно. Тепер у мене був особистий досвід, який у мікро-пропорції нагадував україномовне дитинство.

Як і у кількох моїх респондент_ок, афект підтягнувся за практикою. Спустя 3 роки, в моєму колі немає людей, з якими я розмовляю російською. Недавно я спілкувався з другом з Одеси, який принципово продовжує говорити одеською російською в приватному спілкуванні. Я глибоко поважаю цього друга і щиро не вважаю, що він зобов'язаний говорити українською. І навіть не тому, що він служить в ЗСУ. Але... мені про ці мої переконання (особиста повага, загальне право) доводилось собі постійно нагадувати. Його інтелігентна розумна російська викликала у мене відразу, якою я не пишаюся. Виключенням залишається мати. За кілька років вона перейшла на українську в публічній сфері, але я відчуваю, що у приватному спілкуванні для неї важливо зберігати мову дитинства, мову близькості. Для мене українська не стала такою самою, якою колись була російська. Але «тієї», «моєї» російської теж вже не має.

Я спокійно відношусь до втрат, пов'язаних з трансформаційними досвідами. Але розумію, що не всі розділяють таке моє ставлення. Втрата однозначно є, і я розумію, що для когось вона може бути нестерпною або просто невиправданою. Я погоджуюсь з тими з моїх респондент_ок, хто залишає приватну мовну практику на розсуд кожного.